

ÇİN HALKININ ZİHNİYETİ

ku hung-ming

çeviri: hanife guven

寫真世寧擅繢我少
年時入室皤然者不
知此是誰
壬寅暮春御題

DOĞUBATI

Ku Hung-Ming

Çin Halkının Zihniyeti

Ku Hung-Ming

Çin Halkının Zihniyeti

Çeviri: Hanife Güven

DOĞUBATI

Ku Hung-Ming (1857-1928)

Son Qing Hanedanı'nın (1644-1912) önemli yazar ve düşünürlerinden olan Ku Hung-Ming, Çinli bir baba ve Portekizli bir annenin oğlu olarak Malezya'da dünyaya gelmiş, Edinburg Üniversitesi'nde Edebiyat, Leipzig Üniversitesi'nde İnşaat, Paris'te Hukuk eğitimi almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra önce Malezya'ya, daha sonra da Çin'e yerleşmiş, İmparatorluğun çökmesinden sonra bir süre Japonya'da yaşamıştır. Konfüçyüs'ün eserlerinin İngilizceye çevrilmesinde ve tanıtılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

Fransızcadan Çeviren
Hanife Güven

Yayına Hazırlayan
Ufuk Coşkun

Kapak Tasarım
Mr. Z & Z

Tasarım Uygulama
Ali Çelik

Baskı
Tarcan Matbaacılık
Ekim 2013

Doğu Batı Yayınları
Ankara Merkez:
Yüksel Cad. 36/4 Kızılay/Ankara
Tel: 425 68 64 / 425 68 65

İstanbul Dağıtım:
Hobyar Malı. Narlıbahçe Sok. No:6
Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 0 212 243 47 11

www.dogubati.com

ISBN: 978-975-8717-96-5 / Sertifika No: 15036

Doğu Batı Yayınları-90 Antropoloji/Kültürel Çalışmalar-5

Kapak Resmi: Giuseppe Castiglione, *Uyum İçindeki Yaşam*, 18. yüzyıl ortaları, Palace Museum

İÇİNDEKİLER

1911 Çin Devrimi sırasında bana ve aileme gösterdiği cesur ve nazik ilgisi için Avusturyalı L. Soyka Beyefendi'nin aziz anısına.

Çevirenin Önsözü

Yazar Ku Hung-Ming (1857-1928)'in yaşamı ile ilgili bilgiler oldukça çelişkili olsa da, Çinli bir baba ve Portekizli bir annenin oğulları olduğu, Malezya'nın Kuzeyinde Penang adasında doğduğu, küçük yaşta Avrupa'ya gittiği, İngiltere, Almanya ve Fransa'da öğrenim gördüğü bilinmektedir. Eğitimini tamamladıktan sonra Malezya'ya dönmüş, bir süre Singapur'da kaldıktan sonra, 1885'ten itibaren Çin'e yerleşmiş, yirmi yıl kadar son Qing Hanedanı (1644-1912)'nın önemli siyasi lideri Zhang Zhidong'a (1837-1909) danışmanlık yapmıştır. Pekin Üniversitesi'nde öğretim üyeliği de yapan yazar bir süre Japonya'da da yaşamıştır. Çince, İngilizce, Fransızca, Almanca dillerini biliyor, İtalyanca, eski Yunanca, Latince, Malayca ve Japoncayı anlıyordu. Konfüçyüs'ün eserlerinin İngilizceye çevrilmesinde ve tanıtılmasında önemli rol oynamıştır.

Son Qing Hanedanı'nın en önemli yazar ve düşünürlerinden biri olan Ku, yıkılışına tanık olduğu hanedana derinden bağlı, demokratik rejimlere karşı da son derece kuşkucuydu. Demokratik yönetimlerin niteliksiz bir sayısal çoğunluğun kuklasına dönüşebileceğine ilişkin ciddi kaygılar taşıyor ve bunu

içtenlikle dile getiriyordu. Bu düşünceleri Ku'nun bir 'gerici'ye indirgenmesinde ve uzun yıllar boyunca unut(tur)ulmasında etkili olmuştur. Yazar günümüzde kendi ülkesinde de yeniden keşfedilmektedir.

Kitabın yazıldığı tarihsel bağlam hakkında kısa bir fikir verecek olursak Çin uygarlığı, Qing Hanedanı'nın son zamanlarında, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir yandan siyasal ve ekonomik açıdan gerilerken, öte yandan geleneksel tarım toplumu özelliğini yitirmeye başlamıştı. Bu arada Batı kültürü, özellikle İngilizler tarafından kurulan cok sayıda temsilcilik ve misyonerler aracılığıyla, yavaş yavaş Çin toplumuna giriyordu. Batı'nın sömürgeci tahakkümüne karşı aydınların bir tepkisi olan ve halk tarafından pek destek görmeyen 1899-1901 arasındaki Boxerler ayaklanması Sekiz Devlet İttifakı ile bastırıldı ve Çin'e çok pahalıya mal oldu. 1911'de Xinhai Devrimi adı verilen ayaklanma sonucu, hanedan çocuk yaştaki son imparator Puyi' nin 12 Şubat 1912'de istifasıyla fiilen sona erdi ve yerini Çin Cumhuriyetine bıraktı.

Yirminci yüzyılın başlarında bir yandan Rus-Japon savaşından galip çıkan Japonya'nın, öte yandan nüfus yoğunluğu ve ekonomisiyle giderek güçlenen Çin'in Avrupa'da yarattığı kaygılar, Batı dillerine "sarı felâket" gibi bir kavramı katmış, ancak bu vesileyle Avrupalılar, en azından belirli bir aydın kesim, Batı' nın sömürgeci hükümranlığı nedeniyle Asya'lıların maruz kaldığı "beyaz felâket"i sorgulama fırsatı bulmuştu. Yüzyıla yarı feodal bir yarı sömürge devlet olarak, Batı'nın bu ülkeye yönelik ayırımcı benzetmesiyle söyleyecek olursak *l'homme malade de l'Asie: Asya'nın Hasta Adamı* olarak girmiş olan Çin, 1911 Xinhai Devrimi, II. Dünya Savaşı, Mao Zedong'cu komünistler ve Chiang Kai Shek yönetimindeki milliyetçiler arasındaki iç savaş, milliyetçilerin ülkeden atılarak Tayvan Adası'na sürülmeleri ve nihayet 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması gibi tarihsel aşamalardan geçerek, içinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde, ekonomi, ticaret, sanayi ve ulus-

lararası ilişkiler gibi farklı alanlarda varlığını en belirgin şekilde hissettiren Asya ülkelerinden biri olmuş durumda. Fakat ülkemizde bu ülkenin kültürü hakkında büyük bir bilgi boşluğu var. Bu da Çin'in modern edebiyatçı ve düşünürlerinin eserlerinin yeteri kadar dilimize kazandırılmamış olmasından ileri geliyor.

Ku tarafından 1915'te *The Spirit of Chinese People* adıyla İngilizce kaleme alınan bu kitap, Çin ve dünya tarihinin böylesine hareketli bir dönemecinde yazılmıştır. Çalışmada, bir yandan Çin uygarlığı ve Çinliler Avrupa merkezci/şarkiyatçı değil, ama bir Çinlinin bakış açısından, içerden anlatılırken, diğer yandan Batı dünyası, Batı'daki siyasal gelişmeler ve Birinci Dünya Savaşı da Çinli bir aydının gözüyle değerlendirilmektedir. Kitap 1927'de P. Rival tarafından *L'esprit du peuple chinois* adıyla Fransızcaya çevrilerek İtalyan tarihçi, gazeteci, yazar Guglielmo Ferrero'nun önsözüyle yayımlanmıştır.

Kökenleri Doğu'da olsa da yüzünü hep Batı'ya çevirmiş ve Batı'ya doğru yürümüş olan Türklerin çeviri alanında da Batılı yapıtları ön planda tuttuğu bir gerçektir. Bu çevirimizle, günümüz dünyasının geleceğini etkilemekte olan en eski Doğu uygarlıklarından birinin değerler sisteminin tanınmasına katkıda bulunmayı umuyoruz. Ku'nun kitabı, Çin İmparatorluğu' nun 19. yüzyıl sonlarındaki uygarlaşma sürecinin ve trajik sonunun Avrupa tarafından *l'homme malade de l'Europe: Avrupa'nın Hasta Adamı* olarak tanımlanmış Osmanlı'dan çok farklı olmadığını, öte yandan coğrafi bakımdan ne kadar uzak olsak da, gelenekler açısından ne kadar ortak yanımız bulunduğunu gösteriyor.

Batı kurumlarında eğitim almış çok dilli, çok kültürlü bir Çinli aydının, derinden bağlı olduğu geleneksel Çin kültürüne ve Batı Uygarlığına bakışını anlamak açısından önemli bir yapıt olan *Çin Halkının Zihniyeti* kitabı, yirminci yüzyılın başlarında yazılmış olsa da, günümüzde halen güncelliğini korumaktadır.

Hanife Güven

GUGLIELMO FERRERO'NUN ÖNSÖZÜ

Ku Hung-Ming bir "Eski-Çinli"dir, yani bir gelenekçidir, monarşist ve Konfüçyüsçü Eski Çin'e bağlılığını sürdüren bir Batı ve Batı uygarlığı düşmanıdır. Ama bu Eski-Çinli nefret ettiği şeyi tanımaktadır; Avrupa'da yaşamış, tarihiyle, edebiyatıyla ve en önemli dilleriyle haşır neşir olmuştur. Bu kitaba eski Çin uygarlığı ve Batı uygarlığı arasında eşsiz bir karşılaştırmalı çalışma niteliği kazandıran da budur.

Okurun gözünden kaçmayacaktır, böylesine bilgili bir Çinlinin bile, Batı konusundaki bilgisi bir takım eksiklikler ve yetersizlikler gösterir. Ku Hung-Ming tarihimizden söz ederken, zaman zaman, onu aşırı derecede basite indirger; örneğin, Otuz Yıl Savaşları ile Avrupa'nın kendisine pahalıya mâl olan rahiplerden kurtulmak istediğini; Dünya Savaşıyla, bugün kendisine, dünkü rahiplerden çok daha pahalıya mâl olan askerlerden kurtulmak istediğini söyler. Zaman zaman, Avrupa uygarlığının bazı elverişsiz yanlarını soyutlar, onların daha büyük kötülüklerin düzelticisi olduğunu unutup mutlak bir atmosfer-

de eritir; örneğin, dünya savaşının ve onu izleyen bunalımların nedeni olarak aşağı tabakaya tapınmayı gösterir.

Bu çekici ama biraz da kapalı deyimle, Çinli yazar, kamuoyunun hükümetler üzerindeki etki gücünü ve onun değişken eğilimlerini kasteder. Ama ileri sürdüğü sakıncalar doğru olsa da, bu görünmeyen gücün etkisiz hale getirilmesinden doğacak sakıncalar çok daha büyük olabilir. Batılı hükümetlerin o kadar çok parası, o kadar çok askeri, son derece güçlü o kadar çok eylem aracı var ki, kamuoyunun bu kontrolü olmasa, hepsi çabucak Neron misali korkunç hezeyanlara kapılabilir.

Ama baştan sona kitapta öylesine aydınlık bir düşünce derinliği, öylesine açık bir ifade sadeliği var ki, bu küçük kusurları örtüyor. Uyuşmazlıklarımızın ve çelişkilerimizin uçurumu şu cümleden daha derin bir şekilde ifade edilebilir mi? "Avrupa yüreğini tatmin eden, ama kafasını tatmin etmeyen bir dine, ve kafasını tatmin eden, ama yüreğini tatmin etmeyen bir felsefeye sahiptir". Tüm uygarlıkların, hattâ en parlaklarının bile kusurları vardır; işte bu kusurlar kendileriyle durmadan mücadele edip karşı çıkmayanları geriletir ve uzun vadede yok eder; o halde bunların iyi bilinmesi gerekir... Ama kendi iç dünyasına kapanmış bir uygarlık farklı modellerle karşılaştırılmak suretiyle aydınlatılmazsa, basit bir içe bakışla kusurlarını fark edemez.

Bu çalışma, özellikle, büyük sanayi ve demokrasinin niceliğe dayalı uygarlığının zafer kazandığı iki kıta olan Avrupa ve Amerika için gerekli görünüyor. Ku Hung-Ming haklı olarak bu uygarlığı bunaltan ve rahatsız eden şeyin doğanın temel unsurları ile çelişkili güçler arasındaki korkunç uyuşmazlık olduğunu söylüyor. İnsan ruhunun şimdiye kadar tasarladığı belki de en cömert arzu, insanlığın, maddi ve manevi açıdan sınırsız bir şekilde iyileştirilmesidir; gücün kötüye kullanılması, kudret sarhoşluğu, makineleşmenin getirdiği mucizelerin gururu, zenginliğe duyulan açlık, başını alıp giden bencillik çılgınlığı bizi bir kargaşa ve başıboşluğa itmekte, her yerde kabalığı, şiddet ve adaletsizlik duygularını cesaretlendirip yaygınlaştırmaktadır.

Avrupa ve Amerika'nın geleceği, her iki kıtanın giriştiği bu İyilik ile Kötülük arasındaki trajik mücadelenin sonucuna bağlıdır. Çin'de yitip gitmek üzere olan niteliğe dayalı eski bir uygarlıktan alınacak örnek ve dersler, İyilik güçlerini, günümüzde daha da zor olan görevlerinde desteklemeye yarayabilir. Bu nedenle, derin ve aydınlatıcı bu küçük kitabı okumayı öneriyorum. Kitap ruhunun derinliklerinde Avrupa ve Amerikalıları barbar kabul eden ve eleştirel aklı, kendi ülkesinde yaşanan talihsizliklere karşı da fazlaca bilenmiş olan bir Çinli tarafından yazılmıştır. Ama bilhassa bu nedenle, pohpohtan fazlaca hoşlanan, ancak zaman zaman güçlü bir manevi desteğe ihtiyaç duyan çağımız için yararlı olacaktır.

Floransa, 15 Şubat 1927

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bu kitabı Çin uygarlığının zihniyetini açıklamak ve değerini göstermek için yazdım. Bana göre, bir uygarlığın değerini belirlemek için, geçmişte ya da günümüzde büyük kentler, harika evler, nefis yollar inşa edip etmediğine, güzel ve rahat mobilyalar tasarlayıp tasarlamadığına, yararlı ve marifetli araçlar üretip üretmediğine bakmamalıdır. Hattâ yarattığı kurum, sanat ve bilimlere de bağlı kalmamak gerekir. Her şeyden önce incelenmesi gereken, *ne tür insanlık* üretebildiği, yetiştirdiği erkek ve kadınların karakterleridir. Erkek olsun kadın olsun, yalnızca ürettiği insan türü, bir uygarlığın özünü, kişiliğini, zihniyetini ortaya çıkarır. İnsanın özünü, kişiliğini, zihniyetini ortaya çıkaran ise konuştuğu dildir. Bu gerçekliği Fransızlar iyi bilir, "*Biçem insandır*" derler. Bu nedenle bu cildin ilk üç bölümünü Çin insanına, Çin kadınına ve Çin diline ayırdım.

Bu üç bölümden sonraki iki denemede, alanda otorite olan bazı yabancıların nasıl ve niçin Çin insanını ve Çin dilini doğru olarak anlamadıklarını göstermeye çalıştım. Çinlilerin geleneklerini anlatan Peder Arthur Smith, Çin insanının hakiki karakterini anlamıyor. Çünkü Peder Smith bir Amerikalı ve Çinlileri

anlayacak derinliği yok. Büyük bir sinolog kabul edilen Dr. Giles de, Çin dilini doğru anlamıyor; kendisi İngiliz ve gerekli felsefi derinliğe ve bu derinliğin verdiği fikir genişliğine sahip değil. Bu cilde, 1911'de J. B. Bland ve Backhouse'un meşhur Ana İmparatoriçe üzerine yazdıkları kitap hakkında yazdığım bir makaleyi eklemek isterdim. Ama dört yıl kadar önce Shanghai'da *National Review*'da yayımlanan makalenin metnini bulamadım. O yazıda J. B. Bland ve Backhouse'un Çin kadınının hakiki karakterini ve bilhassa Çin uygarlığının yarattığı en üstün kadın tipi olan son Ana İmparatoriçenin hakiki karakterini anlayamayacaklarını göstermeye çalışmıştım; çünkü J. B. Bland ve Backhouse yeterince sade değiller; son derece bilgili ve bütün modern insanlar gibi, çarpıtılmış bir dimağa sahip oldukları için zihinleri sadeliğini yitirmiştir.[1] Aslında, Çinliyi ve Çin uygarlığını anlamak için derin, geniş ve sade bir kavrayış gücüne sahip olmak gerekir, zira Çin karakterinin ve Çin uygarlığının üç temel özelliği derinlik, genişlik ve sadeliktir.

Amerikalılar, izninizle söyleyeyim, Çinlileri kolay kolay anlamazlar, çünkü genel anlamda geniş ve yalın bir kavrayış gücüne sahip olsalar da, derinlikleri yoktur. İngilizler Çin'i anlayamazlar; kavrayış güçleri derin ve sade, ama geniş değildir. Almanlara gelince, onlar da bizi anlayamazlar, zira, bilhassa okumuş Almanlar, derinliğe ve genişliğe sahip olsalar da sadelikten yoksundurlar. Sanıyorum Çinlileri en iyi Fransızlar anlamışlardır ve Çin uygarlığını takdir edecek yeterliktedirler.[2] Fransızlar'da Almanların derinliği, Amerikalıların fikir genişliği, İngilizlerin yalınlığı yoktur, doğru; ama adını andığımız diğer üç halkta

---

[1] Mencius "sizin uyanık insanlarınızda en nefret ettiğim şey her şeyi her zaman çarpıtmalarıdır" der. (Kitap IV, II, 26)

[2] Çin uygarlığının ruhu konusunda bir Avrupalı tarafından yazılmış en iyi kitap, eskiden Çin'de Fransa konsolosluğu yapmış G. Eug. Simon'un *La cité chinoise* kitabıdır. Cambridge'de profesör Lowes Dickinson, meşhur *Letters from John Chinaman* adlı eserini o kitaptan esinlenerek yazdığını bana bizzat kendisi söyledi.

olmayan çok üstün bir niteliğe, her şeyden önce Çin'i anlamak için gerekli niteliğe sahiptirler, bu nitelik *inceliktir.* Zira Çin uygarlığının üç temel özelliğine, en tipik olan bir dördüncüsünü, inceliği eklemeliyim. Bu incelik, Çinliler'de, öylesine üstün bir düzeydedir ki, eşi benzeri belki de eski Yunanlar hariç, hiçbir yerde bulunmaz.

Buraya kadar söylediklerimden anlaşılabilir ki, Çin uygarlığını araştırabilmek için; Amerikalılar belirli bir derinlikten, İngilizler fikir genişliğinden ve Almanlar da sadelikten yoksundur, ayrıca bu üç halkta üst düzeyde bir başka nitelik de yoktur: *incelik.* Fransızlara gelince, onların ise hem derinliğe, hem fikir genişliğine, hem de sadeliğe; hattâ belli bir inceliğe, şu anda sahip olduklarından çok daha üstün düzeyde bir inceliğe sahip olmaları gerekir. Sonuç olarak, Çin edebiyat ve uygarlığını incelemenin tüm Avrupa ve Amerika halkları için kesinlikle yararlı olacağını söylemek yanlış olmaz.

Bu kitaba Çin araştırmaları üstüne bir makale de ekledim, bundan tam otuz yıl önce Avrupa'dan dönüp ülkemin uygarlığı üzerine düşünmeye başladığımda kendim için yaptığım bir eğitim planı bu. Çinceyi ve Çin uygarlığını öğrenmek isteyen herkese yararlı olacağını umuyorum.

Son olarak, kitapta "savaş ve çıkış yolları" üzerine bir makale de yer almaktadır. Siyasal mücadeleler alanına girmenin ne kadar tehlikeli olduğunu biliyorum; bununla birlikte bu makaleyi Çin uygarlığının değerini kanıtlamak için yazdım. Çin uygarlığını tanımanın, dünyaya, karşı karşıya bulunduğu sorunu çözmede nasıl yardım edebileceğini, yani iflasın eşiğinde olan Avrupa uygarlığını kurtarmakta nasıl yardımcı olabileceğini göstermek istedim. Göstermek istediğim, Çin edebiyatı eğitiminin sinologlar için sadece bir eğlence olmadığıdır.

Bu yazıda, savaşı doğuran ahlâki nedenleri belirtmeye çalıştım, zira bu ahlâki nedenler teşhis edilip ortadan kaldırılmadığı sürece, savaşı bitirmenin bir yolunun bulunacağını ummamalıdır. Bu ahlâki nedenler, İngiltere'de *aşağı tabakaya tapma,* Al-

manya'da *güce tapma*'dır. İngiltere'deki aşağı tabakalara tapma üzerine Almanya'daki güce tapmadan daha fazla ısrar ettim. Çünkü, eğer sorunu tarafsız bir açıdan incelersek, bana öyle geliyor ki Almanya'daki güce tapmanın en büyük nedeni İngiltere'deki aşağı tabakalara tapmadır. Aslında, şimdi her birinin nefret ettiği ve yakındığı bu Alman militarizmini yaratan, tüm Avrupa uluslarındaki ve bilhassa İngiltere'deki aşağı tabakalara tapmadır.

Her şeyden önce, izninizle söyleyeyim, Alman ulusunun *ahlâki dokusu*, derin adalet aşkı, her türlü haksızlıktan ve kargaşadan nefret etmesi (*Unzucht und Unordnung*) Alman halkını güce inanmaya, tapmaya itmektedir. Adaleti yürekten seven, haksızlıktan nefret eden bütün insanlar, güce inanırlar ve ona taparlar. İskoçyalı Carlyle, örneğin, güce inanıyordu ve ona tapıyordu. Niçin? Çünkü Carlyle Alman dokusuna sahipti, haksızlıktan içtenlikle nefret ediyordu. Ancak, İngiltere'deki aşağı tabakalara tapma, Almanya'daki güce tapmanın nedenidir diyorum, çünkü Alman ulusunun *ahlâki dokusu,* haksızlıktan ve kargaşadan nefret etmesi, onun aşağı tabakalardan, aşağı tabakalara tapmadan ve aşağı tabakalara tapan İngilizler'den nefret etmesine neden olmaktadır. Alman ulusu, aşağı tabakaların, aşağı tabakalara tapmanın ve aşağı tabakalara tapan İngiliz politikacılarının Afrika'da yaptıkları Transvaal Savaşı'nı gördükten sonra, ondaki aşağı tabakaya,[3] aşağı tabakaya tapınmaya ve İngiliz aşağı tabaka tapınanlarına karşı *içgüdüsel* nefret kendisini ağır özveriler yapmaya itti; ve aşağı tabakaları, aşağı tabakalara tapmayı ve aşağı tabakalara tapan İngilizleri yenmek umuduyla *Alman ulusu bir donanma yaratmak için kendini bütünüyle açlığa mahkûm etti.* Alman ulusu, diyebiliriz ki, bütün Avrupa'da her yandan İngiltere tarafından desteklenen alt taba-

---

[3] Alman İmparatoru'nun Başkan Kruger'e gönderdiği meşhur telgraf, güçlü ahlâki dokuya sahip hakiki Germen ruhunun, Transvaal Savaşı'nı kendi amaçları doğrultusunda yönlendiren Joseph Chamberlain'e ve onun İngiliz Cockney aşağı tabakasına karşı *dürtüsel* öfke çığlığıdır.

kalarla, alt tabakalara tapmayla ve alt tabakalara tapanlarla çevriliydi. Bu durum, Almanya'nın insanlığın kurtuluşunun tek yolunun güç olduğuna giderek daha fazla inanmasına neden oldu. İngilizlerin alt tabaka dininin neden olduğu işte Almanların bu güce tapması, günümüzde herkesin nefret ettiği ve yakındığı şu korkunç Alman militarizmini yaratmıştır.

O halde, yineliyorum, bugün Almanya'da görülen devasa ve korkunç Germen Militarizmi canavarını doğurmuş olan güce tapma olgusunun sorumlusu bütün Avrupa ülkelerindeki ve özellikle Büyük Britanya'daki aşağı tabakaya tapmadır, aşağı tabakaya tapma dinidir. Eğer İngiltere halkı, tüm Avrupa ve Amerika halkları, Alman militarizmini devirmek istiyorlarsa, öncelikle kendi içlerindeki aşağı tabakalara tapmayı yok etmelidirler.[4] Bugün özgürlükten söz eden ve özgürlük çağrısı yapan Avrupa ve Amerika'nın, Çin ve Japonya'nın bütün halklarına ben de, özgürlüğü, gerçek özgürlüğü elde etmenin tek yolu doğru davranmaktır, edepli davranmayı öğrenmektir, diyeceğim. Devrimden önceki Çin'i anımsayın. Çinliler'de daha fazla özgürlük vardı: onları rahatsız edecek rahip yoktu, polis yoktu, belediye vergisi yoktu, gelir vergisi yoktu. Yeryüzündeki diğer tüm halkların hepsinden daha fazla özgürlük vardı. Peki neden? Çünkü, Devrimden önce Çinliler nasıl davranacaklarını biliyorlardı; *iyi bir yurttaş* gibi davranmayı biliyorlardı. Ama bugün Çin'de, bu Devrimden sonra, daha az özgürüz. Peki, neden? Çünkü artık atkuyruğu saç örgüleri olmayan modern Çinliler, son moda Çinliler, Batı'da yaşamış olan öğrenciler, Avrupa ve Amerika halklarından ve Shanghai'daki Avrupalı

---

[4] Konfüçyüs müritlerinden birine şöyle diyordu: "Yabancı uluslar sizden memnun değillerse, *yurttaşlık* ya da *sivil* erdemleri geliştirmelisiniz." Bununla birlikte, şu anda İngiliz aristokrasisi, tıpkı Çin'deki Mançu aristokrasisi gibi, İngiltere'deki aşağı tabakaya ve aşağı tabaka hayranlarına karşı savunmasızdır. Ama bu savaş sırasında, aristokrasinin hiçbir üyesinin aşağı tabakaların kuru gürültüsüne katılmamış olması, kendileri için bir onurdur.

aşağı tabakadan, iyi vatandaşlar gibi davranmayı değil, *aşağı tabakalar gibi*, İngiliz diplomatları tarafından ve kendisi de İngiliz olan Pekin Gümrükleri Başmüfettişi tarafından teşvik edilen, pohpohlanan, takdir edilen bir aşağı tabakalı gibi *kötü davranmayı* öğrendiler.[5] Burada söylemek istediğim şey, Kıta Avrupası'nın halkları ve İngiltere halkı Alman militarizmini, Prusya militarizmini yok etmek istiyorlarsa, önce kendi ülkelerindeki aşağı tabakalarda düzeni sağlamalıdırlar; bu aşağı tabaka takımının doğru davranmasını sağlamalıdır; aşağı tabaka dinini ve aşağı tabakaya tapanları ortadan kaldırmalıdır.

Bununla birlikte, şimdi Almanya'daki güce tapmanın başlıca sorumlusunun İngiliz halkı olduğunu söylediğime göre, bu sorunu yeniden incelediğimde, kabul etmem gerekir ki, bu savaşın *doğrudan* sorumluluğu, diğer herhangi bir ulustan çok daha ağır bir şekilde, Alman halkına, Alman ulusuna aittir gibime geliyor.

Bunu daha iyi anlamanızı sağlamak için, Avrupa'da Alman militarizminin tarihini anlatmam gerekir öncelikle. Reform'dan ve Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra, *ahlâki doku*larıyla, adalet aşklarıyla, haksızlık ve kargaşaya karşı duydukları nefretle Germen ulusları, Germen ırkından gelen halklar, Alman halkı, militarizmi elinde bir kılıç gibi tutarak, Avrupa'daki uygarlığın dürüst bekçisi oldu. Diğer bir deyişle, Avrupa'nın düzenini (*Zucht und Ordnung*), Avrupa'nın *ahlâk egemenliğini* koruma görevi Germen halkına düştü. Reform'dan sonra Büyük Frede-

---

[5] Batı'dan dönen Çinli öğrencilerin nasıl bir aşağı tabakaya dönüştüklerini göstermek için, burada anımsatmak isterim ki, geçen yıl, "Çin kadını" üzerine yazdığım makalede yeni Çin kadınını eleştirdiğim için, bu öğrencilerin bazıları, Eugène Chen adlı uyanık bir Çinli "Babu" tarafından yönetilen *Peking Gazette*'e, bana karşı bir saldırı düzenleyeceklerini bildiren mektuplar yazarak beni açık açık tehdit ettiler. Bu olayları kışkırtan uyanık Çinli "Babu" Eugène Chen, İngiliz elçi ve Çin Gümrükleri başmüfettişinin himayesi altındaki İngiliz-Çin Dostluk Bürosu Komitesi'nin saygın bir üyesidir.

rik, tıpkı İngiltere'de Cromwell'in yaptığı gibi, Avrupa'da düzeni sağlamak için, Germen militarizminin kılıcını kullanmak zorunda kaldı ve en azından Avrupa'nın kuzeyinde bunu başardı. Şimdi de daha sonra ne olduğuna bakalım. Onun halefi, Avrupa uygarlığını ayakta tutmak ve korumak için Germen militarizmini nasıl kullanacağını bilemedi. Ahlâk egemenliğini sürdürmekte yetersiz kaldı. Sonuçta, bütün Avrupa ve hattâ Germen hanedanlıkları bile uygarlık görünümü altında anlaşılmaz bir iğrençlikler kuyusuna dönüştü; öyle ki sonunda bu iğrençlikleri protesto etmek için ezilen kitleler, Fransa'nın sıradan erkek ve kadınları elde mızrak ayaklandılar. Bu isyancılar kısa bir süre sonra aşağı tabakaya dönüştüler ve bu aşağı tabaka nihayet Napoléon Bonaparte'ın[6] kişiliğinde, kendilerine bütün Avrupa'yı yağmalattıran, katlettiren, mahvettiren büyük ve becerikli bir şef buldu. En sonunda Avrupa ulusları, Avrupa'da direnen *sağlam* Germen militarizminin küçük çekirdeği etrafında toplanarak, Waterloo düzlüklerinde, bu büyük aşağı tabaka kumandanının kariyerine son verdiler. Bundan sonra, Avrupa'da ahlâki egemenlik, Germen ırkından gelen halka, germen halklarının omurgası olan Prusyalılara düşerdi. Ama Avusturya imparatorluğunu oluşturan ırkların kıskançlığı bunu engelledi. Sonuçta, Germen milleti ve onun aşağı tabakayı alt eden kılıcı olmayınca, 1848'de aşağı tabaka, Avrupa uygarlığını yıkmak için yeniden öfkeyle ayaklandı. O zaman gene, Alman milleti – Germen halklarının omurgası, ahlâki dokuları ve Germen militarizminin kılıcıyla Prusyalılar– Avrupa'yı kurtardı, Krallığı (Bismarck hanedan diyordu) kurtardı ve de Avrupa uygarlığını aşağı tabakaların elinden kurtardı.

O zaman da Avusturyalılar –Avusturya İmparatorluğu'nu oluşturan diğer ırklar– yeniden kıskandılar ve Alman milletinin,

---

[6] Emerson, derin bir kavrayışla şöyle der: "Napoléon'u Sainte-Hélène'e gönderen şey, muharebeleri yitirmiş olması değil, ama *sonradan görmeliğidir*, ondaki aşağılık hırstır, gerçek bir prensesle evlenmek ve bir hanedan kurmak gibi aşağılık bir hırsa kapılmasıdır."

–Germen halklarının omurgası– Prusya'nın ahlâki egemenliği ele almasına izin vermek istemediler, ta ki 1866'da Prusya kralı Wilhelm, Bismarck ve Moltke birlikte zor kullanarak Avusturya kıskançlığını devirip, egemenliği ele geçirinceye kadar. Daha sonra, şanlı amcası gibi bir şef değil, ama aşağı tabakadan bir dolandırıcı ya da hattâ Emerson'un deyimiyle mutlu bir hırsız olan Louis-Napoléon, Paris aşağı tabakasının desteğiyle Almanların Avrupa egemenliğine karşı çıkarak bu egemenliği ortadan kaldırmak için uğraştı. Sonuçta, İmparator Wilhelm, Germen militarizminin çelikleşmiş kılıcı elinde, Sedan üzerine yürümek ve bu zavallı, mutlu hırsız ve aşağı tabaka dolandırıcısını devirmek zorunda kaldı. Bu adama güvenen Paris'in sıradan insanları evlerinin yağmalandığını ve yakıldığını gördüler, *Alman militarizmi tarafından değil,* Almanlar ve Prusyalılar tarafından değil, ama güvendikleri aşağı tabakanın ta kendisi tarafından. 1872'den sonra, Avrupa'da siyasal egemenlik kadar ahlâki egemenlik de nihayet Germen milletine geçti ve Germen milletinin ahlâki dokusu ve Germen militarizminin kılıcı sayesinde Avrupa, 1872'den itibaren 43 yıl boyunca barışın keyfini çıkardı. Alman militarizmini ve Prusya militarizmini onaylamayan ve abartılı bulan insanlar, Avrupa'nın, bu militarizme ne çok şey borçlu olduğunu anımsamalıdırlar.

Eğer yukarda Avrupa'daki Germen militarizmini kabaca özetleme zahmetine katlandıysam bu, Alman halkına birazdan söyleyeceklerimi söylerken, savaşın en ağır sorumluluğunun herkesten çok kendilerine, *doğrudan* Alman insanına, Alman milletine ait olduğunu belirtirken, kendilerine karşı hiçbir önyargım olmadığını göstermek içindir. Bu savaşın en ağır sorumluluğunun *doğrudan,* herkesten çok Alman insanına, Alman milletine ait olduğunu söyledim. Neden? Çünkü *iktidar sorumluluk demektir.*[7]

---

[7] Konfüçyüs şöyle der: "Cömert ve hoşgörü sahibi olmayan bir iktidar, görmeye hiç katlanamayacağım bir şeydir." Shakespeare de der

Diyorum ki, Alman halkını güce ve başarıya inanmaya iten onun adalet aşkıdır, haksızlık ve kargaşadan (Unzucht und Unorduung) nefret etmesidir. Ancak bu haksızlık ve kargaşadan nefret etme çok ileri giderse, aşırıya kaçarsa, kendisi *haksızlığa* dönüşür; korkunç ve şiddetli bir adaletsizliğe, kargaşanın kendisinden daha kötü ve yanlış bir şeye dönüşür. Geçmişte İbrani halkını, Avrupa halkının kendisine adalet bilgi ve sevgisini borçlu olduğu İbrani halkını aşırılıklara sürükleyen şey, adaletsizliğe karşı bu aşırı nefret, bu aşırı dar kafalı, sert, katı nefrettir ve İsa peygamber bu aşırı, dar kafalı, katı ve sert adaletsizlik nefretinden halkını kurtarmak için gelmiştir.

İsa, Matthew Arnold'ın deyimiyle, o betimlenmesi zor saf mantığıyla, kendi halkına şöyle seslendi:

> Beni örnek alın, çünkü ben *hoşgörülü* ve alçakgönüllüyüm,
> ve ruhunuzda barış hüküm sürecek.

Ama hemşehrisi Yahudiler onu dinlemek istemediler. Onu dinleyeceklerine çarmıha gerdiler ve sonuçta Yahudi milleti yok oldu. Avrupa'da uygarlığın bekçisi olan Romalılara, İsa şöyle diyordu: "Kılıç kullanacak olanların ölümü de kılıçla olacaktır."[8] Ama Romalılar onu dinlemediler; Yahudilerin onu çarmıha germesine izin verdiler. Ve Roma İmparatorluğu, eski Avrupa uygarlığı yitip gitti. Goethe şöyle yazar:

> İnsanoğlunun günahkârlara karşı bile soylu davranmak, yasaları çiğneyenlere karşı merhametli olmak ve *insanlıktan nasibini almamış olanlara karşı bile insan olmak* gerektiğini öğrenmek için ne kadar uzun bir yol kat etmesi gerekti. Bunu ilk kez düşünenler, bunun bir an önce gerçekleşmesi ve

---

ki: "Ah! Görkemlidir / bir dev gibi güçlü olmak: Ama zorbalıktır / o gücü bir dev gibi kullanmak."

[8] Yani, inancını sadece kaba maddi güce dayayan ve ona güvenen veya Emerson'un deyimiyle, bu aşağılık tüfeğe tapma olgusuna inanan herkes.

uygulanması uğruna canını verenler gerçekten tanrısal tabiatlı insanlardı.

Büyük Goethe'nin bu sözleriyle Alman halkına, Alman ulusuna yapacağım çağrıya başlamak istiyorum. Onlara, eğer adaletsizliğe karşı duydukları aşırı, dar kafalı, sert, katı nefretlerini ortadan kaldırmanın bir yolunu bulmazlarsa, güce karşı duydukları mutlak inancı başlarından defetmezlerse, eskiden Yahudi halkı nasıl yok olduysa öyle yok olacaklarını ve dahası, kendileriyle birlikte, çok daha büyük bir şeyin, kendisini ayakta tutacak güçlü bir bekçisi kalmayan modern Avrupa uygarlığının da, tıpkı Avrupa'nın antik uygarlığı gibi, çöküp yok olacağını söylemek istiyorum. Zira adaletsizliğe karşı duyduğu şiddetli nefret, Almanya'yı güce inanmaya ve ona tapınmaya itiyor. Ve bu mutlak inanç ve bu tapınma Alman ulusunun, Alman yöneticilerin, Alman memurlarının, Alman halkının diğer halklara karşı mantıksız ve incelikten yoksun davranmalarına neden oluyor. Alman dostlarım Almanların güce taptığını, incelikten yoksun olduklarını gösteren bir kanıt sunmamı istediklerinde, kendilerine sadece Pekin'deki Kettler anıtını gösterdim. Kettler anıtı Almanların güce taptıklarını, Alman diplomasisinin incelikten yoksun olduğunu, Alman ulusunun başka uluslarla ilişkilerinde incelikten yoksun olduğunu gösteren önemli bir anıttır.[9] Rus imparatoruna "yedi yıl buna tahammül ettik; şimdi artık bitmeli bu" dedirten Kettler anıtı, çarpıcı bir şekilde Almanya'nın bu

---

[9] Çin'deki Boxerler ayaklanması sırasında, Almanya'nın temsilcisi Baron Kettler, bu fanatiklerin taraftarı bir deli tarafından kazayla öldürüldü. Bir delinin gerçekleştirdiği bu eyleme ceza olarak, Alman diplomatlar başkentin en büyük caddesine Kettler anıtını dikerek bütün Çin'in alnında silinmeyecek bir leke bırakmak istediler. Rusya'nın Pekin'deki temsilcisi Rahmetli Kont Cassini, Rusya'daki ayaklanma başlamadan kısa bir süre önce bir röportajda Amerikalı bir gazeteciye şöyle der: Çinliler *terbiyeli bir halktır,* ama İngiltere ve Almanya'nın temsilcilerinin terbiyesizliği –bilhassa Pekin'deki Almanya temsilcisininki– onur kırıcı bir şeydir."

güç hayranlığını, Alman diplomasisinin bu incelik eksikliğini göstermektedir. Alman diplomasisinin bu incelik yoksunluğu içten bir barışsever olan Rus imparatorunun ve Avrupa'nın en iyi, en sağlıklı, en sevimli, en yumuşak ve en cömert halkı olan Rusların, İngiltere'deki ve Fransa'daki aşağı tabakalardan ve onlara hayranlık duyanlardan yana tavır almasına, birlikte Üçlü İtilaf'ı kurmalarına, Rusların Sırbistan'da bile aşağı tabakanın tarafını tutmalarına neden olmuş ve bu da savaşı getirmiştir. Tek sözcükle bu savaşın *doğrudan* nedeni, Alman diplomasisinin, Alman insanının, Alman ulusunun incelikten yoksun olmasıdır.

O halde diyorum ki, bugün Avrupa uygarlığının hakiki, doğru, meşru bekçisi olan Alman ulusu, eğer yok olmak istemiyorsa ve modern Avrupa uygarlığının kurtarılması gerekiyorsa, Alman ulusu, kendisini mutlak bir şekilde güce inanmaya iten bu aşırı, sert, dar kafalı, katı adaletsizlik nefretini ortadan kaldırmanın bir yolunu bulmalıdır. Kendisini bu denli incelikten yoksun ve mantıksız kılan bu güce tapmaktan uzaklaşmanın bir yolunu bulmalıdır. Bu yolu nerede bulabilir? Büyük Goethe'nin şu cümlesinde:

> Dünyada iki barış gücü vardır: Adalet ve incelik

Bu adalet ve İncelik, *das Recht and die Schicklichkeit,* Konfüçyüs'ün biz Çinlilere öğrettiği biçimiyle iyi yurttaşlık dininin özüdür; özellikle bu incelik, *Schicklichkeit,* Çin uygarlığının özüdür. İbrani uygarlığının yarattığı din Avrupa halkına Adaleti tanımayı öğretti, ama İnceliği öğretmedi. Yunan uygarlığı İnceliği öğretti ama Adaleti öğretmedi. Ancak Çin dini bize, biz Çinlilere, hem Adaleti ve hem de İnceliği, *das Recht und die Schicklichkeit* öğretir. Avrupa halkının bugünkü modern uygarlığını üzerine inşa ettiği uygarlık planı olan Yahudi İncili, Avrupa halkına adaleti sevmeyi, dürüst insan olmayı, doğru davranmayı öğretir. Çin İncili, yani Konfüçyüs'ün biz Çin ulusu için kurtardığı metinlerden oluşan Çin'in uygarlık planı Beş

Klasik ve Dört Kitap da bize adaleti sevmeyi öğretiyor: "Adaleti seviniz, doğru olunuz, âdil davranınız, ama, *incelikle.*" Kısaca Avrupa'da din: "iyi insan ol" derken, Çin'de: "İyi insan ol ama, *incelikle"* der. Hıristiyanlık "İnsanlığı sev" der. Konfüçyüs: "İnsanlığı *incelikle* sev" der. Adına iyi yurttaşlık dini dediğim bu incelikli adalet, sanıyorum Avrupa halkının, şu anda, yalnız bu savaşa son vermek için değil, ama Avrupa uygarlığını kurtarmak için, dünya uygarlığını kurtarmak için, benimsemesi gereken yeni dindir. Avrupa halkı bu *yeni* dini, Çin'de, Çin uygarlığında bulacaktır. Ayrıca bu küçük kitapta, Çin uygarlığını açıklamaya ve onun değerini göstermeye çalıştım. Kitabımı, onu okuyacak eğitimli, ciddi ve düşünceli insanların, günümüzde sürmekte olan savaşın ahlâki nedenlerini daha iyi anlayacağı ve sonra da, dünyanın bugüne kadar gördüğü bu en zalim, en insanlık dışı, en yararsız ve en korkunç savaşı en iyi koşullarda sona erdirmeye çalışacağı umuduyla yazdım.

O halde, eğer savaşın bitmesine katkıda bulunmak istiyorsak, hepimiz bu savaşın iki nedenini, önce aşağı tabakaya tapınmayı ve sonra da güce tapınmayı ortadan kaldırmaya çalışmalıyız. Aşağı tabakalara tapınmayı ancak ve ancak, günlük yaşamda, tüm eylemlerimizde ve tüm sözlerimizde çıkarlarımızı, yararlarımızı, *getirisi olanı* değil de, Goethe'nin şu *Adalet* sözcüğünü düşünürsek ortadan kaldırabiliriz. Konfüçyüs şöyle der:

> Ahlâklı insan *adalet*ten anlar. Ayaktakımı *çıkarlardan, –getirisi olandan–* anlar.

Ayrıca, dünyadaki aşağı tabakaya tapınmayı ancak ve ancak, kimseye bir yararı olmasa da, kitlelere, *aşağı tabakaya* katılmama cesaretini gösterirsek, ancak o zaman ortadan kaldırabiliriz. Voltaire şöyle der:

> Dürüst insanların talihsizliği korkak olmalarıdır.

Çünkü hepimizin içindeki bencillik ve korkaklık, demek istediğim, bize kendi çıkarlarımızı, yararımızı, getirisi olanı düşündüren ve adaleti unutturan bencillik ve yığınlar karşısında, aşa-

ğı tabakalar karşısında tek başımıza kalmamızı engelleyen korkaklık, işte hepimizin içindeki bu bencillik ve bu korkaklık, aşağı tabakaların ayaklanmasını sağlamış ve bugün dünyada bir aşağı tabaka hayranlığı yaratmıştır. İnsanlar bugün dünyanın düşmanı ve tehlikesi Alman militarizmidir diyorlar. Ama ben de diyorum ki, bugün dünyanın gerçek düşmanları hepimizin içindeki bencillik ve korkaklıktır; bencilliğimiz ve korkaklığımız bir araya geldiler mi ticari zihniyete dönüşürler. İşte bugün dünyanın her ulusunda, bilhassa İngiltere ve Amerika'da dünyanın en gerçek düşmanı bu ticari zihniyettir. Bugün dünyanın hakiki düşmanı, baş düşmanı, her birimizin içindeki bu ticari zihniyettir, yoksa Prusya militarizmi değil. Zira bu ticaret zihniyeti, bencillik ve korkaklıkla birleşince, aşağı tabakalara tapınma dinini yaratmıştır, ve İngiltere'deki bu aşağı tabakalara tapınma dini de Almanya'daki güce tapınma dinini yaratmış, ve o da Alman militarizmini yaratmış, ve bu da nihayet savaşı doğurmuştur. O halde bu savaşın *kaynağı ve kökeni* militarizm değil, ama dediğim gibi, hepimizin içindeki bencillik ve korkaklığın bağdaşımı olan *ticari zihniyet*tir. O halde, eğer bu savaşın son bulmasına katkıda bulunmak istiyorsak, hepimiz içimizdeki ticari zihniyeti, bu bencillik ve korkaklık karışımını yok etmeliyiz; her şeyden önce, çıkarları değil, *adaleti* düşünmeliyiz ve sonra da kitlelere, aşağı tabakalara karşı çıkma cesaretini göstermeliyiz. Bu yolla, ve *ancak bu yolla,* aşağı tabakalara tapınmanın ortadan kalkmasına ve böylece, bu savaşın sona ermesine katkıda bulunabiliriz.

Aslında aşağı tabakalara tapınmayı yok ettiğimizde, güce tapınmayı ortadan kaldırmak da, Alman militarizmini, Prusya militarizmini ortadan kaldırmak da çok kolay olacaktır. Güce tapmayı, yani Alman, Prusya militarizmini ya da dünyadaki bütün diğer militarizmleri ortadan kaldırmak için yapılacak tek şey, Goethe'nin yukarıdaki cümlesindeki ikinci sözcüğü, *Schicklichkeit* sözcüğünü, *İncelik, Zevk* anlamına gelen sözcüğü düşünmek, onu düşünerek incelik ve zevkle davranmak, âdil

davranmaktır. Aslında güç, militarizm, ve hattâ Prusya militarizmi âdil davranan bir halk karşısında hiçbir şey yapamaz ve kısa bir süre sonra kendisini gereksiz ve yararsız bulur. İşte iyi yurttaşlık dinindeki öz budur. Çin uygarlığının sırrı buradadır. Bu aynı zamanda Alman Goethe'nin Avrupa halkına sunduğu yeni Avrupa uygarlığının da sırrıdır. Bu uygarlığın sırrı, gücü güçle değil, *adaletle ve incelikle* ortadan kaldırmaktır; başka bir deyişle, gücü ve dünyada kötü olan her şeyi güçle değil, ama âdil davranarak ortadan kaldırmaktır, bu da *dürüst olmak ve incelikle ve zevkle davranmak*[10] demektir. İşte bu kitapta anlatmaya ve açıklamaya çalıştığım Çin uygarlığının sırrı, zihniyeti, Çin halkının ruhundaki öz budur.

Bu yazıyı, eskiden, Boxerler ayaklanmasından sonra yazdığım bir kitabın sonuna koyduğum sözcüklerle bitirmek istiyorum. Fransız şairi Béranger'den aldım ve günümüze oldukça uygun olduğunu düşünüyorum:

Barış iniyordu yeryüzüne,
Altın çiçek ve başaklar saçarak;
Hava sakindi ve O boğuyordu
Yatışmış şimşeklerini Savaş tanrısının.
Ah! Diyordu, yiğitlikte eşitsiniz.
İngiliz, Fransız, Belçikalı, Rus ya da Alman,
Ey halklar, kutsal bir anlaşma yapın
Ve el ele verin!

Ku Hung-Ming
Pekin, 20 Nisan 1915.

---

[10] Konfüçyüs şöyle der: "Ahlâklı insan, *gentilmen*, doğruluk ve içtenlik içinde sade bir yaşam sürerek dünyaya barış getirebilir."

Giriş

İYİ YURTTAŞLIK DİNİ

"Söyle, haksız mıyız? Kandıralım aşağı tabakayı.
Bak nasıl da miskinler, bak nasıl da yabani!"
Miskin ve yabanidir her kandırılmış câhil!
Dürüst olun sadece, bu insan kılar onları.

Goethe

Günümüzdeki büyük savaş tüm dünyanın dikkatini üzerine çekiyor. Ama bence bu savaş, tüm ciddi insanların dikkatini büyük uygarlık sorununa çekmelidir. Her uygarlık Doğanın fethiyle başlar; insan Doğanın korkunç fiziksel güçlerine, kendisine bir daha hiçbir zarar veremeyecek şekilde egemen olur. Avrupa'nın çağdaş uygarlığı başka hiçbir uygarlığın erişemediği bir düzeye çıkarak bu işte başarılı oldu. Bununla birlikte, Doğanın güçlerinden daha korkunç güçler var bu dünyada; bunlar insan yüreğinin tutkularıdır. Doğa güçlerinin insanlığa yapabildiği kötülükler, insan tutkularının verebileceği zararla karşılaştırıldığında hiçbir şeydir. İnsan tutkularının bu korkunç gücüne bir çekidüzen verilmedikçe ve uygun bir biçimde yönetilmedikçe, uygarlık diye bir şey olamaz, hattâ insanlar için mümkün bir yaşam da olamaz.

Toplumsal hayatın erken dönemlerinde insanlık, tutkuları yenmek ve kontrol altına almak için fizikî güç kullanmak zorunda kalmıştır. Vahşi çetelerin tamamen fiziksel güçle kontrol

altına alınmaları gerekiyordu. Ama uygarlık ilerledikçe, insanlık, tutkuları kontrol altına almak için fizikî güçten daha kudretli ve daha etkili bir güç keşfeder, bu güce de *manevi güç* der. Geçmişte, Avrupa'da insan tutkularını kontrol altına almayı başaran manevi güç Hıristiyanlık olmuştur. Ama bugünkü savaşa ve ondan önceki silâhlanmalara bakınca Hıristiyanlık manevi güç olarak artık etkisini yitirmiş görünüyor. İnsan tutkularını düzenleyen ve törpüleyen bu manevi güçten yoksun kalan Avrupa halkı, toplumsal düzeni ayakta tutmak için yeniden fizikî güç kullanmak durumunda kaldı. Carlyle'ın haklı olarak söylediği gibi: "Avrupa bir anarşi, bunun yanında bir polis teşkilatıdır." Toplumsal düzeni korumak için fizikî gücün kullanılması militarizme götürür. Aslında militarizm bugün Avrupa için gereklidir, çünkü artık etkili bir manevi gücü yoktur. Ama militarizm savaşa sürükler ve savaş da yağma ve yıkım demektir. Sonuçta Avrupa halkı bir ikilemle karşı karşıyadır. Militarizmi reddettiği takdirde, anarşi, uygarlığını ortadan kaldıracaktır; militarizmi elinde tutmak istediği takdirde, uygarlığı, savaşın yıkım ve imhasına maruz kalacaktır. İngilizler Prusya militarizmini ortadan kaldırmaya kararlı olduklarını söylüyorlar, Lord Kitchener da Prusya militarizmini iyi eğitilmiş ve iyi silâhlandırılmış üç milyon İngilizle yok etmeyi başaracağına inanıyor. Ama bana da öyle geliyor ki, Prusya militarizmi böylece ortadan kaldırılınca, bu kez de başka bir militarizm, İngiliz militarizmi ortaya çıkacak ve bu kez de onun ortadan kaldırılması gerekecektir. Ve bu kısır döngüden kurtulmak için hiçbir yol görmüyorum.

Gerçekten de hiçbir yol yok mu? Bir tane görür gibiyim. Amerikalı Emerson uzun zaman önce o yol için şöyle demiştir:

> Pek çok büyük adam tüfeğe tapmış olsa da, bu aşağılık tüfeğe tapınmanın iflas edeceğini kolayca görüyorum. Şurası kesin ve Tanrı'nın varlığı kadar doğrudur ki, bir başka tüfeğe ihtiyaç duymayan tüfek, yani yalnız adalet ve sevgi kuralı temiz bir devrim gerçekleştirebilir.

O halde, Avrupa halkı militarizmi gerçekten ortadan kaldırmak istiyorsa, buna ulaşmak için bir tek yol var, o da Emerson'un bir başka tüfeğe ihtiyaç duymayan tüfek diye nitelediği sevgi ve adalet kuralını, yani manevi gücü kullanmaktır. Etkili bir manevi güçle, militarizme gerek kalmaz ve o kendiliğinden yiter gider. Ama bugün Hıristiyanlık manevi güç olarak etkisini yitirmiş olduğuna göre, sorun şu: Avrupa halkı militarizmi gereksiz kılacak yeni etkili manevi gücü nerede bulacak?

Sanıyorum Avrupa halkı bu yeni etkili manevi gücü Çin'de ve Çin uygarlığında bulacaktır. Militarizmi gereksiz kılan Çin uygarlığının bu manevi gücü, İyi Yurttaşlık dinidir. Bana şimdi diyeceksiniz ki "Çin'de de savaş oldu." Doğrudur, Çin'de de savaş oldu. Ama Konfüçyüs çağından beri, 2.500 yıldan beri, Çin'de bugün Avrupa'da gördüğümüzün benzeri bir militarizm olmadı. Çin'de savaş bir kazadır, oysa Avrupa'da bir gerekliliğe dönüşmüş durumdadır. Biz Çinliler de savaşabiliriz, ama sürekli bir savaş beklentisi içinde yaşamayız. Yani, bana öyle geliyor ki, şu anki haliyle Avrupa'da, hakikaten hoş görülemeyecek şey, savaştan öte, herkesin, komşusu yeterince güçlenir güçlenmez sınırları geçerek gelip onu soyacak ve öldürecekmiş gibi sürekli korkmasıdır. O halde her birinin silâhlanması ve korunmak için bir polis tutması gerekir. Avrupa halkının sırtındaki en ağır yük, kazara bir savaş çıkması değil, kendini korumak için fiziksel güç kullanmaya duyduğu mutlak gereksinimidir.

Oysa Çin'de bizim dinimiz İyi Yurttaşlık dini olduğu için, kendimizi korumak için fiziksel güç kullanma ihtiyacı duymuyoruz. Hattâ kendimizi korumak için polisin ve devletin fiziksel gücünü kullanmak zorunda kaldığımız durumlar oldukça nadirdir. Çin'de insan, komşusunun adalet duygusu sayesinde korunur; yurttaşların taşıdığı ahlâki yükümlülük duygusu sayesinde korunur. Yani Çin'de, insan, kendini korumak için fizikî güç kullanma ihtiyacı duymaz, çünkü hak ve adaletin fizikî güçten daha üstün bir güç olduğunun herkes tarafından kabul edildiğini ve ahlâki yükümlülüğün uyulması gereken bir şey ola-

rak herkes tarafından kabul gördüğünü bilir. O halde, eğer tüm insanlığı hak ve adaletin fizikî güçten daha üstün bir güç, ahlâki yükümlülüğün uyulması gereken bir şey olduğu konusunda bir anlaşmaya varmaya ikna edebilirseniz güç kullanmaya gerek kalmayacak; dünyada militarizm olmayacaktır. Ama doğal olarak her ülkede, hak ve adaletin fizikî güçten daha üstün bir güç olduğunu, ahlâki yükümlülüğün uyulması gereken bir şey olduğunu kabul etmeyen ya da kabul edemeyen birkaç kişi, birkaç suçlu, dünyada ise birkaç vahşi bulunacaktır. Nitekim suçlulara ve vahşilere karşı her ülkede ve dünyada, belli bir polis gücü, belli bir militarizm her zaman gerekecektir.

Bana şöyle diyebilirsiniz: İnsanlığı hukuk ve adaletin fizikî güçten daha üstün bir güç olduğuna hangi yolla ikna edeceksiniz? Buna yanıtım şudur: öncelikle insanlığı hak ve adaletin etkililiği konusunda ikna etmek, hak ve adaletin bir güç olduğu konusunda ikna etmek, *iyiliğin iktidarı* konusunda ikna etmek gerekir. Hangi yolla? Çin İyi Yurttaşlık dini bütün Çinli çocuklara, sözcükleri anlamaya başlar başlamaz şunu öğretir: *İnsanın doğası iyidir.*[1]

Bugünkü Avrupa uygarlığının en temel hastalığı, bana göre insan doğasını yanlış algılamasındadır. Bu algılamaya göre insan doğası kötüdür. Bu yanlış algılama yüzünden, Avrupa toplumunun tüm yapısı hep güce dayanmıştır. Toplumsal düzeni sağlamak için Avrupa halkının her zaman güvendiği iki şey, Din ve Yasa'dır. Başka bir deyişle, Avrupa halkının düzen içinde tutulması hep ya Tanrı korkusuyla ya da Yasa korkusuyla sağlanmıştır. Korku güç kullanımını içerir. Sonuçta, Tanrı korkusunu ayakta tutmak için, Avrupa halkı her şeyden önce kendisine çok pahalıya mâl olan ve *rahip* adı verilen çok sayıda insan çalıştırmak zorundadır. Bu zorunluluk, her şey bir yana, öyle harcamalara neden olmuştur ki sonuçta en azından halk

---

[1] Okula başladıkları zaman Çinli çocukların ellerine verilen ilk kitabın ilk cümlesi budur.

için tahammül edilemeyecek bir yüke dönüşmüştür. Bu nedenle Reform dönemindeki Otuz Yıl Savaşları sırasında, halk rahipten kurtulmaya çabaladı. Tanrı korkusuyla halkı düzen içinde tutan rahiplerden kurtulduktan sonra, Avrupa halkı Yasa korkusuyla toplumsal düzeni sağlamaya çalıştı. Ama bunun için, daha pahalı bir başka sınıftan insanın bakımını üstlenmek zorunda kaldı: *polisler ve askerler.* Avrupa halkı askerlerin ve polislerin bakımının, rahiplerin bakımından çok daha pahalıya mâl olduğunu yeni yeni anlıyor. O halde Avrupa halkı Reform dönemindeki Otuz Yıl Savaşları sırasında nasıl rahiplerden kurtulmak istediyse, şimdiki savaşta da aslında istediği şey askerlerden kurtulmaktır. Ama Avrupa halkı polis ve askerden kurtulmak istiyorsa, ya Tanrı korkusunu sürdürmek için rahibi geri çağıracak, ya da buna bir alternatif bulacaktır; yani toplumsal düzeni ayakta tutmasını sağlayacak, Tanrı ya da Yasa korkusuna benzer bir şey. Konuyu geniş bir açıdan ele alırsak, herkesin kabul edeceği gibi, Avrupa halkının önünde savaştan sonra çözülmeyi bekleyen büyük uygarlık sorunu budur, sanıyorum.

Ancak, rahiplerle yaşadığı deneyimden sonra Avrupa halkının onları geri çağıracağını sanmıyorum. Bismarck: "Canossa' ya asla geri dönmeyeceğiz"[2] demiştir.

Zaten rahipler geri çağrılsa da, bir yararı olmaz, zira Avrupa halkı artık Tanrı'dan korkmamaktadır. O halde, Avrupa halkının önündeki tek seçenek, eğer polis ve askerden kurtulmak istiyorsa, başka bir şey bulmaktır. Avrupa halkı bu şeyi, tekrar

---

[2] "Rahiplere boyun eğmeyeceğiz, mücadeleden vazgeçmeyeceğiz" anlamına gelen bu söz, Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV. Henri'nin Papa VII. Gregoire'ın imparatorların papa tarafından atanacağına karar vermesi üzerine, önce bu karara itiraz edip, ama aforoz edildikten sonraki gelişmelerden sonra, o sırada Canossa'da bulunan papayı görmeye gitmesi (1077) ve üç gün karda çıplak ayakla bekleyerek aforozun geri alınması için kefaret ödemesine bir göndermedir. Kilise ile Devletarasındaki ilişkilerin artık değiştiğine işaret etmektedir. (ç.n.)

ediyorum, Çin uygarlığında bulacaktır. Bu şey İyi Yurttaşlık Dini dediğim şeydir. Çin'deki bu din bir ülke halkını rahipsiz, polissiz ve askersiz düzen içinde tutabilir. Yani bu İyi Yurttaşlık Dini sayesinde, Çin halkı, böylesine kalabalık bir halk, tüm Avrupa kıtasından daha kalabalık olmasa da, böyle kalabalık bir halk şu anda, fiilen, rahipsiz, polissiz ve askersiz barış ve düzen içinde yaşamaktadır. Çin'de, bu ülkede bulunmuş olan herkesin bildiği gibi rahip, polis ve askerin toplumsal düzeni sağlamakta tamamen geri planda, silik bir rolü vardır. Çin'de düzene uymak için sadece en câhil sınıf dine, sadece en kötü sınıf, suçlular sınıfı polis ya da askere ihtiyaç duyar. O halde eğer Avrupa halkı bünyesinde bunca kargaşa ve kıyıma neden olan dinden ve militarizmden, rahipten ve askerden gerçekten kurtulmak istiyorsa, Çin'e gelip İyi Yurttaşlık Dini dediğim şeyin ne olduğunu öğrenmelidir.

Kısaca, Avrupa ve Amerikalıların dikkatini şu noktaya çekmek istiyorum; uygarlığın iflas tehdidi altında göründüğü şu anda, Çin'de paha biçilemez ve umulmadık bir uygarlık temeli bulunmaktadır. Bu uygarlığın temeli ne ticaret, ne demiryolları, ne de maden ocaklarından çıkan altın, gümüş, demir ya da kömür gibi zenginliklerdir; bu uygarlığın temeli Çin insanıdır, İyi Yurttaşlık Dini ile, *hakiki, bozulmamış Çinlidir.* Hakiki Çinli paha biçilemez bir uygarlık temelidir, zira *o düzene uymak için çok az masraf gerektiren ya da hiç gerektirmeyen bir varlıktır.* O halde, burada Avrupa ya da Amerikalıları uyarmak istiyorum, *Yeni Eğitim*leriyle, şu anda yapmaya çalıştıkları gibi, bu paha biçilemez uygarlık temelini yıkmamalıdırlar, hakiki Çinliyi, insanlığın Çinli tipini değiştirmemeli, bozmamalıdırlar. Eğer Avrupa ya da Amerika halkı hakiki Çinliyi, insanlığın Çinli tipini tahrip etmeyi başarırsa, onu ancak bir rahip ya da asker aracılığıyla düzene uyan bir insana, yani, bir Amerikalı ya da Avrupalıya dönüştürmeyi başarırsa, işte o zaman dünyada hem dinin hem de militarizmin yükünü arttıracaktır kuşkusuz, –bu son bahsettiğim mesele zaten şu anda bile çoktan uygarlık ve insan-

lık için bir tehlike ve tehdit oluşturmaktadır. Ama diğer yandan, şu veya bu yolla birinin, insanlığın Avrupa ya da Amerikalı insan tipini değiştirmeyi başardığını, Avrupalı ya da Amerikalıyı, düzene uymak için, rahibe ya da askere gerek duymayan hakiki bir Çinliye dönüştürdüğünü varsayalım, dünyanın üzerinden ne büyük bir yük kalkacağını düşünün.

Şimdi, bu savaştan kaynaklanan Avrupa'daki uygarlık sorununu bir kaç anlaşılır sözcükle özetleyelim. Dedim ki Avrupa halkı sivil düzeni önce rahiplerin yardımıyla ayakta tutmaya çalıştı. Fakat bir süre sonra, rahip çok pahalıya ve sıkıntıya mâl oldu. O zaman Avrupa halkı Otuz Yıl Savaşlarından sonra rahipleri kovdu ve sivil düzeni sağlamak için polisi ve askeri çağırdı. Ama şimdi de polis ve askerin rahipten daha pahalıya ve sıkıntıya mâl olduğunu düşünüyor. Peki, o zaman Avrupa insanı ne yapmalı? Askeri gönderip rahibi mi geri çağırmalı? Hayır, Avrupa halkının rahibi geri çağırmak isteyeceğini sanmıyorum. Ayrıca, artık rahibin yapabileceği pek bir şey yoktur. Peki, Avrupa halkı şimdi ne yapmalıdır? Cambridge'li profesör Lowes Dickinson *Atlantic Monthly*'de yayımlanan "Savaş ve Çıkış Yolu" başlıklı makalesinde, şöyle diyordu: "Aşağı tabakaları yardıma çağırın." Doğrusu aşağı tabakaların, rahip ya da askerlerin yerine geçmesinin, rahip ve askerlerden daha fazla sıkıntı yaratmasından korkarım. Rahipler ve askerler savaşlara neden oldular, ama aşağı tabakalar devrim ve anarşi getirebilirler; Avrupa'nın durumu eskisinden daha kötü olabilir. O halde Avrupa halkına benim önerim şu olacaktır: "Rahibi geri çağırmayın ve Allah aşkına aşağı tabakaya çağrı yapmayın; ama Çinliye bakın, *İyi Yurttaşlık Diniyle ve 2.500 yıllık deneyimiyle, hakiki Çinliye, onun rahipsiz ve askersiz nasıl yaşadığına bakın.*"

Sonuç olarak, Avrupa halkının bu savaştan sonra, büyük uygarlık sorununa –burada, Çin'de– çözüm bulacağına gerçekten inanıyorum. Hakiki Çinli bir uygarlığın temelidir, çünkü Avrupa halkının bu büyük savaştan sonra ihtiyaç duyacağı bu yeni uygarlığın sırrına sahiptir. Bu sır, İyi Yurttaşlık Dini adını

verdiğim şeydir. Bu İyi Yurttaşlık Dininin birinci ilkesi, *insan doğasının iyi olduğuna* inanmak, iyiliğin gücüne inanmak, Amerikalı Emerson'un sevgi ve adalet yasası dediği şeyin gücüne ve etkililiğine inanmaktır. Bu sevgi yasası nedir? İyi Yurttaşlık Dini sevgi yasasının *anne ve babasını sevmek* demek olduğunu öğretir. Ya şu adalet yasası nedir? İyi Yurttaşlık Dini adalet yasasının içten, güvenilir, sadık olmak demek olduğunu öğretir. Ayrıca, bütün ülkelerde kadın bencil olmamalı, kocasına karşı mutlaka sadık olmalı, her ülkede erkek bencil olmamalı, *hükümdarına,* yani Kralına ya da İmparatoruna *mutlaka sadık olmalıdır.* Son olarak burada söylemek isterim ki aslında bu İyi Yurttaşlık Dininde en üstün görev *bağlılık görevidir;* Tennyson' un dediği gibi sadece eylemde değil, aynı zamanda düşüncede de bağlılıktır:

> Kralı yüceltsinler diye, sanki o
> Vicdanları, ve vicdanları da krallarıymış gibi,
> Putperesti yensinler ve İsa'yı savunsunlar diye.

I

ÇİN HALKININ ZİHNİYETİ[1]

Öncelikle izninizle bu öğleden sonra sizinle neyi tartışacağımı açıklamak istiyorum. Bu denemenin başlığına "Çin Halkının Zihniyeti" dedim. Çin halkının kendine özgü karakterinden ya da belirleyici özelliklerinden söz etmeyi düşünmüyorum kesinlikle. Bu özellikler zaten sık sık dile getirilir. Ancak bu niteliklerin dile getirilmesi ya da öyle arka arkaya sıralanması Çinlinin öz varlığını oluşturan imgeye şimdiye kadar pek katkıda bulunmamıştır; bu konuda siz de benimle aynı fikirdesiniz kuşkusuz. Öte yandan Çinlinin karakterinden ya da belirleyici özelliklerinden söz ederken genelleme yapmamalıdır. Kuzeyde oturan Çinli ile güneydeki Çinli, bir Alman ve İtalyan kadar birbirinden farklıdır.

Ama Çin halkının zihniyeti deyince bundan, Çin halkının hangi ruh haline göre yaşadığını kastediyorum; Çin halkının zihninde, huyunda, duygusunda doğal olarak var olan ve onu

[1] Bu bildiri Pekin'deki *Société Orientale*'de sunulmuştur.

diğer halklardan, özellikle de Avrupalıdan ve modern Amerikalıdan ayıran şeyi kastediyorum. Sizlerin önünde, insanlığın Çinli tipini ya da çok basit iki sözcükle söylemek gerekirse, gerçek Çinliyi incelemek istediğimi söylersem belki düşüncemi daha doğru açıklamış olurum.

O halde hakiki Çinli deyince ne anlıyoruz? Eminim ki siz de benim gibi konunun, özellikle günümüz için çok anlamlı olduğunu düşünüyorsunuzdur, çünkü Çin'de etrafımızda gördüklerimize bakarak bir insan tipi olarak Çinlinin, –hakiki Çinlinin– ortadan kaybolmak üzere olduğuna ve yerine yakında yeni bir insan ırkının –ilerlemeci ya da modern Çinlinin– görüleceğine inanabiliriz. Ben ise, hakiki Çinli, yani eski Çinli ırkı tamamen ortadan yok olmadan önce, kendisini uzun uzun incelemeyi ve onu diğer tüm halklardan ve bugün Çin'de oluşmaya başlayan yeni insan türünden böylesine farklı kılan, yaratılıştan belirleyici bir şey bulunup bulunmadığını sorgulamayı öneriyorum.

Eski Çinli ırkında sizi şaşırtacak ilk şey, sanıyorum, onda vahşi, saldırgan, sert hiçbir şey bulunmamasıdır. Hayvanlar için kullanılan bir terimle söylersek Çinli için evcil bir yaratık diyebiliriz. Çin'de en alt sınıftan bir insanı alın, siz de benim gibi kuşkusuz onda Avrupa toplumunda aynı sınıftan bir insanda bulabileceğiniz ve Almanların "*Rohheit*" diye adlandırdığı kabalıktan daha az hayvansılık, daha az vahşilik bulunduğunu kabul edeceksiniz. Yani kısaca Çin ırkının sizin üzerinizde bıraktığı izlenimi özetleyecek tek kelime, İngilizcedeki *gentle,* Fransızcadaki *gentil* kelimesidir. *Gentillesse*'ten yumuşak başlılığı ya da zayıflıktan teslimiyeti kastetmiyorum. Zira Dr. D. J. Macgowan'ın dediği gibi "Çin halkının yumuşak başlılığı ruhen yorgun ve iğdiş edilmiş bir halkın teslimiyeti değildir." Ama "*Gentil*" sözüyle, onda sertlik, kabalık, haşinlik ya da şiddet yani sizi kırabilecek herhangi bir şeyden eser bulunmadığını söylemek istiyorum. Çinli insan tipinde hani şu sakin, ölçülü, terbiyeli yumuşaklık havası, su verilmiş metal parçasındaki ölçülülük vardır. Bu "*gentillesse*" gerçek Çinli'nin fiziksel ve ahlâki

kusurlarını örtmese de en azından hafifletir. Hakiki Çinli câhil olabilir, ama bu câhillikte kabalık yoktur. Hakiki Çinli çirkin olabilir, ama bu çirkinlikte iğrençlik yoktur. Hakiki Çinli bayağı olabilir ama bu bayağılıkta asla saldırganlık yoktur. Hakiki Çinli aptal olabilir, ama bu aptallıkta saçmalık yoktur. Hakiki Çinli kurnaz olabilir, ama bu kurnazlıkta kötülük yoktur. Yani burada demek istiyorum ki bedenindeki, zihnindeki, kişiliğindeki kusurlarda bile tepkinizi çekecek bir şey yoktur. Toplumun en alt kesiminden gelse bile, eski okuldan bir hakiki Çinli'de kesinkes itici bir şeye rastlamak çok nadirdir.

Çin ırkının verdiği genel izlenim onun çok "gentil" olduğu, sözcüklerle ifade edilemeyecek derecede "gentil" olduğudur. Ondaki bu ifade edilmesi zor "gentillesse" niteliğini çözümlediğinizde, bunun iki şeyin bağdaşımı olduğunu görürsünüz: sempati ve zekâ.

İnsanlığın Çinli ırkını evcil hayvana benzettim. Peki evcil hayvanı vahşi hayvandan böylesine farklı kılan nedir? Evcil hayvanda bizim net olarak insani diye niteleyeceğimiz bir şey vardır. Peki, nedir bu şey? Zekâdır. Ancak evcil hayvanın zekâsı düşünen bir zekâ değildir. Akıl yürütmeden kaynaklanan bir zekâ değildir. Hani şu mis gibi tavukları nerede bulabileceğini bilen tilkinin zekâsı gibi, içgüdülerden gelen bir zekâ da değildir.

İçgüdülerden gelen bu zekâ, tilkinin zekâsı, tüm hayvanlarda –hattâ vahşi hayvanlarda bile– vardır. Ama bizim evcil hayvandaki *insani* zekâdan kastımız tilkinin zekâsından, hayvan zekâsından çok farklı bir şeydir. Bu evcil hayvan zekâsı akıl yürütmeden, içgüdüden değil, ama sempatiden, duygudan, bağlılıktan gelir. İyi eğitilmiş bir arap atı İngiliz efendisini, İngiliz dilbilgisini bildiğinden, İngiliz diline yatkın olduğundan değil, efendisini sevdiğinden, ona bağlı olduğundan anlar. Benim insan zekâsı diye adlandırdığım, basit bir tilki zekâsından, hayvan zekâsından ayırdığım şey işte bu. Bu insani niteliğe sahip olmak evcil hayvanları vahşi hayvanlardan ayırır. Aynı şekilde bu

insani, sempatik ve doğru zekâya sahip olmak, insanlığın Çinli ırkına, hakiki Çinliye ifade edilmesi zor "gentillesse"ini verir.

Bir yerlerde okumuştum, Çin'de ve Japonya'da oturmuş bir yabancının açıklamalarıydı; bir yabancı Japonya'da ne kadar fazla kalırsa Japonlar'dan o kadar nefret eder, Çin'de ne kadar fazla kalırsa Çinlileri o kadar severmiş. Japonlar için bu ne kadar doğru bilemem, ama inanıyorum ki Çin'de yaşamış olan herkesin de kabul edeceği gibi, Çinliler için söylenenler doğrudur. Bir yabancının, ülkemizde yaşadığı sürece, Çinlilere karşı sempatisinin, –ya da isterseniz takdirinin deyin– arttığı çok iyi bilinen bir olgudur. Çinliler'de tanımlanamayacak bir şey var ki, temizlik ve incelik konusunda ne kadar eksikleri olursa olsun, zihinlerinde ve kişiliklerinde ne kadar yanlış bulunursa bulunsun, yabancıların onları başka herhangi bir halktan daha fazla sevmesini sağlamaktadır. Bu 'gentillesse' diye adlandırdığım tanımlanamayacak şey, yabancıların gönlünde Çinlilerin fiziksel ve ahlâki kusurlarını affettirmese de yumuşatıp hafifletiyor. Bu "gentillesse", size göstermeye çalıştığım gibi, sempatik ya da hakiki insani zekâ diye adlandırdığım şeyin ürünüdür; ne akıl yürütmeden ne de içgüdülerden ama sempatiden, sempatinin gücünden gelen zekâ. O halde Çin halkının sempati gücünün sırrı nedir?

Çinlilerin sempati gücünün sırrı konusunda size burada bir açıklamada –ya da isterseniz bir varsayımda– bulunmaya çalışayım. Şöyle: Çinlilerin böyle bir gücü, böylesine etkili bir sempati gücü var, çünkü bütünüyle ya da hemen hemen bütünüyle bir yürek yaşamı sürüyorlar. Çinlinin yaşamı bütünüyle bir duygu yaşamıdır ve bu duygu sözcüğünü bedenin organlarından kaynaklanan bir duyum ya da sizlerin dediği gibi, sinir sisteminden fışkıran tutkular anlamında kullanmıyorum. Doğamızın, yüreğimizin ya da ruhumuzun en derinliklerinden gelen bir heyecan, bir *insani duygulanım* anlamında kullanıyorum. Demek istiyorum ki, hakiki Çinli öylesine heyecan ve insani duygulanımla dolu bir yaşam, bir ruhsal yaşam sürer ki, yapması

gereken şeyleri, beden ve ruhlardan meydana gelmiş bir dünyada yaşayan bir insanın duyu organlarının ihtiyaçlarını ihmal ettiği söylenebilir hattâ. Çinlinin pis bir çevrenin fiziksel sıkıntılarına, iyileştirme ihtiyacına karşı duyarsızlığının doğru açıklaması budur. Ama bunun önemi yok. Çin halkının, diyorum, sempati gücü var, çünkü bütünüyle yüreğiyle, heyecan ya da insani duygulanımla yaşamını sürüyor. Önce yüreğiyle yaşamaktan ne anladığımı açıklamak için iki örnek vermeme izin verin.

İçinizden bazıları Wuchanglı eski dostlarımdan ve meslektaşlarımdan Liang Tun-Yen'i özellikle Dışişleri bakanıyken şahsen tanımıştırlar. Liang Bey Hankow Gümrüklerine *Taotaï* (şef) olarak atandığında bana, zengin ve bağımsız olmak için değil, –o zamanlar biz Wuchang'da çok fakirdik– ama bu terfi ve yükselmenin, Kanton'daki yaşlı anasının yüreğini sevinçle dolduracağından yüksek bir memur olmayı ve kırmızı düğme takınmayı arzulamış olduğunu söylemişti. Çin halkının yüreğiyle yaşadığını, heyecan ve insani duygulanımla yaşadığını söylerken demek istediğim şey işte budur.

Başka bir örnek. Gümrüklerde görevli dostlarımdan İskoçya doğumlu biri, bir gün bana hizmetinde çalışan bir Çinlinin son derece düzenbaz olduğunu, yalan söylediğini, "hırsızlık" yaptığını, sürekli numara çektiğini söylemişti. Ama bir gün dostum hasta olmuş. Bir sahil limanında tifoya yakalanmış ve orada da kendisine bakacak hiçbir yabancı arkadaşı yokmuş. Bu iğrenç düzenbaz Çinli hizmetçi ona öyle bir çaba ve özveriyle bakmış ki, bizim İskoçyalı samimi bir arkadaşından ya da çok yakın bir akrabasından bile asla böyle bir şey beklemezmiş. Bu nedenle sadece bu Çinli uşak için değil, tüm Çin halkı için İncil'in kadın hakkında söylediği şeyi söyleyebiliriz: "onların günahı affedilecek, çünkü çok sevdiler." Çin'e gelen yabancı, Çinlinin geleneklerinde ve karakterinde bir sürü hata ve kusur görür, ama kalbi ona doğru meyleder çünkü Çinlinin bir yüreği vardır; yüreğiyle, heyecan ve insani duygulanımla yaşar.

Sanıyorum, Çin halkındaki sempatinin sırrını, ona şu sempatik zekâ gücünü, hakiki insani özellikteki sempatik zekâ gücünü veren, hiç bitmeyen bir 'gentillesse' veren sempati gücünü anlamaya başlıyoruz. Şimdi de Çinlinin yüreğiyle yaşadığı olgusundan hareketle, sadece yukarıda naklettiğim iki örnek gibi münferit olayları değil, ama Çin halkının günlük yaşamında dikkat çeken genel özellikleri de açıklayıp açıklayamayacağımızı görelim.

Önce dili inceleyelim. Çinli nasıl yüreğiyle yaşıyorsa, Çin dili de bir yürek dilidir. Çocukların ve okumamış yabancıların Çinceyi büyüklerden ve okumuş insanlardan çok daha kolay öğrendikleri çok bilinen bir olgudur. Neden? Çünkü çocuklar ve okumamış insanlar yüreklerinin diliyle konuşurlar oysa okumuş insanlar, hele Avrupa'nın entelektüel eğitimini almış olanlar, akıllarının ve zihinlerinin diliyle düşünüp konuşurlar. Aslında eğitimli yabancılar için Çin dilini bu denli zor kılan, onların gerçekten de son derece eğitimli olmaları, zihinsel ve bilimsel açıdan haddinden fazla eğitim almış olmalarıdır. Çin dili için, Tanrı'nın göklerdeki krallığı hakkında söylenen şeyi söyleyebiliriz: "Eğer küçük çocuklar gibi olmazsanız onu anlayamazsınız."

Şimdi de Çinlilerin yaşamı ile ilgili çok bilinen başka bir olguyu ele alalım. Çinlilerin, bilindiği gibi, şaşırtıcı bir bellekleri vardır. Bu belleğin sırrı nedir? Şudur: Çinli yüreğiyle anımsar, kafasıyla değil. Yürek, sempati gücüyle, tutkal gibi işleyerek, konuları sert ve kuru olan kafa ve zihinden çok daha iyi bir biçimde beller. İşte bu nedenle biz kendimiz de küçükken öğrendiğimiz şeyleri olgun yaşta öğrendiklerimizden çok daha iyi anımsarız. Bir çocuk olarak, Çinli gibi, yüreğimizle anımsarız; kafamızla değil.

Şimdi de Çinlilerin yaşamı ile ilgili çok iyi bilinen başka bir olguya, terbiyelerine geçelim. Çok sık fark edildiği gibi Çinliler son derece terbiyeli insanlardır. O halde gerçek terbiyenin özü nedir? Başkalarının duygularını dikkate almaktır. Çinliler terbiyelidir, çünkü yürekleriyle yaşadıklarından kendi duygularını

tanırlar, bu da başkalarının duygularını dikkate almalarını sağlar. Çinlilerin terbiyesi, Japonların terbiyesi gibi özenle kurallara bağlanmış olmasa da hoştur, çünkü Fransızca güzel bir deyimle, *la politesse du cœur*, yürek terbiyesidir. Büyük bir özenle kurallara bağlanmış olan Japonların terbiyesi o kadar hoş değildir, hattâ yabancılar bundan hoşlanmadıklarını söyler, çünkü ona, ısmarlama terbiye, sanki bir tiyatro rolü gibi yapay, öğrenilmiş terbiye diyebiliriz. Kendiliğinden gelen bir terbiye değildir, doğrudan yürekten gelmez. Japonların terbiyesi kokusuz çiçek gibidir, oysa gerçekten terbiyeli bir Çinlinin terbiyesi, değerli bir Hint sümbülünün aromasına benzer bir koku, yürekten gelen *instar unguenti fragrantis* (hoş kokulu bir parfüm) gibidir.

Son olarak, Çin halkının, Peder Arthur Smith'in meşhur ettiği bir başka özelliğini ele alalım: sözlerinde kesinlik olmaması. Bu kişilik özelliğinin nedeni nedir? Bu neden daha önce de söylediğim gibi Çinli'nin yüreğiyle yaşamasıdır. Yürek çok ince, çok duyarlı bir terazidir. Kafa ya da zihin gibi sert, kaba, katı bir aygıt değildir. Yüreğinizle düşündüğünüzde kafanız ve zihninizle yaptığınız kesinlikte ve düzenlilikte düşünemezsiniz. En azından bunu başarmak oldukça zordur. Aslında Çin zihninin simgesi olarak yumuşak bir fırça olan çin dividini ele alalım. Onunla yazmak ve resim çizmek çok zordur, ama kullanmayı öğrendikten sonra, çelik gibi sert bir divitle yapamayacağınız güzellik ve zarafette yazıp çizebilirsiniz.

Bu anlattıklarım Çince ile ilgili hiçbir bilgi sahibi olunmasa da, gözlemlenebilir ve anlaşılabilir olgulardır. Çinlilerin yürekleriyle yaşadıklarına ilişkin öne sürdüğüm varsayımı doğruladıklarını sanıyorum.

İşte tam da bu nedenle, çocuk gibi yaşadıkları için, yürekleriyle yaşadıkları için pek çok yönden böylesine ilkeldirler. Hattâ dünyada böylesine uzun bir zaman boyunca büyük bir ulus rolü oynamış olan bir halkın, kişiliğindeki pek çok özellik bakımından, hâlâ böylesine ilkel kalmış olması çok dikkat çekicidir.

Bu özellikleri, Çin'i yüzeysel olarak inceleyen bazı yabancıların, onların tarihlerinde bir ilerleme kaydetmedikleri ve uygarlıklarının durağan olduğu düşüncesine kapılmalarına neden olmuştur. Gerçekten de sadece entelektüel yaşam göz önüne alındığında Çinliler, bir ölçüde gelişimi durmuş bir halktır. Çinliler, bilirsiniz, yalnız doğal bilimlerde değil, matematik, mantık ve metafizik gibi soyut bilimlerde bile az ilerleme kaydettiler ya da hiçbir ilerleme kaydetmediler. Hattâ Avrupa kökenli 'bilim' ve 'mantık' sözcüklerinin Çin dilinde tam bir karşılığı yoktur. Çinliler yürekleriyle yaşayan çocuklar gibi soyut bilimlere ilgi duymazlar, çünkü bu bilimlerde kalbin ve duyguların yeri yoktur. Örneğin, Çinlilerin istatistik çizelgeleri gibi kalbi ve duyguları dikkate almayan her şeye karşı ilgisizliği tiksinmeye kadar varır. Ama istatistik çizelgeleri ve soyut bilimler Çinliyi tiksindirdiği gibi, Avrupa'da şekillenen biçimiyle doğal bilimler, yani uğrunda çalışanların, bilimsel kuramı doğrulamak için canlı bir hayvanın vücudunu kesip parçalamasını gerektiren doğal bilimler de Çinlileri iğrendirir, dehşete düşürür.

O halde yineleyeyim, yalnız entelektüel hayatı göz önüne alacak olursak, Çinliler bir ölçüde gelişimi durmuş bir halktır. Bu açıdan bugün Çinliler bir çocuk yaşamı, bir yürek yaşamı sürmekteler. Onca zamandan beri bir millet olan Çin halkı bugün çocuklardan oluşmuş bir millettir. Ama yürek yaşamı süren, pek çok yanıyla ilkel olan bu çocuk milletin gerçek anlamda hiçbir ilkel toplumda bulamayacağınız *zekâ ve akıl gücüne* hâlâ sahip olduğunu aklınızdan çıkarmamanız çok önemlidir; öyle bir zekâ ve akıl gücü ki kendisine toplumsal hayatın, hükümetin ve medeniyetin zor ve karmaşık sorunlarını böylesine başarıyla çözmesini sağlamıştır. Şunu da çekinmeden söyleyeyim, Avrupa'nın antik ve modern ulusları hiçbir zaman bu seviyeye çıkamamışlardır; bu öyle bir başarıdır ki onların, Asya kıtasındaki toplulukların büyük bir bölümünü, fiilen barış ve düzen içinde bir arada tutmasını ve büyük bir imparatorlukta birleştirmesini sağlamıştır.

Zira sonuçta halkımızın en şaşırtıcı özelliği, yüreğiyle yaşaması değildir. Bütün ilkel halklar yürekleriyle yaşarlar. Ortaçağ Avrupası'ndaki Hıristiyan halklar da yürekleriyle yaşamış görünüyorlar. Matthew Arnold şöyle söyler: "Ortaçağ Hıristiyanlığının şiiri yürek ve hayal gücüyle yaşamıştır". Çinlilerin insanı hayran bırakan özelliği şudur: Bir yandan yürekleriyle, çocukça yaşarken, diğer yandan ne Ortaçağ Avrupası Hıristiyanlarında ne de diğer ilkel halklarda bulamayacağınız akıl ve zihin gücüne sahiptirler. Başka bir deyişle Çinlilerin hayranlık uyandıran özelliği, bir yandan onca uzun zaman, gelişmiş bir millet gibi, yetişkin akla sahip bir millet gibi yaşamış bir halk iken, öte yandan bugün hâlâ çocuk yaşamı, yürek yaşamı sürmeye muktedir olmalarıdır.

O halde Çinliler için, gelişimleri durmuş bir halktır demek yerine, Çinlilerin hiç yaşlanmayan bir halk olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Irk olarak Çin halkının takdire şayan özelliği ebedi bir gençliğe sahip olmasıdır.

Şimdi başta sorduğumuz soruyu yanıtlayabiliriz: Gerçek Çinli kimdir? Gerçek Çinli, çocuk yüreğiyle, yetişkin aklına sahip bir kişinin yaşamını süren bir insandır. Gerçek Çinli *yetişkin insan kafasına ve çocuk yüreğine* sahip bir varlıktır. O halde Çinlinin ruhu bir ebedi gençlik ruhu, ulusal ölümsüzlük ruhudur. Peki, Çin halkının ulusal ölümsüzlüğünün gizi nedir? İzin verirseniz konuşmamın başında bir insan türü olarak Çinliye, gerçek Çinliye ifade edilmesi zor 'nezaket'ini veren şey, sempatik ya da, hakiki insani zekâ adını verdiğim şeye sahip olmasıdır, demiştim. Bu, hakiki insanî zekânın iki şeyin bağdaşımının, sempati ve zekânın bağdaşımının ürünü olduğunu söylemiştim. Kafa ile yüreğin uyum içinde olmasıdır. Kısaca ruh ve zihnin mutlu birliğidir. O halde, eğer Çin halkının ruhu ebedi bir gençlik ruhu, ulusal ölümsüzlük ruhu ise, bu ölümsüzlüğün gizi bu mutlu ruh ve zihin birliğidir.

Şimdi siz bana Çin halkının, ulusal ölümsüzlük gizini, yani ırk olarak, millet olarak kendisine ölümsüz bir gençlik yaşamı

sürmesini sağlayan bu mutlu ruh ve zihin birliğini, nerede ve ne zaman bulduğunu soracaksınız. Cevabım elbette ki şu: Uygarlığından almıştır. Kuşkusuz burada bana ayrılan zamanda size Çin uygarlığını anlatacağımı düşünmüyorsunuzdur. Buna zamanımın yetemeyeceği kesin. Ama bu sunumun konusu olan Çin uygarlığını aydınlatmamı sağlayabilecek bazı verileri sunmaya çalışacağım.

Öncelikle size Çin uygarlığı ve modern Avrupa uygarlığı arasında temel bir farklılık olduğuna inandığımı söylemek isterim. İzninizle şimdi ünlü bir sanat eleştirmeni olan Bernard Berenson'un çok güzel bir sözünü aktaracağım. Avrupa sanatıyla Doğu sanatını karşılaştırırken Berenson şöyle der:

> Bizim Avrupa sanatımız kaçınılmaz bir şekilde bilime dönüşme eğilimi taşır ve *farklı çıkarlar arasında bir savaş alanı* izlenimi vermeyen bir başyapıta sahip olduğumuzu söylemek zordur.

Şimdi, Berenson'un Avrupa sanatıyla ilgili bu söylediklerini, ben de Avrupa uygarlığı konusunda söyleyeceğim: Avrupa uygarlığı farklı çıkarlar arasındaki bir savaş alanıdır; bir yanda bilim ve sanatın, öte yanda din ve felsefenin çıkarları arasında sürekli bir savaş vardır. Avrupa uygarlığı kafa ile yüreğin, ruh ile zihnin sürekli çatışma halinde olduğu korkunç bir savaş alanıdır. Çin uygarlığında, en az 2.400 yıldan beri, bu tür hiçbir çatışma olmamıştır. Ve işte iki uygarlık arasındaki en temel farklılık buradadır.

Diğer bir deyişle, modern Avrupa'da, halk ruhunu tatmin eden, ama kafasını tatmin etmeyen bir dine ve kafasını tatmin eden ama ruhunu tatmin etmeyen bir felsefeye sahiptir, bunu söylemek istiyorum. Şimdi de Çin'e bir göz atınız. Kimileri Çinlilerin dininin olmadığını söyler. Gerçekten de Çin'de bizzat halk yığınlarının dini ciddiye almadığı doğrudur. Din sözcüğünü Avrupalıların anladığı anlamda alıyorum. Çin'deki Taoizm' in ve Budizm'in tapınakları, âyinleri ve törenleri ahlâki bir eği-

timden ziyade hoşça vakit geçirmeye yarar; Çin halkının ahlâki ve dinî duygularından ziyade estetik duygusuna hitap eder; yüreğinden ya da ruhundan çok hayal gücüne seslenirler. O halde, Çinlilerin dini olmadığını söylemek yerine, Çinlilerin dine ihtiyaç duymadıklarını söylemek belki de daha doğru olacaktır.

Peki, bu olağanüstü olguyu, Çin halkının, yığınlar da dâhil, dine ihtiyaç duymamasını nasıl açıklayabiliriz? Bunu bize bir İngiliz açıklıyor. Londra Üniversitesi Çince profesörü Sir Robert K. Douglas, Konfüçyüsçülük üzerine yaptığı çalışmada şunları söylüyor:

> Kırk kuşaktan daha fazla Çinli bir tek adamın sözlerine mutlak bir biçimde boyun eğdi. Konfüçyüs Çinlilerin en Çinlisi olduğundan, öğretisi, hitap ettiği kesimin doğasına mükemmel uyuyordu. *Moğol kafası son derece soğukkanlı ve vesvesesiz olduğundan,* bir konu üzerine sorgulamalarını kendi deneyimlerinden öteye götürme fikrine doğası gereği yanaşmaz. Gelecekteki yaşam fikri henüz uyanmadığından, Konfüçyüs tarafından açıklanan basit ve pratik bir ahlâk sistemi Çinlilerin bütün ihtiyaçlarını karşılıyordu.

Bu bilge İngiliz profesör, Çinlilerin başka bir dine ihtiyaç duymamasının nedeni Konfüçyüs'ün öğretisidir, derken haklıdır, ama bunun aynı zamanda Moğol kafasının soğukkkanlı ve vesvesesiz olmasından kaynaklandığını öne sürerken yanılıyor. Öncelikle din vesvese konusu olamaz. Din bir duygu ve heyecan meselesidir. İnsan ruhuna dokunan bir meseledir. Afrika'nın vahşi insanı, o bile, bütünüyle hayvansal olan yaşamından sıyrılır sıyrılmaz, kendisinde ruh diye adlandırılan şey uyanır uyanmaz din ihtiyacı duymuştur. Moğol kafası ne denli soğukkanlı ve vesvesesiz olursa olsun, sanıyorum, Afrika vahşisinden daha yüksek bir tür olan Moğol Çinlisinin de bir ruhu vardır ve sonuçta din ihtiyacı hissedebilir, eğer kendisinde dinin yerini tutabilecek başka bir şey yoksa.

İşin doğrusu şudur: Çin halkının din ihtiyacı hissetmemesinin nedeni, Konfüçyüsçülükte dinin yerini tutabilecek bir felsefi

ve ahlâki sistem, insan toplum ve uygarlığının bir bireşiminin bulunmasıdır. Konfüçyüsçülüğün, kelimenin Avrupa'da anlaşıldığı biçimiyle bir din olmadığı kesinlikle doğrudur. Ama büyüklüğü tam da buradan gelmektedir. Konfüçyüsçülüğün büyüklüğü, din olmamasında, ancak onun yerini tutabilmesinde, dinsiz insanlar yaratabilmesindedir.

Konfüçyüsçülüğün neden din yerine geçebileceğini anlamak için insanlığın neden din ihtiyacı duyduğunu netleştirmeye çalışalım. Bana öyle geliyor ki insanlar, nasıl bilim, sanat ve felsefeye ihtiyaç duyuyorlarsa aynı nedenle dine de ihtiyaç duyarlar. Çünkü insan, ruhu olan bir varlıktır. Şimdi bilimi ele alalım, fizik bilimini kastediyorum. Neden insanlar bilim eğitimi yapıyorlar? Pek çok kişi bunun demiryolu ve uçak yapmak için olduğunu düşünür. Ama hakiki bilgini dürten neden bu değildir. Günümüzdeki modern Çinliler gibi demiryolu ve uçak yapmak için bilim eğitimine girişen, ilerleme hevesine kapılan insanlar hiçbir zaman bilime ulaşamazlar. Geçmişte bilimin ilerlemesi için çalışarak demiryollarına ve uçaklara giden yolu açınış olan Avrupa'nın hakiki bilim adamları bu pratik uygulamaları hiç düşünmemişlerdir. Avrupa'daki bu hakiki bilim adamlarını dürten ve onların bilimin ilerlemesi için yaptıkları çalışmalarda başarılı olmalarını sağlayan şey, onların içinde yaşadığımız harika evrenin korkunç gizini anlamak ihtiyacını *ruhlarında hissetmeleriydi.* Nitekim insanlık nasıl bilim, sanat, felsefe ihtiyacı hissediyorsa, din ihtiyacını da aynı nedenle hissediyor. İnsan, ruhu olan bir varlıktır; bu ruh tıpkı bugüne baktığı gibi –sadece günü yaşayan hayvanların aksine– geçmişe ve geleceğe de bakar; bu ruh içinde yaşadığı evrenin gizemini anlama ihtiyacı duyar. İnsanlar evrende gördükleri her şeyin doğası, yasası, amacı ve hedefi ile ilgili bir şeyler anlayana kadar, karanlık bir odada, her şeyde tehlike, güvensizlik, belirsizlik hisseden çocuklara benzerler. İngiliz şairin dediği gibi, evrenin gizeminin yükünü üzerlerinde hissederler. İnsanlığın bilime, sanata ve fel-

sefeye ihtiyacı vardır tıpkı dine ihtiyacı olduğu gibi, *gizemin yükünü hafifletmek için...*

> *Tüm ağır ve yorucu yükünü*
> *Bu anlaşılması zor dünyanın*

Sanat ve şiir, sanatçının ve şairin evrende güzellik ve düzen görmelerini sağlar ve bu da onlardaki gizemin yükünü hafifletir. Bu yüzden "Sanatı olanın dini de vardır" diye yazan Goethe gibi bir şair din ihtiyacı hissetmez. Felsefe de, filozofların, evrende bir düzen ve yöntem görmelerini sağlar ve bu da gizemin onlardaki yükünü hafifletir. "Bir aziz için dinsel yaşamın doruğu nasıl kendinden geçmekse, entelektüel yaşamın doruğu da kendinden geçmektir" diyen Spinoza gibi filozoflar dine ihtiyaç duymazlar. Son olarak bilim de bilim adamlarının, evrende bir düzen ve yasa görmelerini sağlar ve bu da onlardaki gizemin yükünü hafifletir. Darwin ya da Profesör Haeckel gibi bilim adamları din ihtiyacı duymazlar.

Ama şair, sanatçı, filozof ya da bilim adamı olmayan, hayatları sefaletlerle dolu, doğanın korkutucu güçlerinin darbeleri ve hemcinslerinin zalim ve acımasız tutkuları karşısında korumasız olan insan kitleleri için, "tüm bu anlaşılması zor dünyanın gizeminin yükünü" ne hafifletebilir ki? Din. Peki nasıl? İnsan kitlelerine bir *güvenlik* duygusu ve bir *süreklilik* duygusu vererek. Doğanın güçleri, diğer insanların hırsları, bunların uyandırdığı gizem ve korku karşısında din, insan kitlelerine *güvenlik* hissi bulabilecekleri bir sığınak sunar. Bu sığınak, insanları tehdit eden tüm güçler üzerinde mutlak bir erke sahip olan doğaüstü Varlık'a ya da varlıklara imandır. İnsan ömründeki hiç bitmeyen değişiklikler, doğum, çocukluk, gençlik, yaşlılık, ölüm ve bunların neden olduğu endişeler ve gizem karşısında da din insan kitlelerine bir sığınak sunar, içinde *süreklilik* duygusu bulacakları bir sığınak; ve bu sığınak gelecekte başka bir yaşam olduğuna imandır. Böylece din, şair, sanatçı, filozof ya da bilim adamı olmayan insan kitlelerine yaşamlarında bir gü-

venlik duygusu ve bir süreklilik duygusu vererek onlar için bu çetrefilli dünyanın yükünü hafifletir. İsa: "Size barış veriyorum, dünyanın size veremeyeceği ve dünyanın sizden alamayacağı barışı" demiştir. Din insan kitlelerine bir güvenlik duygusu ve bir süreklilik duygusu verir derken demek istediğim budur. O halde, siz insan kitlelerine dinin verdiği barış duygusunu, aynı güvenlik ve süreklilik duygusunu verebilecek bir şey bulamazsanız, insanlık hep dine ihtiyaç duyacaktır.

Ama Konfüçyüsçülüğün, bir din olmasa da, dinin yerini tutabileceğini söyledim. O halde Konfüçyüsçülükte insan yığınlarına, dinin sağladığı şu süreklilik ve güvenlik duygusunu verebilen bir şey olması lazım. Peki, şimdi Konfüçyüsçülükte bulunan ve dinin sağladığı şu süreklilik ve güvenlik duygusunun aynını veren şeyin ne olduğunu ortaya çıkaralım o halde.

Bana sık sık Konfüçyüs'ün Çin milleti için ne yaptığı sorulur. Size pek çok şey sayabilirim, ama zamanım sınırlı olduğu için Konfüçyüs'ün Çin milleti için yaptığı en önemli şeyi, kendisinin de söylediği gibi, hayatında yaptığı ve sayesinde çağlar sonra insanların onu tanımak ve kendileri için ne yaptığını öğrenmek isteyecekleri biricik şeyi söylemeye çalışacağım. Size bu en önemli şeyi açıkladığımda, Konfüçyüsçülüğün insan kitlelerine nasıl dinin sağladığı güvenlik ve süreklilik duygusunu verebildiğini anlayacaksınız. Ama size bunu açıklayabilmem için Konfüçyüs ve yaptığı şeylerle ilgili bazı ayrıntılara girmeme izin verin.

İçinizde bilenler vardır, Konfüçyüs, Çin tarihinde genişleme dönemi olarak adlandırılan dönemde yaşadı, feodal çağ sona ermişti ve feodal yarı ataerkil toplumsal düzenin ve yönetim şeklinin genişletilip yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Doğal olarak, bu büyük dönüşüm yalnız dünya işlerinde değil, insanların kafalarında da bir karışıklığa neden oldu. Çin uygarlığının son iki bin beş yüz yılında kafa ile yürek arasında bir çatışma olmadığını söylemiştim. Ama şimdi şunu söylemeliyim ki Konfüçyüs'ün yaşadığı genişleme döneminde, Çin'de, kafa ile

yürek arasında şu anda Avrupa'da görülen türden bir çatışma oldu. Konfüçyüs döneminde Çinliler muazzam bir kurumlar, yerleşmiş olgular, geçerli dogmalar, gelenekler, yasalardan oluşmuş sistem karşısında, kısaca değerli atalarından kendilerine aktarılmış muazzam bir toplum ve uygarlık sistemi karşısında bulunuyorlardı. İşte bu sisteme uygun olarak yaşamlarını sürdürmek durumundaydılar. Ancak bu sistemin kendileri için uygun olmadığını, gerçek yaşamlarındaki ihtiyaçlarıyla hiç uyuşmadığını, geleneği temsil ettiğini ama aklı temsil etmediğini anlamaya başladılar. İki bin beş yüz yıl önceki Çin halkının bu uyanışı, bugün Avrupa'da adlandırıldığı biçimiyle modern zihniyetin, liberalizm zihniyetinin, şeylerin nedenini ve amacını bulmak isteyen araştırma ruhunun uyanışıydı. Çin'deki bu modern ruh, eski toplumsal düzen ile kendi yaşam gerçeklerinin artık uyuşmadığını anlayınca, yalnız yeni bir sosyal düzen, yeni bir uygarlık kurmaya çalışmakla kalmadı, bu yeni düzene bir de temel bulmaya çalıştı. Ancak o an yapılan tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Kimi Çinlilerin kafasını, zihnini tatmin etti, ama yüreklerini tatmin etmedi. Kimi yüreklerini tatmin etti, ama kafalarını tatmin etmedi. İşte, iki bin beş yüz yıl önce Çin' de, bugün Avrupa'da ortaya çıkan, şu kafa ve yürek arasındaki çatışma patlak verdi. İnsanların kurmaya çalıştıkları yeni toplum ve uygarlık düzenindeki bu kafa ile yürek arasındaki çatışma, Çinlilerin hiçbir uygarlıktan hoşnut kalmamasına neden oldu, bu hoşnutsuzluğun yarattığı çöküntü ve umutsuzluk içinde Çinliler, her türlü uygarlığı devirip yıkmayı arzuladılar. Günümüz Avrupası'ndaki Tolstoy'a oldukça benzeyen, Lao-tzu gibi insanlar, kafa ve yürek arasındaki çatışmadan kaynaklanan bu sefalet ve acılar karşısında, toplumun ve uygarlığın hakiki doğasında ve oluşumunda kesinlikle yanlış olan bir şey bulunduğunu düşündüler. Lao-tzu ve müritleri içinde en mükemmeli Chuang-tzu, Çinlilere tüm uygarlığı bir kenara atmalarını önerdiler. Lao-tzu Çin halkına şöyle söylüyordu:

> Sahip olduğunuz her şeyi bırakınız ve beni izleyiniz. Dağlarda, dağlardaki keşiş hücresinde, hakiki bir yaşam, –yürek yaşamı, ölümsüzlük yaşamı– sürmek için beni izleyiniz.

Ama zamane toplumunun ve uygarlığının acılarını ve sefaletlerini de gören Konfüçyüs ise kötülüğün, toplum ve uygarlığın doğasında ve oluşumunda değil, ama toplum ve uygarlığın tuttuğu yanlış yolda, insanların toplum ve uygarlığı üzerine oturttuğu yanlış temelde olduğunu düşündü. Konfüçyüs Çinlilere uygarlıklarını dışlamamalarını öğütledi. Onlara doğru bir toplumda, doğru bir uygarlıkta ve doğru temeller üzerine oturan bir toplum ve uygarlıkta, insanların da doğru bir yaşam, yürek yaşamı sürebileceklerini söyledi. Gerçekten de Konfüçyüs yaşamı boyunca, toplum ve uygarlığı doğru yola sokmaya, onları doğru bir temele oturtmaya ve böylece uygarlığın yıkılmasını önlemeye çabaladı. Ama yaşamının son günlerinde bu yıkımı önleyemeyeceğini anladı.

O zaman ne yaptı? Tıpkı yanmakta olan evinin başına yıkılmak üzere olduğunu anlayan ve binayı kurtaramayacağını, ama en azından sonradan yeniden inşa etmek için planları kurtarabileceğini anlayan bir mimar gibi Konfüçyüs de, Çin uygarlığının yıkılmasını engelleyemeyeceğini anlayınca, bu uygarlığın planlarını kurtardı. Şimdi, onlar Çin İncilinin Eski Ahiti'nde –*Wu Ching*, Beş Kanun adıyla bilinen Beş Klasik Kitap– korunuyorlar. Çin uygarlığının plan ve taslaklarını kurtarmak Konfüçyüs'ün Çin ulusuna yaptığı büyük bir hizmet oldu.

Konfüçyüs Çin uygarlığının plan ve taslaklarını kurtararak Çin ulusuna büyük bir hizmet yaptı, dedim. Ama Konfüçyüs'ün Çin ulusuna yaptığı en önemli, en büyük hizmet bu değildir. Onun Çin uygarlığının plan ve taslaklarını kurtarırken yaptığı en büyük hizmet yeni bir bireşim yapması, bu uygarlığın planlarını yeniden yorumlaması ve böylece bu yeni bireşimde, Çin halkına, doğru bir devlet düşüncesi, doğru, akılcı, sürekli ve mutlak bir devletin temelini sunmasıdır.

Ama İlkçağ'da Platon ve Aristoteles, Yeniçağ'da Rousseau ve Herbert Spencer da bir uygarlık bireşimi yapmışlar ve doğru bir devlet düşüncesi vermeye çalışmışlardır. Peki, bu büyük Avrupalı filozoflar tarafından yapılan felsefe, uygarlık bireşimi ile Konfüçyüsçülük adıyla bilinen ahlâk ve uygarlık sistemi arasındaki fark nedir? Bana göre fark şudur: Platon ve Aristoteles'in felsefesi ya da Herbert Spencer'ınki bir dine ya da ona eşdeğer bir şeye, bir halk kitlesinin ya da milletin benimsediği inanca dönüşmedi, oysa Konfüçyüsçülük Çin halk kitleleri için tam bir dine ya da ona eşdeğer bir şeye dönüştü. Burada dinden, sözcüğün Avrupa'da anlaşılan dar anlamını değil, geniş ve evrensel anlamını kastediyorum. Goethe şöyle der: *Nur saemtliche Menschen erkennen die Natur; Nur saemtliche Menschen leben das Menschliche.* Yalnız insan yığınları hakiki yaşamın ne olduğunu bilir; yalnız insan yığınları hakiki bir insan yaşamı sürer. Geniş ve evrensel anlamıyla dinden bahsettiğimizde genel olarak, Goethe'nin dediği gibi, insan yığınları tarafından ya da en azından bir halk ya da bir ulus içindeki belli kitleler tarafından doğru ve bağlayıcı kabul edilmiş davranış kurallarıyla bir öğreti sistemini anlıyoruz. Sözcüğün bu geniş ve evrensel anlamında Hıristiyanlık ve Budizm birer dindir. Bu geniş ve evrensel anlamında Konfüçyüsçülük bir dine dönüşmüştür, zira Çin ırkı ve ulusunun tamamı tarafından öğretileri doğru, davranış kuralları bağlayıcı kabul edilmiştir; oysa Platon, Aristo ve Spencer felsefesi bile, bu geniş ve evrensel anlamıyla dine dönüşmemiştir. İşte Konfüçyüsçülüğü Platon, Aristoteles ve Herbert Spencer felsefesinden ayıran fark budur: Onların felsefesi okumuş insanlara yönelik olarak kalmış, diğeri Çinli halk kitleleri için olduğu kadar, okumuş Çinliler için de bir dine ya da dine eşdeğer bir şeye dönüşmüştür.

Sözcüğün bu geniş ve evrensel anlamıyla Konfüçyüsçülük, Hıristiyanlık ya da Budizm gibi bir dindir, dedim. Ama anımsayacaksınız, Konfüçyüsçülüğün, sözcüğün Avrupa'da kullanıldığı anlamda, bir din olmadığını söylemiştim. O halde Konfüç-

yüsçülük ile sözcüğün Avrupa'da kullanıldığı anlamıyla din arasındaki farklılık nedir? İlk farklılık Avrupa dininin kökeni doğaüstüdür, doğaüstü bir yanı vardır, oysa diğeri tamamen insanidir. Avrupa dini ile Konfüçyüsçülük arasında bundan başka bir farklılık daha vardır. Sözcüğün Avrupa'da anlaşıldığı anlamıyla din kişiye iyi *insan* olmayı öğretir. Konfüçyüsçülük bundan daha fazlasını yapar: insana iyi bir *yurttaş* olmayı öğretir. Hıristiyan ilmihali şunu sorar: "*İnsanın* temel görevi ne olmalıdır?" Ama Konfüçyüsçülük ilmihali şunu sorar: "*Yurttaşın* temel görevi ne olmalıdır?" yani bireysel yaşamında değil, diğer insanlarla ilişkileri içinde ve devletle ilişkileri içinde insanın görevi ne olmalıdır? Böylece Hıristiyan sorulan soruyu ilmihalinden hareketle şöyle yanıtlar: İnsanın temel görevi, Tanrı'yı yüceltmektir. Konfüçyüsçü şöyle yanıtlar: İnsanın temel görevi, sorumlu bir evlat ve iyi bir yurttaş olarak yaşamaktır. *Saying and Discourses of Confucius*'ta öğrencisi Tzü Yu'nun şu sözleri aktarılır:

> Bilge bir insan, tüm dikkatini, hayatının temelini kurmaya adar, insanın başlıca görevi budur. Bu temel kurulunca, bilgelik, din gelecektir. Sorumlu bir evlat ve iyi bir yurttaş gibi yaşamak, işte insanın, ahlâki bir varlık olarak, başlıca hedefi bu temel değil midir?...

Kısaca, Avrupa'da kullanıldığı anlamıyla din, kişiyi mükemmel ve ideal bir insana, bir azize, bir Buda'ya, bir meleğe dönüştürmek için kendini nesneleştirir, oysa Konfüçyüsçülük, insanı iyi bir evlat ve iyi bir yurttaş yapmakla sınırlar kendini. Başka bir deyişle, Avrupa'da kullanıldığı anlamıyla din şöyle der: "Dininiz olsun istiyorsanız, bir aziz, bir Buda, bir melek olmalısınız." Oysa Konfüçyüsçülük şöyle der: "Eğer iyi bir evlat ve iyi bir yurttaş olarak yaşıyorsanız, dininiz vardır."

Aslında Konfüçyüsçülük ile Avrupa'daki anlamıyla din arasındaki gerçek fark, birinin kişisel bir din ya da Kilise dini diyebileceğimiz bir din, oysa diğerinin sosyal bir din ya da devlet dini diyebileceğimiz bir din olmasıdır. Konfüçyüs'ün Çin mille-

tine yaptığı en büyük hizmet, biraz önce söyledim, ona doğru bir devlet fikri vermiş olmasıdır. Böyle doğru bir devlet fikri vererek Konfüçyüs bu fikri bir dine dönüştürmüştür. Avrupa'da, siyaset bir bilimdir, ama Çin'de, Konfüçyüs zamanından beri siyaset bir dindir. O halde Konfüçyüs'ün Çin milletine yaptığı en büyük hizmet, ona sosyal bir din ya da bir devlet dini vermiş olmasıdır. Konfüçyüs bu dini hayatının sonunda yazdığı ve *Ch'un Ch'iu, İlkbahar ve Sonbahar* adını verdiği bir kitapta anlatmıştır, çünkü kitabın amacı milletlerin ilkbahar ve sonbaharına, yükseliş ve düşüşüne neden olan gerçek ahlâki nedenleri anlatmaktır. Kitabın adı rahatlıkla *Latter day Annals* da olabilirdi, tıpkı Carlyle'ın *Latter day Pamphlets* adlı kitabı gibi. Konfüçyüs bu kitapta yanlışlıklar ve çöküntü içinde olan bir toplum ve uygarlığın öyküsünü özetler, bu çöküşün acılarını ve sefâletlerini anlatır ve gerçek nedenlerini açıklar; insanların devlet hakkında doğru bir fikre, devlete ve devlet başkanına, yani efendilerine, hükümdarlarına karşı görevleri konusunda doğru bir anlayışa sahip olmamalarıdır nedeni. Bir bakıma Konfüçyüs bu kitapta kralların ilâhi hakkını anlatır. Beni dinlemekte olan sizlerin ya da en azından içinizden pek çoğunun kralların ilâhi hakkına inanmadığını biliyorum. Burada bu noktayı tartışmak istemiyorum sizinle. Sizden sadece söyleyeceklerimi bitirene kadar yargınızı bir süreliğine askıya almanızı istiyorum. Bu arada sizden Carlyle'dan bir cümle aktarmama izin vermenizi isteyeceğim. Carlyle şöyle der:

> Bir kralın bizi yönetme hakkı ya ilâhi bir haktır ya da şeytani bir yanlışlıktır.

Kralların bu ilâhi hakkı konusu üzerinde Carlyle'ın bu cümlesini hatırlamanızı ve bunun üzerinde düşünmenizi istiyorum.

Bu kitapta, Konfüçyüs bize şunu öğretir: Nasıl ki insanların sıradan toplumsal ilişkilerinde, davranışlarını etkileyen âdi çıkar ve korku gibi nedenlerin yanısıra, Görev diye adlandırılan ve bütün çıkar ve korku anlayışlarının üstüne çıkan daha yük-

sek ve daha soylu bir neden bulunursa, tıpkı bunun gibi, insan ilişkilerinin en önemlisi olan ve bir milletin ya da devletin halkı ile bu milletin ya da devletin başkanı arasındaki ilişkide de insanların davranışlarını etkileyen ve esinleyen aynı yüksek ve asil neden, yani Görev bulunur. Ancak bir devlet ya da milleti oluşturan halkın yöneticisine karşı yükümlü olduğu bu görevin ussal temeli nedir? Konfüçyüs'ten önceki derebeylik çağında, toplum düzeni ve hükümet biçimi yarı-ataerkil iken Devlet aşağı yukarı bir aile gibiyken, insanlar, devlet başkanına karşı yükümlü oldukları Görev için, açık ve sağlam bir temele pek ihtiyaç duymuyorlardı, zira onların tümü ya bir kabilenin ya da bir ailenin üyesiydiler; aralarındaki akrabalık bağı ya da doğal yakınlık onları bir şekilde aynı zamanda kabile ya da ailenin en yaşlı üyesi olan devlet başkanına bağlıyordu. Ama Konfüçyüs zamanında, daha önce de söyledim, derebeylik çağı sonuna gelmişti; devlet aile sınırlarını aşmıştı, devletin vatandaşları artık sadece belli bir kabile ya da ailenin üyeleri de değildi. Bu nedenle artık devlet başkanına –yöneticilerine ve hükümdarlarına– karşı halkın yükümlü olduğu bu görev için yeni, açık, akla yatkın ve sağlam bir temel bulmak zorunlu olmaya başlıyordu. Konfüçyüs bu görev için yeni temeli *Onur* sözcüğünde buldu.

Geçen yıl Japonya'dayken, Milli Eğitim eski Bakanı yargıç Baron Kikuchi, Konfüçyüs'ün kendi devlet dinini anlattığı kitaptan alınmış dört harfi çevirmemi istedi. Bu dört harf şunlardı: *ming fen ta yi*. Büyük Onur ve Görev İlkesi olarak çevirdim. İşte bu nedenledir ki Çinliler Konfüçyüsçülük ile diğer dinler arasında özel bir ayrım yapıyorlar, Konfüçyüs'ün öğreti sistemini –Budizm, İslâm, Hıristiyanlık gibi diğer dinleri belirten ve Çince'de genelleyici bir sözcük olan– *Chiao* sözcüğü ile değil, ama *ming chiao* –Onur dini– ile ifade ediyorlar. Aynı şekilde Konfüçyüs'ün öğretilerinde geçen, Dr. Legge'nin "üstün insanın yolu" biçiminde çevirdiği ve Avrupa dillerinde en yakın ifadesi "ahlâk yasası" olan *chun tzu chih tao* terimi ise kelimesi kelimesine yol –*gentleman*'ın, *Soylu insanın yasası*– anlamına

gelir. Bu nedenle Konfüçyüs tarafından ortaya atılan felsefi ve ahlâki sistem şu basit sözcüklerle özetlenebilir: Soylu kişinin yasası. Konfüçyüs bu yasayı sistemleştirmiş ve onu bir dine, devlet dinine dönüştürmüştür. Bu devlet dininde, imanın birinci maddesi, *ming fen ta yi* –onur ve görev ilkesi–dir, o halde Onur Yasası diye de adlandırılabilir.

Bu devlet dininde, Konfüçyüs yalnız devletin değil, aynı zamanda toplumun ve uygarlığın da tek doğru, mantıklı, sürekli ve mutlak temelinin bu soylu insan yasası, insandaki onur duygusu olduğunu söylemiştir. Ancak, şimdi siz, hattâ siyasette ahlâk olmadığına inananlarınız bile, sanıyorum, toplumda bir araya gelen insanlar için bu onur duygusunun önemini biliyor ve kabul ediyorsunuzdur. Ama toplumun yaşamaya devam etmesi için insanlarda bu onur duygusunun *mutlak* gerekli olduğunu hepinizin anladığından tam emin değilim. Aslında 'Hırsızların bile onuru olmalıdır' diyen atasözü onurun hırsızlar için bile yaşamlarını sürdürmek için ne kadar gerekli olduğunu gösteriyor oysa. İnsanlarda onur duygusu olmasaydı, her toplum, her uygarlık anında yıkılır, imkânsızlaşırdı. Size bunu göstermeme izin verir misiniz? Herkesin çok bildiği bir örnek alalım: toplumsal yaşamdaki sıradan bir konuyu, kumar oyununu alalım. Kumar oynamaya oturan insanların, falan renkteki kart ya da falan zar geldiğinde parayı vermek için, birbirine onur duygusuyla bağlı olduklarını bilmeleri ve hissetmeleri gerekir; bu onur duygusu olmadan, oyun anında imkânsızlaşır. Gene aynı şekilde ticaretin mümkün olması için tacirlerin sözleşmeleri yerine getirmek için onur duygusu ile bağlı olduklarını duyumsamaları gerekir. Yoksa her tür alışveriş olanaksızlaşır. Sözleşmeye uymayan tüccar mahkemeye verilebilir diyeceksiniz. Doğru, ama ya mahkeme olmasaydı ne olacaktı? Önemli değil, mahkeme var. Peki, bu mahkeme sözleşmesini yerine getirmekten imtina eden tüccarı nasıl getirecek? Zor kullanarak. İşte aslında insanda onur duygusu olmadığı zaman toplum ancak belirli bir süre zorla ayakta tutulabilir. Ama zor kullanma-

nın tek başına, bir toplumu sürekli olarak ayakta tutamayacağını size gösterebilirim sanırım. Polis, sözleşmesini yerine getirmesi için tüccara karşı zor kullanır. Ama bir hukukçu, bir hâkim ya da bir cumhuriyetin başkanı polise görevini nasıl yaptırır? Zor kullanarak yaptıramayacaklarını biliyorsunuz. Peki, ya o zaman? Ya polis memurundaki onur duygusuyla ya da *hile* ile.

Günümüzde, dünyanın her yerinde ve üzülerek söyleyeyim, hattâ Çin'de bile, hukukçu, siyasetçi, hâkim ve cumhurbaşkanı polis memuruna görevini hilekârlıkla yaptırırlar. Günümüzde hukukçu, siyasetçi, hâkim ve cumhurbaşkanı polis memuruna toplumun iyiliği için, ülkesinin iyiliği için görevini yerine getirmesi gerektiğini söyler: eh toplumun iyiliği demek, polis memuru olarak kendisinin maaşını düzenli olarak alması demektir ki o maaş olmasa hem kendisi hem ailesi açlıktan ölür. Ancak hukukçu, siyasetçi, hâkim ve cumhurbaşkanı için bunu söylemek hilekârlık yapmaktır. Hilekârlıktır diyorum, çünkü polis memuru için, kendisini ve ailesini ancak açlıktan kurtaran, on beş şilin haftalık anlamına gelen ülkenin iyiliği hukukçu, siyasetçi, yargıç ve cumhurbaşkanı için, on bin insanın canını dişine katarak kendilerine sağladığı, on ile yirmi bin sterlin arasında bir yıllık gelir, güzel bir ev, elektrik ışığı, arabalar, bir sürü konfor ve bolluk anlamına gelir. Hilekârlıktır diyorum, çünkü onur duygusunu benimsemeden, –hani şu insana kumar masasında kazanan arkadaşına cebindeki son meteliği verdirten duygu– *bu onur duygusu olmadan,* toplumda zengin ile fakir arasındaki farklılığı belirleyen tüm mülkiyet devri ve edinimi gibi işlemlerin, tıpkı kumar masasındaki para aktarımında olduğu gibi, ne anlamı, ne de bir yaptırım gücü olur. O halde hukukçu, siyasetçi, yargıç ve cumhurbaşkanı toplumun ve ülkenin iyiliğinden bahsetseler de, aslında polis memurundaki bilinçsiz onur duygusuna bağlıdırlar, işte bu duygudur ki, hukukçu, siyasetçi ya da cumhurbaşkanı yılda yirmi bin sterlin alırken, polisi sadece görevini yapmaya değil, ama aynı zamanda mülkiyet

hakkına saygı göstermeye ve haftada on beş şilin ile geçinmeye razı eder. Hilekârlıktır diyorum, zira polis memurundan onur duygusu beklerken kendileri, hukukçu, siyasetçi, yargıç ya da cumhurbaşkanı, siyasette ahlâk ve onur duygusu bulunmadığı ilkesine inanmakta; bunu açık açık dile getirmekte ve bu ilkeye göre hareket etmektedirler.

Yukarda aktardığım Carlyle'ın cümlesini hatırlayın: Bir kralın bizi yönetme hakkı ya ilâhi bir haktır, ya da şeytani bir yanlışlıktır.

O halde günümüzde hukukçu, siyasetçi, yargıç ve cumhurbaşkanının yaptığı bu hilekârlık Carlyle'ın şeytani yanlışlık dediği şeydir. Modern toplumda bir yandan açıkça siyasette ahlâk ve onur duygusu yoktur ilkesiyle hareket ederken öte yandan toplumun, ülkenin iyiliğinden bahseden kamu görevlilerinin yaptığı bu hilekârlıktır, bu ikiyüzlülüktür; gene Carlyle'ın deyimiyle söyleyecek olursak, bugün modern toplumda gördüğümüz "büyük acıyı, ayaklanmayı, çılgınlığı, devrimci isyanlarındaki azgın öfkeyi, hortlayan zorbalıkların soğukkanlı öfkesini, milyonların acımasız gaddarlara dönüşmesini, karnı tok azınlığın ciddiyetsizliğini" doğuran da işte bu ikiyüzlülüktür. Kısaca modern toplumdaki anarşistleri ve anarşiyi yaratmış olan şey de hilekârlık ile gücün, ikiyüzlülük ile militarizmin, hukukçu ile polis memurunun işte bu şekilde bir arada bulunmalarıdır; zira güç ile hilekârlığın bu birlikteliği, insanın ahlâk duygusunu zedeler ve anarşistin, hukukçuya, politikacıya, yargıca ve cumhurbaşkanına bomba ve dinamitle saldırmasına neden olan cinneti doğurur.

O halde insanlarında onur duygusu ve politikacılarında ahlâk duygusu olmayan bir toplum bir arada tutunamaz yahut en azından varlığını sürdüremez. Zira böyle bir toplumda, hukukçu, politikacı, yargıç ve cumhurbaşkanının düzenlerini sürdürmek için kendisine bağlı oldukları polis memuru kendi kendisiyle çatışacaktır: Ona toplumun iyiliği için görevini yapması söylenir. Ama o, bir yoksul polis memuru olarak, bu toplumun

bir parçasıdır, kendisi ve ailesi, en azından, bu toplumun en önemli bir parçasıdır. Ancak polis memuru olmaktan başka herhangi bir yoldan, belki polis karşıtı olarak, kendi koşullarını ve ailesinin yaşam koşullarını iyileştirebilecek bir ücret alacaksa, bu da toplumun iyiliği anlamına gelir. Böylece polis memuru er ya da geç şöyle bir sonuca varabilir, siyasette onur ve ahlâk duygusu olmadığına göre neden, eğer daha iyi para alacaksa ve bu da toplumun iyiliği anlamına geliyorsa, neden, polis memuru olacağına, kendisi de anarşist ya da devrimci olmasın. Bir ülkenin polis memuru böyle bir sonuca varmışsa o ülke bitmiştir. Mencius der ki:

> "Konfüçyüs *İlkbahar ve Sonbahar Yıllıkları*'nı bitirdiğinde" –kendi devlet dinini öğrettiği ve, tıpkı günümüz dünyasında olduğu gibi, kamu görevlisinde onur duygusu ve siyasetçisinde ahlâk olmadığı için zamane toplumunun ölüme mahkûm olduğunu gösterdiği kitap–, "zamanın ikiyüzlüleri ve anarşistleri (sözcüğü sözcüğüne: haydutlar) paniğe kapıldılar." (Mencius, Kitap III, II IX, II)

Ama konunun dışına çıkmayalım. Bir toplum, onur duygusu olmadan bir arada tutunamaz, varlığını sürdüremez, dedim. Bu nedenle, biraz önce gördüğümüz gibi, eğer onur duygusunun varlığı kumar ve alışveriş gibi önemsiz ya da hayati önemi olmayan konulardaki insan ilişkilerinde bile bu denli önemli ve gerekliyse, toplumdaki en temel iki kurum olan Aile ve Devlet gibi konulardaki insan ilişkilerinde çok daha önemli ve gerekli olmalıdır. Biliyorsunuz, bütün ulusların tarihinde, sivil toplumun yükselişi hep evlilik kurumuyla başlar. Avrupa Kilisesinin dini, evliliği bir *kutsal âyin* olarak kabul eder, yani kutsal ve bozulmaz bir şey. Evliliğe bizzat Kilise onay verir ve bu onayı tanrı adına verir. Ama bu onay sonuçta sadece dışarıdan, biçimsel, sözün özünü söylemek gerekirse, yasal bir onaydır. Hakiki, derin karar, evliliği bozulmaz bir sözleşme yapan temel bağ, –Kilise dini olmayan ülkelerde görülen erkek ve kadındaki soyluluk yasası, onur duygusudur. Konfüçyüs şöyle der:

> Soyluluk yasasını tanımak karı-koca arasındaki ilişkiyi tanımakla başlar (*The universal* order XII, 4).

Başka bir deyişle, sivil toplum bulunan her ülkede onur duygusunu, soyluluk yasasını tanımak, evlilik kurumunun yerleşmesini sağlar. Evlilik kurumu *Ailenin* yerleşmesini sağlar.

Konfüçyüs tarafından öğretilen devlet dini bir Onur Yasasıdır, dedim ve Konfüçyüs bu Yasayı soyluluk yasasından ayrı olarak yaptı, dedim. Ama şimdi şunu da söylemeliyim ki Konfüçyüs'ten önce, henüz yazıya dökülmemiş ve tanımlanmamış olan bir soyluluk yasası vardı; bu yazıya dökülmemiş ve tanımlanmamış yasa doğruluk, incelik ya da görgü kuralları anlamına gelen *li* adıyla bilinirdi. Konfüçyüs öncesi zamanın daha sonraki dönemlerinde –Chou Dükü adıyla tanınan ve Çin'in en büyük yasa koyucusu kabul edilen– büyük bir devlet adamı (MÖ 1135) ortaya çıkınış, soyluluk yasasını ilk kez o belirlemiş, saptamış ve yazmıştır. İşte *li* adı verilen doğruluk, incelik ya da görgü kuralları yasası bu yasadır. Yazarı Chou anısına, *Chou li* adını almıştır. Bu yasa, tıpkı Hıristiyanlıktan önceki İbrani halkının mozaik kuralı gibi, Çin'de Konfüçyüs öncesi dönemdeki din ya da Çin halkının Eski Ahiti kabul edilebilir. Çin'de ilk kez bu yasa evliliğin bozulmazlığı ve kutsal âyinlerden biri olduğu müeyyidesine yazılı onay vermiştir. Çinliler bugün hâlâ evlilik âyinine *Chou Kung Chih Li*, yani Chou Dükü'nün doğru davranış kuralları derler. Konfüçyüs öncesi din Çin dininin Eski Ahiti evlilik âyinini kurumlaştırarak, aileyi kurmuş, Çin'de ailenin istikrar ve sürekliliğini ebediyen garantilemiştir. Bu Konfüçyüs öncesi dine, *Aile* dini diyebilir ve böylece onu Konfüçyüs'ün daha sonra öğreteceği *Devlet* dininden ayırabiliriz.

Yani Konfüçyüs, kendi getirdiği Devlet dininde, kendi zamanından önce var olan Aile dini dediğim şeye yeni bir boyut kattı. Başka bir deyişle Konfüçyüs, soyluluk yasasına daha yeni, daha geniş ve daha anlaşılır bir uygulama getirdi. Yani kendi zamanından önce var olan Aile dini ya da Eski Ahit dini evlilik âyinini nasıl kurumlaştırdıysa, Konfüçyüs de soyluluk yasasını

daha geniş biçimde kendi devlet dinine uygulayarak yeni bir âyini kurumlaştırdı. Buna *li*, yani doğru davranış kuralları adını vermek yerine, *ming fen ta yi* adını verdi, ben bunu Büyük Onur ve Görev İlkesi ya da onur yasası diye çevirdim. Ve bu düzenleme sayesinde Konfüçyüs, Çin halkına daha önce sahip olduğu Aile Dininin yerine, bir Devlet dini vermiş oldu.

Konfüçyüs bu devlet dininde, tıpkı kendinden önceki aile dini diye nitelediğim Eski Ahit zamanında *Chou King Chih Li* adlı evlilik âyini ile birbirlerine bağlanan eşlerin, bu sözleşmenin dokunulmazlığını ve kendilerini mutlak biçimde bağladığını kabul etmek zorunda oldukları gibi, yeni getirdiği bu devlet dininde, bu Yeni Ahit'te, her devlette halk ile hükümdarın, Çin' de Çin halkı ile İmparatorun *ming fen ta yi*–devlet dini tarafından kurumlaştırılan Büyük Onur ve Görev İlkesi ya da onur yasası– adlı yeni bir âyinle birbirlerine bağlı olduklarını ve aralarındaki bağlılık sözleşmesine kutsal, dokunulmaz, mutlak bir şey gibi uymak zorunda olduklarını öğretti. Kısaca, eskiden *Chou Kung Chih Li* ya da doğru davranış yasası nasıl bir evlilik âyini idiyse Konfüçyüs tarafından kurumlaştırılan *ming fen ta yi* ya da onur yasası da bir bağlılık anlaşması âyiniydi. Dediğim gibi, işte bu şekilde, Konfüçyüs soyluluk yasasına daha yeni, daha geniş ve daha anlaşılır bir uygulama getirdi, bu da kendisinden önce Çin'de mevcut bulunan Aile dinine yeni bir boyut vererek onu Devlet dinine dönüştürdü.

Başka bir deyişle, kendisinden önceki Çin'de, nasıl ki Aile Dini bir evlilik sözleşmesi oluşturduysa, Konfüçyüs'ün bu Devlet Dini de bir bağlılık sözleşmesi oluşturdu. Aile dinindeki evlilik sözleşmesi uyarınca, nasıl ki kadın kocasına mutlak bir sadakatle bağlanmak zorunda idiyse, bunun gibi, *ming fen ta yi* ya da onur yasası denen bağlılık sözleşmesi uyarınca, Çin halkı da İmparatoruna, mutlak bir sadakatle bağlanmak zorundadır. Bu bağlılık sözleşmesi *Sadakat dini ya da âyini* diye de adlandırılabilirdi. Hatırlayacaksınız, Konfüçyüs'ün, öğretisinde kralların ilâhi hakkı görüşünü bir biçimde ortaya koyduğunu söyle-

miştim. Ama Konfüçyüs'ün, öğretisinde kralların ilâhi hakkı görüşünü ortaya koyduğunu söylemek yerine, *İlâhi Sadakat Görevi*'ni ortaya koyduğunu söylemem daha yerinde olurdu. Konfüçyüs öğretisindeki imparatora karşı ilâhi ya da mutlak sadakat *görevi*, yaptırım gücünü, Avrupa krallarının ilâhi hakları gibi Tanrı adı verilen doğaüstü bir varlıktan ya da herhangi bir soyut felsefeden almaz; soyluluk yasasından, –insandaki onur duygusundan, dünyanın bütün ülkelerinde, kadının kocasına sadık kalmasını sağlayan onur duygusundan– alır. Gerçekten de, Konfüçyüs'ün, öğretisinde ortaya koyduğu Çin halkının İmparatoruna mutlak sadakatle bağlanma *görevi*, yaptırım gücünü, tüccarın sözünü tutup sözleşmesini yerine getirmesini, kumar oyuncusunun hile yapmayıp kumar borcunu ödemesini sağlayan o basit onur duygusundan alır.

O halde, nasıl ki Aile dini dediğim din, Çin eski Ahit dini ve diğer bütün ülkelerdeki Kilise dini evliliğin bozulmaz bir âyin olduğunu kurumlaştırarak Aile'yi kurarsa, Konfüçyüs öğretisindeki devlet dini dediğim şey de, bu yeni bağlılık sözleşmesini bir kutsal âyin olarak kurumlaştırır ve Devlet'i kurar. Eğer evlilik âyinini ve bozulmazlığını ilk kez düzenleyen ve kurumlaştıran adamın insanlığa ve uygarlık davasına ne büyük bir hizmet yaptığını göz önüne alırsanız, o zaman Konfüçyüs'ün de bu yeni âyini düzenleyip bağlılık sözleşmesinin dokunulmazlığını kurumlaştırdığında ne büyük bir eser yarattığını anlarsınız. Evlilik âyini Aileye istikrar ve süreklilik sağlamıştır, bu istikrar ve süreklilik olmasaydı insan ırkı sona ererdi. Bağlılık sözleşmesi kuralı ise devlete istikrar ve süreklilik sağlamıştır, bu istikrar ve süreklilik olmasaydı insan toplumu ve uygarlık yıkılır, insanlar eski vahşi ya da hayvani yaşamlarına geri dönerdi. O halde, daha önce de dediğim gibi, Konfüçyüs'ün Çin halkına yaptığı en büyük hizmet, ona doğru bir Devlet fikri, –doğru, mantıklı, sürekli ve mutlak bir devlet temeli vermiş olması, ve onlara bunu vererek bir din–, bir Devlet dini yaratmış olmasıdır.

Konfüçyüs bu devlet dini öğretisini, yukarda dediğim gibi, hayatının iyice sonuna yaklaştığı günlerde yazdığı *İlkbahar ve Sonbahar* adını verdiği kitapta açıklamıştır. İlk kez bu kitapta *ming fen ta yi* ya da Onur Yasası denen yeni bağlılık sözleşmesi kuralını ortaya koymuştur. Bu kurala bazan *Chun Chiu ming fen ta yi* ya da sadece *Chun Chiu ta yi* de denmektedir, yani İlkbahar ve Sonbahar Yıllıklarının büyük Onur ve Görev İlkesi ya da sadece İlkbahar ve Sonbahar Yıllıkları Büyük İlkesi ya da Tüzüğü. Konfüçyüs'ün ilâhî sadakat görevini anlattığı bu kitap Çin ulusunun büyük şartnamesidir. Tüm Çin insanını ve Çin ulusunu İmparatora mutlak sadakatle bağlayan kutsal anlaşmayı, kutsal toplumsal sözleşmeyi içerir, ve bu anlaşma ya da âyin, bu onur yasası Çin'de yalnız hükümetin ya da devletin değil, ama aynı zamanda Çin uygarlığının da tek hakiki anayasasıdır. Konfüçyüs bu kitap sayesinde kendisinin gelecekte tanınacağını, dünya için yaptığı şeylerin bu kitap sayesinde öğrenileceğini söylerdi.

Sözü oldukça dolandırmış ve sabrınızı zorlamış olmaktan korkuyorum. Ama işte nihayet bıraktığım noktaya geri gelmiş bulunuyoruz. Hatırlayacaksınız, size insan kitlelerinin sürekli din (sözcüğün Avrupa'daki anlamıyla) ihtiyacı duymalarının nedenini söyledim, çünkü din onlara bir sığınak, tek bir sığınak, Tanrı adı verilen her şeye kadir bir varlığa inancı sunar, bu sayede ömürlerinde bir süreklilik duygusu bulurlar. Ama Konfüçyüsçülük adıyla bilinen ahlâki ve felsefî sistemin dinin yerini alabileceğini, insanları, hattâ insan kitlelerini dinden vazgeçirebileceğini de söyledim. O halde Konfüçyüsçülükte, insan kitlelerine dinin kendilerine sağladığı şu güvenlik ve süreklilik duygusunu verebilen bir şey olabilir, dedim. Sanıyorum şimdi bu bir şeyin neden ibaret olduğunu anladık. Bu şey, Konfüçyüs'ün, Çin ulusuna sunduğu devlet dininde açıkladığı *İmparatora karşı ilâhi bağlılık görevi*'dir.

Tüm Çin İmparatorluğundaki her erkeğin, her kadının ve çocuğun uyması gereken bu imparatora karşı mutlak ilâhi bağ-

lılık görevi, anladığınız gibi, Çin halkının kafasında İmparatora, mutlak, üstün, aşkın, sınırsız bir erk vermektedir. Ve İmparatorun bu mutlak, üstün, aşkın, sınırsız erkine inanmak, Çin halkına, halk kitlelerine, başka ülkelerde dindeki Tanrı'ya inanmanın insan kitlelerine verdiği güvenlik duygusunun aynını verir. İmparatorun her şeye kadir olduğuna inanmak, ayrıca Çinlilerin kafasında devletin mutlak istikrar ve sürekliliğinin güvencesidir. Devletin bu istikrar ve sürekliliği toplumun sonsuza kadar ayakta kalacağının ve varlığını sürdüreceğinin güvencesidir. Bu sonsuz kalıcılık ve süreklilik de Çinlilerin kafasında ırklarının ölümsüzlüğünün güvencesidir. O halde, işte bu İmparator'a ilâhî bağlılık görevinden gelen İmparatorun her şeye kadir olduğu inancı, bundan çıkan ırkın ölümsüzlüğü inancı Çinlilere, Çin halk yığınlarına, başka ülkelerde dinin insan yığınlarına verdiği öbür dünyaya iman benzeri bir duyguyu, ömrün sürekliliği duygusunu verir.

Öte yandan, Konfüçyüs'ün ortaya koyduğu ilâhi bağlılık görevi nasıl ki ulus için ırkın ölümsüzlüğünün güvencesi ise, Konfüçyüsçülük öğretisindeki atalara tapınç da, aile için ırkın ölümsüzlüğünün güvencesidir. Aslında Çin'de atalara tapınç, öbür dünya inancı üzerine kurulmadığı gibi ırkın ölümsüzlüğü inancı üzerine de kurulmamıştır. Çinli öldüğünde öbür dünyada yaşayacağı inancı ile değil, fakat çocukları, torunları, torunlarının torunları, sevdiği herkes tarafından anımsanacağı, düşünüleceği, sonsuza kadar sevileceği inancıyla teselli bulur. Bu nedenle Çinlinin imgeleminde ölmek, bir uzun, çok uzun yolculuğa çıkmaktır ve Çinli'nin kafasında sevdiklerine yeniden kavuşacağı konusunda net bir umut olmasa da, güçlü bir "belki" hep vardır. Sonuç olarak, Konfüçyüs öğretisindeki Atalara tapınç ile ilâhî bağlılık görevi, birlikte, Çinliye, başka ülkelerde dinde yer alan öldükten sonra yaşamın devam edeceği inancının insanlara verdiği duygunun aynını, yani hayattayken, ömrün sürekliliği duygusunu verir, ölürken ise teselli eder. İşte bu

nedenle Çinliler'de atalara tapınç, İmparator'a bağlılık görevi kadar önemlidir. Mencius şöyle demiştir:

> Atalara tapınca karşı üç büyük günah içinde en büyüğü zürriyetsizliktir.

Nitekim Çin devlet dini adını verdiğim Konfüçyüs öğretisinin tüm sistemi sadece iki şeyden ibarettir: İmparatora bağlılık ve Çincede *Chung Hsiao* denen evladın ebeveyne bağlılığı. Gerçekten de Çincede *san kang* adı verilen imanın üç maddesi, yani Konfüçyüs öğretisinin ya da Çin devlet dininin üç temel görevi önem sırasına göre önce, İmparatora mutlak bağlılık, sonra ebeveynlere bağlılık ve atalara saygı ve nihayet evliliğin dokunulmazlığı ve kadının kocaya kesin itaatidir. Bu üç maddenin son ikisi Aile dini olarak adlandırdığım, Konfüçyüs öncesi dönemdeki Çin Eski Ahiti'nde vardı zaten. Ama birinci madde –İmparatora kesin bağlılık– ilk kez Konfüçyüs tarafından ortaya konmuş ve Çin ulusuna gene kendisi tarafından sunulan Devlet dininde ya da Çin ulusunun Yeni Ahit'inde yer almıştır. Konfüçyüs öğretisinde bu birinci madde, İmparator'a bağlılık, başka dinlerdeki imanın ilk maddesi olan Tanrı'ya imanın yerini tutar. Ve işte Konfüçyüs öğretisi, Tanrı'ya imana eşdeğerde bir iman maddesine sahip olduğundan din yerini tutabilir ve Çin halkı, hattâ halk kitleleri din ihtiyacı duymaz.

Ama şimdi bana sorabilirsiniz: insanların dinin belirttiği ahlâk kurallarına uyması, Tanrı'ya imanın verdiği Tanrı'nın yaptırım gücü ile sağlandığına göre, dinin öğrettiği Tanrı'ya iman olmadan, insanların, insan kitlelerinin, Konfüçyüs öğretisindeki ahlâk yasasına uyması, İmparator'a mutlak sadakat görevini yerine getirmesi nasıl sağlanabilir? Sorunuzu yanıtlamadan önce, dikkatinizi büyük bir yanlışa çekmek istiyorum; bu da, insanların ahlâk kurallarına uymasını sağlayan şeyin, Tanrı'nın yaptırım gücü olduğuna inanmaktır. Dedim ki Avrupa'da, evliliğin dokunulmazlığı için onay Kilise tarafından verilir ve bu onay için yetki, Kilise'ye göre, Tanrı'dan gelir. Ama gene de bu

onay tamamiyle harici ve biçimseldir. Evliliğin dokunulmazlığı konusunda hakiki onay, bunu kabul ettik, kilise dini olmayan bütün ülkelerde yalnızca kadın ve erkekteki onur duygusudur, soyluluk yasasıdır. Dolayısıyla insanı ahlâk kurallarına uymaya zorlayan gerçek erk, insandaki ahlâk duygusudur, soyluluk yasasıdır. O halde insanın ahlâk kurallarına uyması için Tanrı'ya inanması şart değildir.

Bu olgu 18. yüzyılda Voltaire ve Tom Paine gibi bazı kuşkucuları ve günümüz rasyonalistlerinden Hiram Maxim'i Tanrı'ya inancın, dini kuranların uydurduğu ve rahiplerin sürdürdüğü bir hilekârlık ya da bir sahtekârlık olduğunu söylemeye itmiştir. Ama bu son derece kaba ve saçma bir iftiradır. Bütün büyük adamlar, bütün büyük düşünürler Tanrı'ya inanmışlardır. Konfüçyüs Tanrı'dan nadiren söz etse de ona inanırdı. Napoléon bile o büyük ve pratik zekâsıyla, Tanrı'ya inanırdı. Ve Mezmur yazarının deyişiyle "Sadece deli, –sıradan ve zekâ düzeyi düşük adam– içinden 'Tanrı yoktur' dedi". Ama üstün insanın Tanrı'ya inancı yığınların inancından farklıdır. Büyük düşünürlerin Tanrı'ya inancı, Spinoza'nınki gibidir: Evrenin İlahî bir Düzeni olduğuna inanmak. Konfüçyüs "elli yaşımda, Tanrı'nın düzenini öğrendim" (*Discourses and Sayings*, II, 4) derken, Evren'in İlahî Düzenini kasteder. Büyük düşünürler Evren'in bu İlahî Düzeni'ne farklı adlar verirler. Alman Fichte, İlâhî Evren fikri der. Çin felsefe dilinde buna *Tao*, yani Yol denir. Ancak, büyük düşünürler Evren'in İlahî Düzenine ne ad verirlerse versinler, Evrenin bir İlahî Düzeni olduğunu bilmek, büyük düşünürlere, Evrenin İlahî Düzeninin bir parçası olan ahlâklı davranış kurallarına ya da ahlâk yasalarına *mutlaka* uymaları gerektiğini gösterir.

Demek ki insanların, ahlâk kurallarına uymak için, Tanrı'ya inanmaları şart değilse de, bu kurallara *mutlaka* uymaları gerektiğini anlamak için Tanrı'ya inanmaları şarttır. İşte ahlâklı davranış kurallarına mutlaka uymak gerektiğini bilmek bütün

büyük düşünürlerin bu kurallara uymalarını ve onları yerine getirmelerini sağlar. Konfüçyüs şöyle der:

> Tanrı'nın düzenini, yani Evren'in İlahî Düzenini bilmeyen bir insan, soylu insan ya da ahlâklı bir insan olamaz (*Discourses and Sayings*, XX, 3).

Ama üstün zekâsı olmayan insan yığınları büyük düşünürlerin Evren'in İlahî Düzenini anlamalarını sağlayan uslamlamayı yapamaz ve sonuçta ahlâk kurallarına uymanın mutlak gerekliliğini anlayamazlar. Hattâ Matthew Arnold'ın dediği doğrudur:

> Öncelikle düşünce olarak algılanıp sonra da yasa gibi titizlikle uyulması gereken ahlâk kuralları, sadece bilge içindir ve bilge için olmalıdır. Kitlelerin ne bunları düşünce olarak algılamak için yeterince zekâsı, ne de onlara yasa gibi titizlikle uymak için yeterince güçlü karakteri vardır.

Bu nedenle Platon, Aristoteles ve Herbert Spencer'ın ortaya koyduğu felsefi ve ahlâki öğretilerin sadece okumuşlar için bir değeri vardır.

Ancak, dinin değeri, zekâdan ve güçlü karakterden yoksun yığınların bile, ahlâki davranış kurallarına sıkı sıkıya uymasını sağlayabilmesindedir. Ama bunu yaptırmayı nasıl ve hangi yollarla başarır? Kimileri dinin insanlara, Tanrı'ya inanmayı öğreterek ahlâki davranış kurallarına uymalarını sağladığını düşünür. Ama bu, biraz önce kanıtladığım gibi büyük bir yanlıştır. İnsanı ahlâk yasalarına ya da ahlâki davranış kurallarına gerçekten uymaya ikna edecek tek erk onun içindeki ahlâk duygusudur, soyluluk yasasıdır. Konfüçyüs şöyle demiştir:

> İnsanın dışındaki ahlâk kuralı, ahlâk kuralı değildir.

İsa bile dinini yayarken şöyle demiştir:

> Tanrı'nın krallığı içinizdedir.

Bu nedenle diyorum ki dinin insanlara Tanrı'ya inanmayı öğreterek, onların ahlâki davranış kurallarına uymasını sağladığını düşünmek yanlıştır. Martin Luther, Daniel kitabının harika yorumunda şöyle der:

> Tanrı sadece insan yüreğinin güvenle, inançla, umutla ve aşkla üzerine *yaslandığı* şeydir. Yaslanma doğru ise, o zaman Tanrı da doğru olacaktır. Yaslanma doğru değilse, o zaman Tanrı da yanıltıcı olacaktır.

O nedenle, dinin öğrettiği bu Tanrı'ya inanma sadece bir *yaslanma* ya da dediğim gibi bir sığınaktır. Ama o zaman Luther diyor ki: "Yaslanma, yani Tanrı'ya iman doğru olmalıdır, yoksa yaslanma, yani iman yanıltıcı olur". Başka bir deyişle, Tanrı'ya inanma, Tanrı'yı hakiki anlamda tanımak olmalıdır, hani şu, sadece büyük düşünürlerin ulaşabildiği, kitlelerin ulaşamadığı Evrenin İlâhî Düzenini, gerçek anlamda tanımak olmalıdır. Sonuç olarak, gördüğünüz gibi, bazılarına göre insan yığınlarının ahlâki davranış kurallarına uymasını sağlayan din tarafından öğretilen Tanrı'ya inanma yanıltıcıdır. Bazı insanlar bu Tanrı'ya inanışı çok yerinde olarak bir iman, bir güven ya da daha önce dediğim gibi, bir sığınma olarak görüyorlar. Bununla birlikte dinin öğrettiği bu sığınma, bu Tanrı'ya inanış, yanıltıcı olsa da, bir yanılsama olsa da, insanların ahlâk kurallarına uymalarına katkıda bulunur, çünkü, dediğim gibi, Tanrı'ya inanış insanlara, insan kitlelerine, yaşamları boyunca güvenlik duygusu ve süreklilik duygusu verir. Goethe der ki:

> Dindarlık (*Frœmmigkeit*), yani dinin öğrettiği Tanrı'ya iman başlı başına bir hedef değildir, ancak, kafa ve yüreği tam ve mükemmel bir huzurla (*Gemuethsruhe*) doldurduğu için, kültürün ya da insan mükemmeliyetinin en üst noktasına ulaşmak için bir araçtır.

Diğer bir deyişle dinin öğrettiği Tanrı'ya inanış, insanlara bir güvenlik ve süreklilik duygusu vererek onları dinginleştirir, soyluluk yasası ya da ahlâk duygusunu içlerinde hissetmeleri

için kafalarına ve yüreklerine gerekli huzuru verir, bu da insanların ahlâklı davranış kurallarına ya da ahlâk yasasına gerçekten uymasını sağlayabilecek tek yaptırım gücüdür.

Peki, eğer dinin öğrettiği Tanrı'ya inanış insanların ahlâk kurallarına uymalarına katkıda bulunabiliyorsa, o zaman din, insanların, insan kitlelerinin bu ahlâklı davranış kurallarını kabul etmelerini sağlamak için neye dayanıyor? *İlham* üzerine. Matthew Arnold çok haklı olarak şöyle der:

> Pagan Empedokles'ten Hıristiyan Paul'e, herhangi bir inanç sisteminin en asil ruhları, ahlâki eylemleri mükemmel kılan bir güçlü duygulanım olan ilhamın gerekliliği üzerinde ısrar etmişlerdir.

Peki, o halde, dinin insanı, hattâ insan yığınlarını ahlâklı davranış kurallarına ya da ahlâk yasalarına yönlendirmek için esasen dayandığı dindeki bu ilham, bu güçlü duygulanım, bu yüce erdem nedir?

Hatırlarsanız, Konfüçyüs'ün bütün sisteminin iki sözcükle özetlenebileceğini söyledim: Avrupa dillerinde en yakın karşılığı ahlâk yasası olan soyluluk yasası. Konfüçyüs bu soyluluk yasasını bir sır olarak niteler (*The universal order*, VII, 1). Şöyle der:

> Soyluluk kuralı her yerde bulunur, ama gene de bir sırdır.

Bununla birlikte ekler:

> Halktan sıradan erkek ve kadınların basit düşünce yapısı bile bu sırla ilgili bir şeyler bilir. Halktan sıradan erkek ve kadınların basit doğası bile bu soyluluk kuralını hayata geçirebilir.

İşte bu nedenledir ki bu kuralı –Konfüçyüs'ün soyluluk yasası– kendisi de bilen Goethe, ona "açık sır" adını verdi. O halde insanoğlu nerede ve ne zaman bu sırrı keşfedecek? Konfüçyüs, hatırlarsanız, demişti ki, soyluluk yasasının tanınması kadın ve erkek arasındaki en hakiki ilişki olan karı-kocanın evlilik ilişki-

sinin tanınmasıyla başlar. Yani bu sır, Goethe'nin açık sırrı, Konfüçyüs'ün soyluluk yasası, önce bir erkek ve bir kadın tarafından keşfedilmiştir. Peki, öyleyse erkek ve kadın bu sırrı, Konfüçyüs'ün bu soyluluk yasasını nasıl keşfettiler?

Konfüçyüs'ün soyluluk yasasının, Avrupa dillerindeki en yakın ifadesi ahlâk yasasıdır, dedim. Peki, Konfüçyüs'ün soyluluk yasası ile ahlâk yasasını birbirinden ayıran nedir? Ahlâk yasası derken, dinin ve din bilginlerinin öğrettiği ahlâk yasasını değil, ondan kolayca ayırt edilebilen felsefeci ve törebilimcilerin ahlâk yasasını kastediyorum. Bu iki yasa arasındaki farkı, Ahlâk yasası ile Konfüçyüs'ün soyluluk yasası arasındaki farkı anlamak için, öncelikle din ile felsefeci ve törebilimcilerin ahlâk yasası arasındaki farka bakmalıyız. Konfüçyüs şöyle der:

> Tanrı'nın düzeni varlığımızın kuralı dediğimiz şeydir. Varlığımızın kuralını gerçekleştirmek Ahlâk yasası dediğimiz şeydir. Ahlâk yasası arındırılıp doğru bir kurala bağlandığında Din adını verdiğimiz şeyi oluşturur. (*The universal order*, I, 1).

O halde Konfüçyüs'e göre, din ile ahlâk yasası-felsefe ve törebilimcilerin ahlâk yasası arasındaki ayrım şudur: Din arındırılmış ve daha iyi düzenlenmiş bir yasa, daha derin ya da daha yüksek düzeyde bir ahlâk yasasıdır.

Felsefecinin ahlâk yasası bize, Akıl adı verilen varlık kuralımıza itaat etmemiz gerektiğini söyler. Ama akıl, genelde farzedildiği gibi, zihin ya da zekânın yavaş yavaş çalışarak nesnelerin dış görünüşlerindeki tanımlanabilir özellik ve nitelikleri anlama ve ayırt edebilmemizi sağlayan uslamlama gücümüz demektir. O halde akıl, yani uslamlama gücümüz, ahlâki ilişkilerde, bize sadece, tanımlanabilir özellik ve nitelikleri, *töreleri*, erdemi, deyim yerindeyse, doğru ve yanlışın ya da adaletin dış görünüşünü ve ölü biçimini, cismini gösterir. Akıl, yani uslamlama gücümüz, tek başına, bize doğru ve yanlışın ya da adaletin tanımlanamayan, canlı, mutlak özünü, deyim yerindeyse,

adaletin özünü ya da ruhunu bize gösteremez. Bu nedenle Lao-tzu şöyle der:

> Dil ile ifade edilen ahlâk yasası mutlak ahlâk yasası değildir. Sözcüklerle tanımlanabilen ahlâk düşüncesi mutlak ahlâk düşüncesi değildir.

Törebilimcinin ahlâk yasası bize ayrıca Vicdan adı verilen varlık yasamıza, yani kalbimize itaat etmemiz gerektiğini söyler. Ama Yahudi İncili'ndeki bilgeye göre insan kalbinde pek çok dalavere vardır. O halde eğer varlık yasası olarak sadece vicdanımızı, yani kalbimizi alıp ona itaat edersek, biraz önce adaletin ruhu diye adlandırdığım sese, adaletin tanımlanamayan ve mutlak özüne değil, ama insan kalbinin sayısız dalaveresine itaat etmeye meylederiz.

Başka bir deyişle, Din bize varlık yasamıza itaat ederek, varlığımızın *hakiki* yasasına itaat etmemizi söyler, yoksa Saint-Paul'ün *tensel aklın yasası*, Auguste Comte'un meşhur müritlerinden Littré tarafından, çok yerinde biçimde, *korunma ve çoğalma yasası* olarak nitelenen benliğimizin hayvansal ya da tensel yasasına değil; ama gene Saint Paul'ün *tinsel aklın yasası*, Konfüçyüs'ün *soyluluk yasası* dediği benliğimizin hakiki yasasına itaat etmemiz gerektiğini söyler.

Kısaca, dinin itaat etmemizi istediği varlığımızın bu hakiki yasası, İsa'nın içimizdeki Tanrı'nın krallığı olarak adlandırdığı şeydir. Böylece anlıyoruz ki, Konfüçyüs'ün dediği gibi Din arınmış, ruhanileşmiş, en iyi şekilde düzenlenmiş bir ahlâk yasasıdır; felsefecinin ve törebilimcinin ahlâk yasasından daha yüce ya da daha derin bir ahlâk yasasıdır. İsa şöyle der:

> Doğruluğunuz (ya da ahlâkınız) din bilginlerinin ve Ferisilerin (felsefeciler ve törebilimciler) doğruluğunu aşmadıkça. göklerin krallığına giremeyeceksiniz.

Ancak Konfüçyüs'ün soyluluk yasası da, tıpkı din gibi, arınmış ve düzene konmuş bir ahlâk yasası, felsefecinin ya da törebilimcinin ahlâk yasasından daha yüce ve daha derin bir ahlâk

yasasıdır. Felsefecinin ya da törebilimcinin ahlâk yasası bize felsefecinin Akıl, törebilimcinin ise Vicdan adını verdikleri varlığımızın yasasına itaat etmemiz gerektiğini söyler. Ama Konfüçyüs'ün soyluluk yasası da, tıpkı Din gibi, varlığımızın *hakiki* yasasına itaat etmemizi söyler; sokaktaki sıradan insanın, bayağı ya da cünüp kişinin varlık yasasına değil, ama Emerson'un dünyadaki "en sade ve en arınmış kafalar" diye adlandırdığı kişilerin varlık yasasına. O halde soylu insanın varlık kuralını anlamak için öncelikle Emerson'un deyimiyle *soylu kişi olmamız* ve soylu kişinin içinde gelişmiş olan sade ve arınmış kafaya sahip olmamız gerekir. Ayrıca Konfüçyüs der ki:

> Ahlâk yasasının düzeyini insan yükseltebilir, ahlâk yasası insanın düzeyini yükseltemez. (*Discourses and Sayings*, XV, 28)

Bununla birlikte, Konfüçyüs der ki soyluluk yasasının ne olduğunu ancak eğer soylu insanın ince duygularını ya da *beğenisini* inceleyip öğrenmeyi denersek anlayabiliriz. Konfüçyüs öğretisinde beğeni anlamında kullanılan Çince *li* sözcüğü, genellikle tören, doğruluk ve görgü kuralları gibi farklı şekillerde çevrilmiştir ama tam olarak *beğeni* demektir. Şimdi bu beğeni, soylu insanın bu ince duyguları ve beğenisi, ahlâki eyleme uygulandığında, Avrupa'da onur duygusu adı verilen şeydir. Aslında Konfüçyüs'ün soyluluk yasası onur duygusunun ta kendisidir. Konfüçyüs tarafından soyluluk yasası diye adlandırılan bu onur duygusu, felsefeci ve törebilimcinin ahlâk yasası gibi, biçimle ilgili kuru, ölü bir bilgi, doğru ve yanlışla ilgili bir formül değildir; ama Hıristiyan İncili'ndeki Doğruluk gibi, doğru ve yanlışın ya da adaletin tanımlanamaz mutlak özüyle ilgili dürtüsel, canlı, hayat dolu bir algılama; Onur adı verilen adaletin ruhu ve cismidir.

Şimdi biraz önce sorduğumuz soruya yanıt verebiliriz: Karı koca arasındaki ilişkiyi ilk kez onaylayan erkek ve kadın gizemi, Goethe'nin gizemini, Konfüçyüs'ün soyluluk yasasını nasıl keşfetti? Bu gizemi keşfeden erkek ve kadın onu keşfettiler,

çünkü onlar, kendilerine doğru ve yanlışın ya da adaletin tanımlanamaz mutlak özünü, Onur adı verilen adaletin ruh ve cismini gösteren, ahlâki eyleme uygulandığında, Avrupa'da onur duygusu adı verilen soylu insanın ince duygularına ve beğenisine sahiptiler. Peki, o zaman, erkek ve kadına, Onur adı verilen adaletin ruhunu gösterecek ince duyguyu, beğeniyi ya da onur duygusunu veren, esinleyen neydi? Joubert'ın güzel cümlesi bunu açıklar: "İnsanlar sadece sevdiklerine karşı dürüsttür. İnsan ancak komşusunu *severse* ona karşı gerçekten dürüst olabilir." O halde, Joubert'in gerçek dürüstlük dediği, Onur adı verilen adaletin ruhunu erkek ve kadına gösterip böylece, onlara sırrı, yani Goethe'nin açık sırrını, Konfüçyüs' ün soyluluk yasasını keşfettiren esin kaynağı Aşktır; erkek ile kadın arasındaki bu aşk, deyim yerindeyse Konfüçyüs'ün soyluluk yasasına hayat verir, bu sırra sahip olmak insanoğluna sadece toplum ve uygarlıklar inşa ettirmez, aynı zamanda, ona din oluşturma –Tanrı'yı bulma– olanağı verir. Goethe'nin Faust'a söylettiği şu sözcüklerle başlayan iman konusundaki itiraflarını şimdi daha iyi anlayacaksınız:

Gökyüzü üzerimizde kubbesini yükseltmiyor mu?
Yeryüzü altımızda sapasağlam durmuyor mu?

Ama dinin öğrettiği Tanrı'ya iman, insanların ahlâk yasalarına uymasını sağlamaz demiştim. Ona bunu gerçekten yaptıran, soyluluk yasasıdır, içimizdeki –dinin de sözünü ettiği– Tanrı' nın krallığıdır. O halde, soyluluk yasası gerçek bir dinsel yaşamdır; oysa Tanrı'ya iman ve dinin öğrettiği ahlâk kuralları ise deyim yerindeyse, dinin biçimsel yanıdır. Ama, eğer dinsel yaşam bir soyluluk yasasıysa, o zaman dinin *ruhu*, dindeki esin kaynağı da Aşk olacaktır. Bu aşk sadece insanoğlunun, öncelikle bildiği erkek ve kadın arasındaki aşk değildir. Aşk insanlığın tüm hakiki duygularını, ebeveyn ve çocuklar arasındaki bağlılık duygusu kadar, aşk heyecanını, nezaketi, tüm yaratıklara karşı şefkati, merhameti, acıma duygusunu kapsar, aslında

insan niteliklerinin en yücesini ifade ettiğinden Avrupa dillerinde en yakın karşılığı, Hıristiyanlığın eski diyalektinde dindarlık ve modern diyalektte insanlık, insanlık aşkı ya da tek kelimeyle aşk anlamına gelen Çincedeki *Jen* sözcüğünün içerdiği insana özgü tüm hakiki duyguları kapsar. Kısaca, dinin ruhu, dindeki esin kaynağı, dünyada ilk kez erkek ile kadın arasındaki sevgi olarak ortaya çıkan aşk –ya da siz ne ad verirseniz– Çin dilindeki *Jen* kelimesinde ifadesini bulur. O halde, insanoğlunun, hattâ yığınların Evrenin Kutsal Düzeninin bir bölümünü oluşturan ahlâklı davranış kurallarına ya da ahlâk yasasına uyması için, dinin öncelikli dayanağı, esin kaynağı, dindeki yüce erdem budur. Konfüçyüs der ki:

> Soyluluk yasası, karı kocanın birbirini kabul etmesiyle başlar, ama sürekli büyüyerek, gökyüzünün ve yeryüzünün, tüm evrenin ilâhi kuralı olmayı başarır.

Şimdi artık dinde mevcut bulunan ilhamı, güçlü heyecanı keşfettik. Ama o sadece dinde –Kilise dininde demek istiyorum– bulunmaz. Bu ilhamı ya da güçlü heyecanı, kendini korku ve bencil çıkarlara kaptırmak yerine, ahlâk kurallarına uymaya yönelten bir dürtüyü hissetmiş olan herkes bilir. Gerçekten de dindeki bu ilham ya da güçlü heyecan, korku ve bencil çıkarlar değil, ama görev ve onur duygusu tarafından belirlenen tüm insan eylemlerinde vardır. Dindeki bu ilham ya da güçlü heyecan yalnız dinde bulunmaz, dedim. Ama dinin değeri şuradan gelmektedir: Bütün büyük dinlerin kurucularının arkalarında bıraktığı ahlâk kurallarını ifade eden sözler –felsefeci ve törebilimcilerin sahip olmadığı– bu ilham ya da güçlü heyecana sahiptir, ki bu da, Matthew Arnold'ın deyimiyle, bu kuralları *aydınlatır* ve insanların bunlara itaat etmesini kolaylaştırır. Ama dinde davranış kurallarını ifade eden sözlerdeki ilham ya da güçlü heyecan da sadece dinde bulunmaz. Gerçek anlamda büyük edebiyatların bütün sözleri, özellikle şairlerinki de dindeki bu ilham gücüne ya da güçlü etkileyiciliğe sahiptir. Yukarıda

alıntıladığım Goethe'nin sözleri örneğin, bu ilham gücüne, bu güçlü heyecana sahiptir. Ne yazık ki büyük yazarların sözleri insan kitlelerine ulaşamaz, çünkü bütün büyük yazarlar kitlelerin anlayamadığı eğitimli insanların dilini konuşurlar. Dünyadaki bütün büyük dinlerin kurucularının avantajı çoğunlukla eğitim düzeyi düşük insanlar olmalarıdır ve eğitimsiz insanların basit diliyle konuşarak kitlelere seslerini duyurabilmişlerdir. O halde dinin hakiki değeri, yeryüzündeki bütün büyük dinlerin hakiki değeri, içerdikleri güçlü heyecanı ve ilhamı insan yığınlarına bile aktarabilmelerinden gelir. Bu ilham gücünün ya da güçlü heyecanın dine nasıl girdiğini, dünyadaki büyük dinlere nasıl girdiğini anlamak için, bu dinlerin dünyaya nasıl girdiklerine bakmalıyız.

Biliyoruz ki, dünyadaki bütün büyük dinlerin kurucuları olağanüstü, hattâ anormal derecede heyecanlı insanlardı. Bu özellik onların daha önce ifade ettiğim gibi, dinin ruhu, dindeki ilhamın kaynağı olan aşk heyecanını ya da insan sevgisini yoğun olarak hissetmelerini sağladı. Bu yoğun duygu, aşk heyecanı ya da insan sevgisi, onların, doğru ve yanlışın ya da adaletin mutlak ve tanımlanamaz özü dediğim şeyi, doğruluk adı verilen adaletin mutlak özünü görmelerini sağladı ve adaletin mutlak özünü yoğun bir biçimde algılamaları da, doğru ve yanlışın ya da ahlâk kurallarının birliğini görmelerini sağladı. Doğaları gereği olağanüstü heyecanlı olduklarından hayal güçleri yüksekti ve bilinçsizce bu ahlâk kuralları birliğini doğaüstü ve yüce bir Varlıkta kişiselleştirdiler. Bu doğaüstü ve yüce varlığa, hayal güçlerindeki ahlâk kuralları birliğine Tanrı adını verdiler ve duyumsadıkları yoğun duygunun ya da aşk heyecanının ya da insan sevgisinin de ondan geldiğine inandılar. Böylece dinde var olan ilham ya da güçlü heyecan, dine, yani dindeki ahlâk kurallarını aydınlatan ilham kaynağına girdi ve insan yığınlarını ahlâklı davranışın düz ve dar yollarına yönlendirmek için gerekli heyecanı ya da itici gücü sağladı. Ama, buna bakarak dinin değeri yalnız ahlâk kurallarını aydınlatan ve insanların on-

lara uymasını kolaylaştıran bir ilham gücüne ya da güçlü bir heyecana sahip olmasında değildir. Dinin değeri, dünyadaki bütün büyük dinlerde, insanlarda, onların ahlâk kurallarına uyması için gerekli ilham gücünü ya da güçlü heyecanı uyandırmak, kışkırtmak, alevlendirmek için bir örgüte sahip olmasındadır. Bu örgüte dünyanın bütün büyük dinlerinde Kilise adı verilir.

Pek çok kişi Kilise'nin insanlara, Tanrı'ya inanmayı öğretmek için kurulduğuna inanır. Bu büyük bir yanlıştır. İşte yeni çağda Hıristiyan kiliselerinin yaptığı bu büyük yanlış merhum J. A. Froude gibi dürüst insanların çağdaş Hıristiyan kiliselerinden nefret etmelerine neden olmuştur. Froude diyor ki:

> İngiltere'de imanın gizemleri üzerine, ruhbanların ilâhi misyonları üzerine, Apostolik veraset üzerine vb...yüzlerce vaaz duydum, ama sıradan dürüstlük üzerine, hani şu "yalan söylemeyeceksin" ve "çalmayacaksın" gibi basit emirlerle ilgili hiçbir vaaz anımsamıyorum.

Ancak Froude'a olan bütün saygımla, Kilise'nin, Hıristiyan Kilisesinin ahlâkı öğretmesi gerektiğini söylerken kendisinin de burada yanıldığını sanıyorum. Kilise'nin kurulma hedefi kuşkusuz insanları ahlâklı kılmak, "yalan söylemeyeceksin" ya da "çalmayacaksın" gibi ahlâk kurallarına uymalarını sağlamaktır. Bununla birlikte Kilise'nin işlevi, hakiki işlevi, dünyanın bütün büyük dinlerinde, ahlâk dersi vermek değil, *dini* öğretmektir; din "yalan söylemeyeceksin" ya da "çalmayacaksın" gibi ruhsuz bir emir değil, insanın bu kurallara uymasını sağlayan bir ilham, bir güçlü heyecandır. O halde Kilise'nin hakiki işlevi ahlâk dersi vermek değil, ama ahlâk *telkin etmek,* insanı ahlâklı olmaya telkin etmek, yani ilham vermek ve onları ahlâklı kılacak güçlü bir heyecanla tutuşturmaktır. Diğer bir deyişle, dünyanın bütün büyük dinlerinde Kilise, ahlâk kurallarına uymaları için insanlarda gerekli ilham ya da güçlü heyecanı uyandırmayı ya da alevlendirmeyi hedefleyen bir örgüttür. Peki, Kilise insanda bu ilhamı nasıl uyandırır, nasıl alevlendirir?

Bildiğimiz gibi, dünyadaki bütün büyük dinlerin kurucuları öğrettikleri ahlâk kurallarına yalnız bir ilham, bir güçlü heyecan katmadılar, aynı zamanda, benliklerine ve kişiliklerine karşı, yakın takipçilerinde, sınırsız bir hayranlık, aşk ve coşku duygusu, bir heyecan uyandırdılar. Büyük öğretmenler ölünce, yakın takipçileri, ustalarına karşı duydukları bu sınırsız hayranlık, aşk ve coşkuyu ve heyecanı korumak için bir Kilise kurdular. İşte, dünyadaki bütün büyük dinlerde Kilise'nin kökeni budur. O halde Kilise, ilk öğretmen ve dinin kurucusunun kişiliğine ve benliğine karşı, önce yakın takipçilerinin duyduğu bu sınırsız hayranlık, aşk ve coşku duygusunu, bu heyecanı koruyarak, kışkırtarak, yücelterek insanların ahlâk kurallarına uyması için gerekli ilhamı ya da güçlü heyecanı uyandırır ve alevlendirir. İnsanlar sadece Tanrı'ya inanmayı değil aynı zamanda dine inanmayı da *iman*, güven kabul ederler. Ama kime güven? İslâm'da Peygamber, Hıristiyanlık'ta Arabulucu adı verilen ilk öğretmene, dinlerinin kurucusuna. Eğer bilinçli bir Müslümana neden Tanrı'ya inandığını ve ahlâk kurallarına uyduğunu sorarsanız, haklı olarak Peygamber Muhammed'e inandığı için cevabını verecektir. Eğer bilinçli bir Hıristiyana neden Tanrı'ya inandığını ve ahlâk kurallarına uyduğunu sorarsanız, haklı olarak, İsa'yı *sevdiği* için cevabını verecektir. O halde görüyorsunuz ki Muhammed'e inanmak, İsa'yı sevmek, yani dinin ilk öğretmeni ve kurucusuna karşı sınırsız hayranlık, aşk ve coşku duymak, işte kilisenin, insanda, korumak, kışkırtmak ve yüceltmek işlevini üstlendiği bu duygu dünyadaki bütün büyük dinlerin ilham kaynağı, hakiki gücüdür ve insanların, insan yığınlarının ahlâk kurallarına uymalarını sağlar.[2]

Sözü uzattım ama şimdi sorduğunuz soruyu yanıtlayabilirim: Anımsarsanız, dinin öğrettiği Tanrı'ya iman olmadan, ha-

---

[2] Mencius, Çin tarihinin en saf ve İsa'ya en çok benzeyen iki kişisinden bahsederken şöyle diyordu: "İnsanlar Po-yi ve Shu-ch'i'nin düşünce ve karakterini duyunca, ahlâksız zalim özgeci oldu, korkaklar cesaretlendi." Mencius Kitap III, II, IX, II

sıl insanların, insan yığınlarının Konfüçyüs'ün devlet dininde öğrettiği ahlâk yasasına, İmparator'a mutlak bağlılık yasasına itaat etmeleri sağlanabilir diye soruyordunuz. İnsanların ahlâk kurallarına içtenlikle uymalarını sağlayan şeyin din tarafından öğretilen Tanrı'ya iman olmadığını size gösterdim. Dinin böyle bir itaati, özellikle Kilise adı verilen ve insanda ilham ya da güçlü bir heyecan uyandırıp alevlendiren bir örgüt aracılığıyla sağladığını gösterdim. Şimdi o halde nihayet sorunuza cevap vermek için, size şunu söyleyeyim: Çin'de devlet dini olan Konfüçyüs öğretisi Konfüçyüsçülük insanların ahlâk kurallarına uymasını, tıpkı Kilise dini olan diğer ülkelerdeki gibi, o ülkelerdeki Kilise ile eşdeğerde bir örgütlenme sistemi sayesinde sağlamaktadır. Bu örgüt Çin'de Konfüçyüsçülüğün devlet dininde *okuldur*. Okul, Çin devlet dininin kilisesidir. Çincede din anlamına gelen *chiao* sözcüğü aynı zamanda eğitim demektir. Gerçekten de Çin'de Kilise okuldur, bu nedenle, Çinliler için dinin anlamı eğitimdir, kültürdür. Çin'de okulun hedefi ve amacı modern Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi insanlara hayatlarını nasıl kazanacaklarını, nasıl para biriktireceklerini öğretmek değil, ancak, kilise dininin amaç ve hedefinde olduğu gibi, insanların "yalan söylemeyeceksin", "çalmayacaksın" gibi, Froude'un basit emirler olarak nitelediği şeyleri anlamalarını, sonuçta iyi insan olmalarını sağlamaktır. Dr. Johnson şöyle der:

> İster eylem, ister söz öngörelim, ister yararlı olmayı, ister hoşa gitmeyi dileyelim, yapılması gereken ilk şey, doğru ve yanlış konusunda dinî ve ahlâki açıdan bilgilenmek, ikinci olarak insanlık tarihini ve hakikati somutlaştırabilecek örnekleri tanımak ve görüşlerin makul olduğunu olgularla kanıtlamaktır.

Ama gördük ki Kilise dinlerindeki Kilise insanlarda bir ilham ya da güçlü heyecan uyandırıp alevlendirerek onların ahlâk kurallarına uymasını sağlayabilir, bu ilhamı ya da güçlü heyecanı öncelikle dinin ilk öğretmen ya da kurucusunun kişiliğine ya da benliğine karşı sınırsız hayranlık, aşk ve coşku gibi duygular

uyandırarak yaratır ve bunları yücelterek alevlendirir. O halde burada –Çin'deki devlet dininin Kilisesi olan– okul ile diğer ülkelerdeki Kilise dinlerinin Kilisesi arasında bir fark var. Çin' deki devlet dininin Kilisesi olan okulun da, tıpkı Kilise gibi, insanlarda bir ilham ya da güçlü bir heyecan uyandırıp alevlendirerek onların ahlâk kurallarına uymalarını sağladığı doğrudur. Ama Çin'de okulun insanlarda bir ilham ya da güçlü bir heyecan uyandırıp alevlendirmek için kullandığı araçlar diğer ülkelerdeki Kilise dininin Kilisesinin araçlarından çok farklıdır. Çin dininin kilisesi olan okul insanlarda, Konfüçyüs için sınırsız hayranlık, aşk ve coşku duygusunu kışkırtıp yücelterek bu ilham ya da güçlü heyecanı uyandırıp alevlendirmez. Konfüçyüs hayattayken, zaten bütün bu sınırsız hayranlık, aşk ve coşku gibi duygu ve heyecanları yakın takipçilerine aşılamıştı, öldükten sonra da, kendisini inceleyen ve anlayan bütün büyük ruhlara aynı duyguları, aynı heyecanı aşıladı. Bununla birlikte, Konfüçyüs yaşarken bile, insan yığınlarına dünyadaki diğer büyük dinlerin kurucularınınkine eşdeğer bir heyecan aşılamamıştır. Çin halk yığınları Konfüçyüs'e, Müslüman ülkelerdeki halkın Muhammed'e, Avrupa ülkelerindeki halkın İsa'ya tapıp ibadet ettiği gibi tapıp ibadet etmez. Bu açıdan, Konfüçyüs din kurucuları sınıfına girmez. Avrupalıların anladığı anlamıyla din kurucusu olmak için insanın olağanüstü, hattâ anormal derecede güçlü bir duygusal yapıya sahip olması gerekir. Konfüçyüs de doğrusu bir krallık soyundan, yaşadığı dönemdeki hanedandan önce Çin'i yönetmiş olan Shang'ların soyundan geliyordu ve Chang'lar İbrani halkınınkine benzer güçlü bir duygusal yapıya sahiptiler. Ama Konfüçyüs'ün kendisi, Chow hanedanında yaşadı, bu ırk Yunanların ince entelektüel doğasına sahipti; Konfüçyüs öncesi dinin, eski Çin Ahiti'nin kurucusu Chou dükü, daha önce de dediğim gibi, bu ırkın mükemmel temsilcisiydi. O halde bir karşılaştırma yaparsam Konfüçyüs, doğuştan ırkının güçlü duygusal yapısına sahip bir İbraniydi, en iyi entelektüel kültürün içinde yetişmişti; Yunan uygarlığının ona verebileceği

entelektüel kültürün en üst düzeyine sahipti. Bu açıdan, –modern Avrupa'daki büyük Goethe gibi, Avrupa halkının bir gün, Avrupa uygarlığının ürettiği en mükemmel insan tipi ve *gerçek Avrupalı* olarak benimseyeceği Goethe gibi–, Çin halkı da Konfüçyüs'ü, Çin uygarlığının ürettiği en mükemmel insan tipi olarak, *gerçek Çinli* olarak, –büyük Goethe gibi, Konfüçyüs de kültürlü ve eğitimliydi– din kurucuları denen insanlar sınıfına ait bir insan olarak gördü. Aslında, Konfüçyüs, yaşarken bile, en yakın ve içten takipçileri hariç, kimse tarafından olduğu gibi tanınmıyordu.

O halde Çin'de okul, Konfüçyüs devlet dininin Kilisesi, Konfüçyüs'ün kişiliğine karşı hayranlık, aşk, coşku gibi duyguları kışkırtıp uyararak ahlâklı davranmaları için insanlarda ilham ya da güçlü heyecanlar uyandırıp yüceltmez. Peki, o zaman Çin'de okul, insanların ahlâk kurallarına itaat etmesini sağlayan bu ilhamı ya da güçlü heyecanı nasıl uyandırıp alevlendirir? Konfüçyüs şöyle der:

> Eğitimde duygu ve heyecan, *şiir* eğitimiyle uyanır; yargı beğeni ve görgü kuralları eğitimiyle oluşur; kişilik formasyonu müzik eğitimi ile tamamlanır.

O halde, Çin'de okul insanlara onların ahlâk kurallarına uymalarını sağlayacak ilhamı ya da güçlü heyecanı onlara *şiir* öğreterek, yani gerçek anlamda büyük yazarların eserlerini okutarak uyandırıp alevlendirir, aslında gerçek anlamda büyük yazarların eserleri, dediğim gibi, dinin ahlâk kurallarında bulunan ilhama, güçlü heyecana sahiptir. Matthew Arnold, Homeros'tan ve onun şiirinin *soyluluğundan* bahsederken şöyle der:

> Homeros'un ve diğer bazı büyük yazarların şiirindeki soyluluk kaba, evcilleşmemiş insanı inceltebilir, *tamamen değiştirebilir.*

Gerçekten de, okul, yani Çin devlet dininin kilisesi insanları doğru olan ne varsa, âdil olan ne varsa, pak olan ne varsa, sevimli olan ne varsa, hakkında olumlu konuşulan ne varsa, er-

demli ve övgüye değer olan ne varsa, bunlar üzerinde düşündürür ve bunlar üzerine düşündürerek onlarda ahlâk kurallarına uygun davranmalarını sağlayacak ilhamı, güçlü heyecanı uyandırıp alevlendirir.

Ama anımsarsanız, büyük yazarların eserleri, tıpkı Homeros'un şiiri gibi, yığınlara ulaşamaz dedim, çünkü büyük yazarlar yığınların anlamadığı okumuş insanların dilini konuşur. Durum böyle olunca, Konfüçyüsçülük, Konfüçyüs'ün öğreti sistemi, yani Çin devlet dini insan kitlelerinde, halk kitlelerinde, kendilerinin ahlâk kurallarına uymalarını sağlayacak ilham duygusunu ya da güçlü heyecanı nasıl doğuruyor? Yukarda size, Çin'deki Konfüçyüs devlet dininde, diğer ülkelerdeki Kilise dininin Kilisesine eşdeğerde olan örgütün Okul olduğunu söyledim. Ama bu pek doğru değil. Çin'deki Konfüçyüs devlet dininde, diğer ülkelerdeki Kilise dininin Kilise örgütüyle gerçek anlamda örtüşen örgüt *Ailedir*. Gerçek Kilise, Konfüçyüs devlet dininin hakiki ve doğru Kilisesi, her evde atalarından kalma tableti ya da dua odasıyla her köy ve kentte atalarına ait odasıyla ya da tapınağıyla Ailedir, okul onun sadece bir parçasıdır. O halde yukarda gösterdiğim gibi, dünyadaki bütün büyük dinlerde, insanların, insan yığınlarının ahlâk kurallarına uymalarını sağlayan esin kaynağı, hakiki itici güç, dinlerinin ilk öğretmenlerine, kurucularına karşı duydukları sınırsız hayranlık, aşk ve coşkudur; kilisenin işlevi de insanda bu duygu ve heyecanı uyarıp alevlendirmektir. Çin'de Konfüçyüs devlet dininde insanların, insan yığınlarının ahlâk kurallarına uygun davranmalarını sağlayan bu esin kaynağı, bu hakiki itici güç "anne ve baba sevgisi"dir. Kilise dinlerindeki Kilise, Hıristiyanlık "İsa'yı seviniz" der, Konfüçyüs devlet dinindeki Kilise, –her ailede bulunan atalardan kalma tablet–: "babanızı ve annenizi seviniz" der. Aziz Paul:

"İsa'yı seven her insan adaletsizlikten uzak dursun." der.

Oysa, *Imitatio Christi –İsa'yı örnek alma–* kitabının Çin'deki karşılığı olan ve Han hanedanı zamanında Ebeveyne İtaat üzerine yazılan kitabın yazarı şöyle der:

Anne-babasını seven her insan adaletsizlikten uzak dursun.

Kısaca, Kilise dininde, Hıristiyanlık'ta öz, itici güç, hakiki ilham kaynağı, nasıl İsa aşkı ise, aynı şekilde Çin'deki Devlet dininde, Konfüçyüsçülük'te öz, itici güç, hakiki ilham kaynağı anne-baba sevgisidir,–atalara tapınçla birlikte ebeveyne itaattir.

Konfüçyüs şöyle der:

Atalarımızın toplandığı yerde toplanmak, onların yaptıkları törenleri yapmak, çaldıkları müzikleri çalmak, onurlandırdıkları kişileri onurlandırmak, sevdikleri kişileri sevmek, yani bizden ayrıldıkları halde hâlâ aramızdaymış ve hayattaymışlar gibi onlara hizmet etmek, ebeveyne itaatin en yüksek mertebesidir.

Ve ayrıca şunu da söyler:

İnsanın iyi yönleri ölülere saygı göstererek, uzak geçmişi anarak derinleşir.

Cogitavi dies antiquos et annos eternos in menti habui. (Eski günleri düşündüm ve sonsuz yıllar aklıma geldi). İşte bu şekilde, Çin Devlet dini, Konfüçyüsçülük, insanların ahlâk kurallarına uymasını sağlayacak ilhamı ya da güçlü heyecanı uyandırıp alevlendirir, ki bu kuralların en büyüğü ve en önemlisi İmparator'a Bağlılık Görevidir; dünyadaki tüm büyük dinlerde ise ahlâk kurallarının en büyüğü ve en önemlisi Tanrı korkusudur. Diğer bir deyişle, Kilise dini Hıristiyanlık şöyle der: "Tanrı'dan korkun ve ona itaat edin", ama Konfüçyüs'ün devlet dini: "İmparatoru onurlandırın ve ona bağlılığınızı gösterin" der. Kilise dini Hıristiyanlık der ki: "Tanrı'dan korkmak ve ona itaat etmek istiyorsanız önce İsa'yı sevmelisiniz", Konfüçyüs'ün devlet dini der ki: "İmparatoru onurlandırmak ve ona bağlılığınızı göstermek istiyorsanız önce anne ve babanızı sevmelisiniz".

Böylece, size, neden Çin'de 2500 yıldan beri, Konfüçyüs'ün zamanından beri, kafa ile yürek arasında en ufak bir çatışma olmadığını göstermiş oldum. Böyle bir çatışma olmamasının nedeni, Çin halkının, hattâ bizzat halk yığınlarının –Avrupalının anladığı anlamda– dine ihtiyaç duymamasıdır; ve Çin halkının dine ihtiyaç duymamasının nedeni de Çinlilerin Konfüçyüsçülük'te dinin yerini tutabilecek bir şeyler bulmasıdır. Bu şey, İmparator'a mutlak Bağlılık Görevidir, Konfüçyüs'ün Çin milletine sunduğu devlet dininde öne sürdüğü *ming fen ta yi* adı verilen Onur Yasasıdır. Konfüçyüs Çin halkına en büyük hizmeti, yineliyorum, İmparatora mutlak Bağlılık Görevini anlattığı bu Devlet Dinini vererek yapmıştır.

Sonuç olarak, size Konfüçyüs ve onun Çin ulusu için yaptıklarını anlatmayı çok gerekli gördüm, zira bunun bugünkü sunum konumuz üzerine, yani Çin Halkının Zihniyeti üzerine etkisi büyüktür. Çünkü size şunu göstermek istiyordum ve siz de söylediklerimden anlamış olmalısınız ki bir Çinli, özellikle okumuş biriyse ve bir Çinli olarak kendisine bağlılık sözü verdiği İmparatora veya hükümdara mutlak bağlılık gerektiren, Konfüçyüs devlet dinindeki, *ming fen ta yi* adı verilen Onur Yasasını bilinçli olarak ihmal ediyor, dışlıyor, ondan uzaklaşıyorsa, bu kişi Çinli zihniyetini, yani ait olduğu ulusun ve ırkın ruhunu yitirmiştir: *O artık hakiki bir Çinli değildir.*

Son olarak izninizle bugünkü sunum konumuz –Çin Halkının Zihniyetinin ya da hakiki Çinlinin ne demek olduğu– üzerine, söylemek istediklerimi kısaca özetleyeyim. Size hakiki Çinlinin basit bir çocuk yüreğiyle, yetişkin akla sahip bir insan yaşamı süren biri olduğunu ve Çin halkının zihniyetinin de, ruh ve zihnin mutlu birliği olduğunu gösterdim. Şimdi eğer sanatta ve edebiyatta bu Çin zihniyetinin yarattığı standart ürünleri incelerseniz, ruh ve zihnin bu mutlu birliğinin, onları, öylesine doyurucu ve öylesine zevkli kıldığını görürsünüz. Matthew Arnold'ın Homeros şiiri üzerine söyledikleri, standart Çin edebiyatına da aynen uygulanabilir:

> [Homeros'un şiiri] Sadece, Voltaire'in zayıf noktası olan ve hiçbir zaman ulaşamadığı, insanlığın şu doğal yüreğine derinden dokunma gücüne sahip olmakla kalmaz, ama aynı zamanda Voltaire'in takdire şayan tüm sadeliği ve tüm akılcılığıyla, insanın kavrayış gücüne hitap edebilir.

Matthew Arnold eski Yunandaki en iyi şairlerin şiirini, düşgücü yüksek aklın anası olarak niteler. Bundan hareketle, Çin halkının zihniyeti de, sanat ve edebiyatının en iyi örneklerinde ortaya çıktığı şekliyle, Matthew Arnold'ın yerinde ifadesiyle, düşgücü yüksek akıl dediği şeydir. Ayrıca Matthew Arnold der ki:

> Çoktanrılı dönemin son zamanlarındaki şiir duyu organlarıyla ve kavrayış gücüyle beslendi; Ortaçağ Hıristiyanlığının şiiri yürek ve düşgücü ile beslendi. Ama bugünkü modern düşüncenin, modern Avrupa zihniyetinin en temel ögesi ne duyu organları ve kavrayış gücü, ne de yürek ve düşgücüdür, ama düşgücü yüksek akıldır.

Ancak, eğer Matthew Arnold'un burada dediği doğruysa, yani eğer Avrupa'nın modern dimağının doğru bir yaşam sürmek için –sürmelidir– gereksindiği en temel öge, düşgücü yüksek bu akıl ise, o zaman Çin halkının zihniyetinin –Mathew Arnold' un ifadesiyle, düşgücü yüksek olan bu aklın–, Avrupa halkı için ne kadar değerli olduğunu görürsünüz. O kadar değerli ve o kadar önemlidir ki, diyorum, siz onu görmezden gelmek, küçümsemek ve ortadan kaldırmaya çalışmak yerine onu incelemeniz, anlamaya çalışmanız ve sevmeniz gerekir.

Nihayet bitirmeden önce dikkatinizi bir noktaya çekmek istiyorum. Karşınızda açıklamaya çalıştığım şekliyle Çin halkının zihniyetini düşündüğünüz zaman, bunun bir bilim, bir felsefe, bir teozofi ya da Bayan Blavatsky ya da Bay Besant'ınki gibi herhangi bir –izm sistemi olmadığını aklınızdan çıkarmayınız. Çin halkının zihniyeti, beynin ve zihnin derinlemesine şekillenmesi, sizin zihniyet dediğiniz şey de değildir. Demek istiyorum ki, Çin halkının zihniyeti bir ruhsal durum, bir ruhsal eğilimdir;

onu stenografi ya da Esperanto öğrenir gibi öğrenemezsiniz; kısaca bir kişilik yapısıdır, şairin deyimiyle, dingin ve kutsanmış bir ruh halidir.

Son olarak izninizle İngiliz şairleri içinde en Çinlisi olan Wordsworth'dan bir kaç satır okumak istiyorum, kendisi Çin halkının ruhu olan dingin ve kutsanmış ruh halini her şeyden daha iyi anlatıyor. İngiliz şairin bu bir kaç satırı, benim yapamayacağım bir şekilde, bir insan türü olarak Çinli'de ruh ve zihnin mutlu birliğini hakiki Çinliye sözcüklerle açıklanamayacak inceliğini veren, dingin ve kutsanmış ruh halini gözünüzün önüne getirecek. Tintern Manastırı üzerine yazdığı satırlarda Wordsworth şöyle diyor:

...İnanıyorum ki, gene
Onlara borçluyum,
Daha yüce başka bir armağanı: – bu kutsanmış ruh halini,
Onunla gizeminin ağırlığı,
Onunla ağır ve yorucu yükü
Tüm bu anlaşılmaz dünyanın,
Hafifler: – bu dingin ve kutsanmış ruh haline,
Sokar usulca duygular bizi-
Şu beden kafesindeki nefes,
Ve hattâ kanımızın akışı
Neredeyse durana, uzanıp uykuya dalana
Ve bir ruhtan ibaret olana kadar:
    Ahengin gücüyle ve derin gücüyle neşenin
    Dinginleşmiş bir gözle
Keşfederken nesnelerin mahremiyetini.

Nesnelerin mahremiyetini keşfetmemizi sağlayan bu dingin ve kutsanmış ruh hali: düş gücü yüksek akıl, Çin Halkının Zihniyeti budur.

II

ÇİN KADINI

Avam Kamarası'nda, dul bir erkeğin ölen karısının kız kardeşiyle evlenmesine izin veren yasa tasarısı görüşülürken, İncil'den alınmış bir gerekçe sunulunca Matthew Arnold şöyle bağırdı:

> Sorunu serinkanlılıkla düşünürsek, Hint-Avrupa ırkının nazik ve duyarlı dehasının, İlham perilerini, Şövalyeliği ve Bakire Meryem'i yaratmış olan bir dehanın kadın doğası, kadın ideali ve kadınlarla ilişkilerimiz söz konusu olunca, soruna çözümü, en bilge krallarının bile 700 karısı 300 cariyesi olan bir Sami halkının kurumlarında aramış olmasına kim inanır?

Burada amacımı anlatmak için yukardaki uzun alıntıdan, iki sözcük, "kadın ideali" sözcüklerini alıyorum. Peki, Çin kadın ideali nedir? Çinlilerin kadın doğası ile ilgili ideali nedir ve bu idealle ilişkileri nasıldır? Ama konuya girmeden önce, Matthew Arnold'a ve ait olduğu Hint-Avrupa ırkına duyduğum tüm saygıyla, söyleyeyim, Sami ırkının, yani eski İbrani halkının kadın ideali, Matthew Arnold'ın bilge krallarının eş ve cariye sayısın-

dan hareketle düşündüğü kadar korkunç değildir. Çünkü eski İbrani halkının kadın ideali, edebiyatında bulduğumuz kadarıyla şöyledir:

> Kim erdemli bir kadın bulabilir? Çünkü o yakuttan kat kat değerlidir. Kocasının kendisine güveni tamdır. Daha gün doğmadan kalkar, ev halkına yiyecek, hizmetçilere iş verir. Sonra eline kirmanı alır, parmaklarıyla örekeyi kavrar. Ev halkı için kardan kıştan endişelenmez, *çünkü bütün ev halkı çok iyi giyinir.* Ağzını açtığında bilgece konuşur ve *dilinden güzel sözler dökülür.* Evinin gidişatını kollar ve boşluktan canı sıkılmaz. Çocukları kalkınca saygıda kusur etmezler, kocası gibi; ve o da karısını iltifatlara boğar.

O halde, sanırım, Sami ırkındaki bu kadın ideali o kadar da korkunç bir ideal olmasa gerek. Bakire Meryem, İlham perileri ve Hint-Avrupa ırkının kadın ideali kadar pirüpak olmadığı kesin. Bununla beraber kabul etmeliyiz ki Bakire Meryem ve İlham perilerinin asıl yeri duvara asılı bir tablonun içidir. Ama eğer İlham perilerinin eline bir süpürge verirseniz ya da Bakire Meryem'i mutfağa gönderirseniz evinizin darmadağınık olacağından ve sabahleyin kahvaltı bulamayacağınızdan emin olabilirsiniz. Konfüçyüs der ki:

> İdeal, insan hayatının gerçekliğinden uzak olmaz. İnsanlar kendilerine ideal olarak bu gerçeklikten uzak bir şeyi alırlarsa bu doğru bir ideal olmaz. (*The universal Order*, XIII)

Ancak İbranilerin ideal kadını şüphesiz Bakire Meryem ve ilham perileri ile karşılaştırılamasa da, modern Avrupa'nın kadın ideali ile, Amerika ve Avrupa'daki Hint-Avrupa ırkının bugünkü ideal kadını ile rahatlıkla karşılaştırılabilir. İngiltere'de kadının oy hakkı için mücadele eden militanlardan bahsetmeyeceğim. Ama eski İbranilerin ideal kadınını, romanlarda karşılaştığımız şekliyle modern ideal kadın ile, örneğin *Kamelyalı Kadın* romanının kahramanı ile karşılaştırın. Bu vesileyle kitabı bilenlerin ilgisini çeker diye söyleyeyim, Çinceye çevrilmiş bütün Av-

rupa edebiyat kitapları içinde, Alexendre Dumas Fils'in romanı üstün kadın idealini anlatan Çamurdan Meryem'iyle bugün, modern Çin'de en çok satan ve moda olan kitaptır. Çincede adı *Cha-hua-nu* olan bu roman aynı zamanda oyunlaştırıldı ve Çin' deki bütün modern tiyatrolarda sahnelendi. Halbuki Sami ırkının eski ideal kadınını yani ailesini çok iyi giydirdiği için kardan, kıştan endişelenmeyen kadını, günümüz Avrupası'ndaki Hint-Avrupa ırkının modern kadın ideali ile, yani ailesi olmadığı için kimseyi giydirmek zorunda olmayan, ama bizzat kendisi çok iyi giyinerek göğsünde beyaz bir kamelyayla resimler çektiren *Kamelyalı Kadın*'ı ile karşılaştırırsanız, doğrunun ve yanlışın, yani sahte uygarlığın nerede olduğunu anlarsınız.

Hattâ Eski İbranilerin eli kirman ve öreke tutan, ailesini koruyup kollayan, yedirip içiren, boşluktan canı sıkılmayan eski kadın idealini, elleri piyano üzerinde gezinen ya da parmakları kocaman bir çiçek demeti tutan, vücuduna yapışık sarı elbisesi, başında parıltılı bandıyla, Konfüçyüs Derneği'nin salonunda kozmopolit kalabalığa kendini teşhir edip şarkılar söyleyen modern Çinli kadınla karşılaştırdığınızda, bu iki kadın idealini karşılaştırdığınızda, modern Çinli kadının nasıl büyük bir hızla gerçek uygarlıktan uzaklaştığını anlarsınız. Zira bir ulusta kadının durumu uygarlığın, bu ulusun uygarlık durumunun göstergesidir.

Ama şimdi konumuza dönelim: O zaman Çin kadın ideali nedir? İdeal Çin kadını ileride sözünü edeceğim önemli bir farkla da olsa, özde eski İbranilerin ideal kadınının aynıdır. Çin kadın ideali ile İbranilerinki şu anlamda birbirinin aynıdır: Bu kadın bir tablo gibi sadece evin duvarına asılacak bir ideal olmadığı gibi, erkek için de hayatını kendisini okşayıp sevmekle geçireceği bir ideal değildir. Bu ideal Çin kadınının elinde evi süpürüp temizlemek için süpürgesi vardır. Doğrusu Çin yazısında evli kadını belirten harf iki kökten oluşur: biri kadın, diğeri süpürge anlamına gelir. Resmi standart Çince olarak adlandırdığım Klasik Çincede evli kadın Kilerin Bekçisi, Mutfağın

Hanımefendisidir. Aslında taklit olmayan bütün gerçek uygarlıkların, yani eski Yunanların, İbranilerin, Romalıların gerçek kadın ideali Çin kadın idealinin aynıdır. Hakiki kadın ideali her zaman *Hausfrau, dame de ménage* ya da *châtelaine,* yani ev kadını olmuştur.

Şimdi biraz daha ayrıntıya girelim. En eski çağlarda karşımıza çıktığı şekliyle Çin kadın ideali, üç konuda itaat, dört konuda da erdem olarak özetlenebilir. Peki, bu dört erdem nedir? Bunlar önce kadınca kişilik, sonra kadınca konuşma, daha sonra kadınca görünüş ve son olarak kadınca çalışmadır. Kadınca kişilik olağanüstü yetenek ya da zekâ değil, ama alçakgönüllülük, neşelilik, iffetlilik, bağlılık, düzenlilik, kusursuz davranış ve mükemmel tutumdur. Kadınca konuşma parlak ve güzel sözler söylemek değil, ama sözcükleri incelikle seçmek, kabalık ve şiddet içermeyen bir dil kullanmak, ne zaman konuşacağını, ne zaman susacağını bilmek demektir. Kadınca görünüş, yüz güzelliği veya hoşluğu değil, ama vücudunun temizliği, giysi ve giyinişte kusursuzluk demektir. Son olarak kadınca çalışma özel bir beceri ya da yetenek sahibi olmak demek değil, ama dokuma odasını düzenli olarak çekip çevirmek; zamanını asla gülerek ya da dalga geçerek harcamamak, mutfakta, özellikle de misafir gelince, temiz ve sağlıklı yemekler hazırlamak için çalışmak demektir. Han hanedanının büyük tarihçisi Pan Ku' nun kız kardeşi Ts'ao Ta Ku ya da Ts'ao Hanım tarafından yazılan "*Kadınlar için Dersler*" kitabına göre kadında olması gereken dört temel erdem bunlardır.

Peki ya Çin kadın idealinde, üç itaat ne demektir? Gerçekten üç konuda kendini feda etmek ya da başkası için yaşamak mı demektir? Bir kadın evli değilse babası için yaşamalıdır; eğer evliyse kocası için yaşamalıdır; şayet dul ise çocukları için yaşamalıdır, demektir. Gerçekten de Çinli kadının temel amacı ne kendisi için, ne de toplum için yaşamaktır, ne bir reformcu, ne doğal ayak derneğine başkan olmaktır ve hattâ ne bir azize gibi

yaşamak, ne de dünyaya yararlı olmaktır; Çin'de kadının temel hedefi iyi bir kız, iyi bir eş ve iyi bir anne olarak yaşamaktır.

Yabancı bir kadın dostum bir gün bana yazdığı mektupta şunu soruyordu; biz Çinlilerin de Müslümanlar gibi kadının ruhu olmadığına inandığımız doğru muymuş? Kendisine yanıtımda böyle bir şeye inanmadığımızı, ama yalnız kadında, gerçek bir Çin kadınında, *benlik* olmadığını düşündüğümüzü söyledim. Şimdi burada, "benliksizlik" demişken, korkarım, bu zor konuda, sadece zor değil ama modern Avrupa eğitimi almış kişiler tarafından bile anlaşılması mümkün olmayan bir konuda birkaç söz söylemem gerekecek. Yani Çin'deki çok eşlilikten söz etmek istiyorum. Bu konu toplum içinde konuşulması yalnız zor değil, ama aynı zamanda tehlikeli olan bir konu. Ama İngiliz şairin dediği gibi:

Meleklerin yürümeye korktuğu yerde deliler koşturur.

Çin'deki çok eşlilik konusunun, genellikle sanıldığı kadar, ahlâkdışı olmadığını göstermek için elimden geleni yapacağım.

Bu konuda her şeyden önce şunu söyleyebilirim ki Çin'de çok eşlilik olgusunu sadece mümkün değil, aynı zamanda *ahlâki* de kılan Çin kadınının özgeciliğidir. Bununla beraber, hemen şunu da belirtmeliyim ki, Çin'de çok eşlilik birçok *eşe* sahip olmak anlamına gelmez. Çin Yasasına göre bir adamın sadece bir karısı olabilir fakat istediği kadar hizmetçi veya metres alabilir. Japoncada hizmetçi veya metrese "te-kaki" yani el desteği veya "me-kaki" göz desteği denir. Başka bir deyişle metres erkek yorgun olduğu zaman onun ellerini veya gözlerini dinlendiren bir destektir. Oysa Çin kadın ideali, daha önce de dediğim gibi, kocanın ömrünü kendisini sevip okşayarak geçirdiği kadın değildir. Çin kadın ideali bir eş olarak, mutlak bir özgecilikle sadece kocası için yaşamaktır. Durum bu olunca, fazla çalışmaktan hasta ya da zihnen yorgun düşmüş koca iyileşmek ve iş hayatına daha zinde devam edebilmek için eline ve gözüne destek olacak bir hizmetçi istediğinde, Avrupa'da ve Amerika'

da nasıl ki kadın kocasına koltuk veya keçi sütü getirirse, Çinli kadın da özgeciliğiyle kocasının bu isteğini yerine getirir. O halde Çinli erkeğin hizmetçiler ya da metresler edinmesini sağlayan karısının özgeciliği, ondaki görev duygusu, özveri duygusudur.

Ama bazılarınız özveri ve özgecilik neden sadece kadınlardan isteniyor? Peki, ya erkek? diye sorabilirsiniz. Buna yanıtım şu olacak: Ailesini geçindirmek için çalışıp çabalayan, hele soylu ise, sadece ailesine değil, Kralına ve ülkesine karşı da sorumlu olan ve hattâ bazen bu uğurda hayatını da veren adam özveride bulunmuyor mu? İmparator Kanghsi ölüm döşeğinde verdiği bir veda talimatında bir Çin imparatorunun hayatının ne büyük özverilerle dolu olduğunu o zamana kadar bilmediğini söylemiştir.

Bu arada, J. B. Bland ve Backhouse'un son kitaplarında, İmparator Kanghsi'yi, çok sayıdaki karısı ve çocuğu tarafından mezara gönderilen iri yarı, beceriksiz, berbat bir tür Brigham Young olarak tanımladıklarını da söylememe izin verin. Doğal olarak J. B. Bland ve Backhouse gibi modern adamlar için çok eşlilik ancak berbat, alçakça ve iğrenç bir şey olabilir, çünkü bu tabiattaki insanların hastalıklı dimağları ancak berbat, alçakça ve iğrenç olan şeyleri tasavvur edebilir. Ama hiç de öyle değil. Burada söylemek istediğim, İmparator'dan çek çek sürücülerine her *gerçek* erkeğin hayatı, her *gerçek* kadının hayatı özveriden oluşur. Çinli kadının özverisi bencillik etmeden kocası için yaşamak, Çinli erkeğin özverisi ise evine aldığı kadına ya da kadınlara ve onların kendisine verdiği çocuklara her ne pahasına olursa olsun bakmak ve onları koruyup kollamaktır. O halde Çin'deki çok eşliliğin ahlâkdışı olduğunu söyleyenlere de bir çift sözüm var: Benim gözümde, birlikte yaşadığı kadınlara bakan bir Çinli beyefendi, Avrupa'da yolda gördüğü savunmasız bir kadını arabasına alıp, kendisiyle bir gece eğlendikten sonra ertesi sabah onu kaldırıma bırakan adamdan daha ahlâklıdır. Çinli beyefendi evindeki kadınlara karşı bencil olabilir, ama en

azından bu kadınlara bir çatı verip bir ömür boyu onların bakımını üstlenir. O halde eğer bu beyefendi bencilse otomobilindeki Avrupalı ondan daha çok bencildir; bir *alçaktır.* Ruskin şöyle der:

> Gerçek bir askerin onuru öldürebilmesi değil, ama her dakika *öldürülmeye* istekli ve hazır olmasıdır.

Aynı şekilde diyebilirim ki kadının, gerçek bir Çin kadınının onuru sadece kocasını sevmek ve ona karşı dürüst olmak değil, ama mutlak bir şekilde, özgecilikle sadece kocası için yaşamaktır. Çin'de daha önce açıklamaya çalıştığım gibi, Bağlılık dini nasıl bir beyefendinin diniyse, kadının dini, özellikle Çinli hanımefendinin dini de Özgecilik Dinidir. Yabancılar bu iki dini, yani "Bağlılık dinini ve Özgecilik dinini" anlamadıkça ne gerçek bir Çin erkeğini ne de gerçek bir Çin kadınını anlayabilirler.

Bazılarınız gene "Peki, ya aşk? Karısını gerçekten seven bir adamın evinde karısının yanında başka kadınların olmasına gönlü razı olur mu?" diye sorabilirsiniz. Buna yanıtım: "neden olmasın?" Bir erkek için karısını sevdiğini göstermenin en doğru yolu, ömrünü dizinin dibinde uzanıp onu okşamakla geçirmek değildir. Bir adamın karısını sevip sevmediğini anlamak için en doğru yol, sadece onu korumaya değil ama hiçbir şekilde kırmamaya, duygularını incitmemeye özen gösterip göstermediğine, mantıklı davranıp davranmadığına bakmaktır. Şüphesiz koca eve yabancı bir kadın getirerek karısını kırabilir, duygularını incitebilir. Fakat Özgecilik dini dediğim şey kadını incinmekten korur. Çinli kadındaki işte bu mutlak özgecilik, kocası eve başka bir kadın getirdiğinde onun incinmemesini sağlar. Başka bir deyişle, kadının özgeciliği kocanın eve, onu incitmeden bir kuma getirmesine *izin verir.* Zaten bir beyefendi, gerçek bir Çinli beyefendi, karısının onayını almadan asla eve kuma getirmez ve gerçek Çinli bir hanımefendi de kocasının başka bir kadın almasını gerektirecek bir durum olduğunda asla buna karşı çıkmaz. Öyle durumlar var ki, koca, çocukları

olmadığı için, belli bir yaştan sonra kendisi kuma almak istese bile, sırf hiçbir tedaviye cevap veremeyecek kesinlikte kısır olan eşi izin vermedi diye bundan vazgeçmiştir. Hattâ bir evli çift tanıyorum. Koca yorgun ve sağlığı bozuk olan karısını, özgeciliğini göstermeye zorlamamak için, karısı kuma getirmesi için ısrar ettiğinde eve kuma getirmeyi reddetti, karısı kocasından habersiz ve onun rızası dışında bir kadın satın aldı ve bununla da kalmayarak kocasını onu alıp eve getirmeye resmen zorladı. Gerçekten de kumalığın kötüye kullanılmasına karşı kadının güvencesi *erkeğin karısına duyduğu sevgidir.* O halde Çin'de kuma alan kocanın karısını gerçekten sevemeyeceğini söylemek yerine, Çinli kocanın karısını öylesine *içten* sevdiği için kuma alma özgürlüğüne ve ayrıcalığına sahip olduğunu ve bu ayrıcalığın ve özgürlüğün kötüye kullanılmasının söz konusu olmadığını söylemek daha yerinde olur. Elbette zaman zaman, hattâ günümüz anarşik Çin'inde sık sık bu ayrıcalık ve özgürlüğün kötüye kullanıldığı durumlar da olmuyor değil, çünkü artık erkeklerde onur duygusu yerlerde geziyor. Ancak gene de söyleyeyim ki bir erkeğe kuma alma izin verilen Çin'de kadının buna karşı gerçek güvencesi kocasının kendisine duyduğu aşktır, kocasının aşkıdır ve şunu da ekleyeceğim, inceliğidir, gerçek bir Çinli beyefendinin inceliği. Acaba sıradan Avrupalılar ve Amerikalılar arasında evini bir savaş alanına ya da bir cehenneme çevirmeden, ikinci bir hanımı eve getirebilecek bin kişide bir kişi var mıdır? Kısaca, işte bu incelik –Çinli beyefendinin mükemmel inceliği–, kocası oturduğu eve bir yardımcı, bir el desteği, bir göz desteği getirdiği zaman, kadının incinmemesini mümkün kılar. Fakat özetlersek, Özgecilik Dini, yani kadının –hanımefendinin– mutlak surette bencil olmaması ve kocanın karısına karşı duyduğu sevgi ve incelik, gerçek Çinli beyefendinin mükemmel inceliği, Çin'de kumalığı sadece mümkün değil, hattâ *ahlâki* kılar. Konfüçyüs şöyle der:

Soyluluk yasası kaynağını karı koca arasındaki ilişkiden alır.

Çinli kocaların eşlerini *gerçekten* sevdiklerinden, *derin* bir aşkla sevdiklerinden hâlâ kuşku duyan varsa onları ikna etmek için, Çin tarihinden ve Çin edebiyatından alınmış bol miktarda kanıt gösterebilirim size. Örneğin T'ang hanedanı şairlerinden Yuan Chen'in, karısının ölümü üzerine yazdığı ağıtı size burada okumaktan ve çevirmekten özellikle mutlu olurdum. Ne yazık ki bu şiir burada okunmak için çok uzun. Aranızda Çince bilenler sevginin, Çinli bir erkeğin karısına duyduğu aşkın –günümüz modern dünyasında sık sık aşkla karıştırılan tensel tutku değil, gerçek aşkın– ne kadar derinlere erişebileceğini öğrenmek isteyenler, T'ang şairlerinin sıradan yayınlarında bu şiiri bulup okuyabilirler. Başlığı "Üzgün kalpleri teselli etmek için dizeler"dir. Ama bunu okuyamasam da, en azından bir zamanlar genel vali Chang Chih-tung'un sekreterliğini yapmış modern bir şairin dört dizelik bir şiirini okuyayım. Şair karısıyla birlikte, kral vekilinin maiyetinde Wuchang'a gitti. Orada senelerce kaldıktan sonra karısı öldü. Bunun üzerine şair de hemen Wuchang'ı terk etmek zorunda kaldı. Bu şiiri oradan ayrılırken yazmıştır.

Bu acıyı hepimiz tatmışızdır.
Yüz yaşına kaç kişi erişebilmiş?
Ama bu yürek yangını, ey Yang-tze'nin dalgaları.
Beraber geldik, ama beraber dönmüyoruz.

Burada duygu, Tennyson'unkinden, daha derin değilse de onunki kadar derindir; ama sözcük sayısı onunkinden daha az ve dil daha sadedir.

Çarp, çarp, çarp
Soğuk gri taşlara, ey deniz!

Ama ah göçüp giden elin dokunuşu
Ve hâlâ kulaklarımda olan sesin tınısı için!

Peki, ya Çin'de bir kadının kocasına karşı duyduğu aşk? Bunu kanıtlamaya gerek yok sanırım. Çin'de nişanlıların evlenmeden

önce birbirlerini görmedikleri doğrudur. Bununla birlikte gelin ve damadın gene de birbirlerini sevdiklerini T'ang hanedanı döneminden bir şairin şu dört dizesini okuyarak görebiliriz.

Gelinin odasında son gece kırmızı mumlar yanar
Sabahı bekler anne ve babayı selâmlamak için salonda
Hazırlanma bitince, yavaşça çok sevdiği damada sorar:
"Kaşlarımın gölgeleri son modaya uygun boyanmış mı?"

Yukarda yazılanları daha iyi anlatabilmek için, size Çin'de evlilik üzerine birkaç ayrıntı vereceğim. Yasal her Çin evliliğinde altı tören vardır: Birinci ad istemedir, yani şekilsel bir evlenme teklifidir; ikincisi ipek hediyelerin kabulüdür, yani nişanlanmadır; üçüncüsü evlilik tarihi belirlemedir. Dördüncüsü gelin almadır; beşincisi yabani kazların önüne kutsal su dökmedir, yani nişanlılar böylece birbirlerine bağlılıklarını gösterirler, bu tören yabani kaz çiftinin birbirlerine çok sadık olduklarına inanılmasından gelmektedir. Altıncı tören ise tapınağa gitmedir. Bu altı törenden son ikisi en önemlileridir. Bu nedenle onları daha ayrıntılı anlatacağım.

Bugün genellikle gelin alma, yani dördüncü tören eski gelenekleri henüz koruduğumuz benim eyaletim Fukien'in bir yöresi hariç yapılmamaktadır. Nedeni kızın ailesine bir sürü zahmet vermesi ve masraf çıkarmasıdır. Günümüzde gelin evinden alınmaz, bunun yerine, damadın evine gönderilir. Oraya vardığında damat onu kapıda karşılar, tahtırevanın kapısını kendisi açar ve genç kızı hole götürür. Orada gelin ve damat Gökyüzüne ve Yeryüzüne tapınırlar, yani diz çöküp yüzleri, üzerinde iki kırmızı mum yanan bir masanın bulunduğu, holün kapısına dönük dua ederler. Daha sonra damat gelinin gelirken getirdiği bir çift yaban kazının önünde yere kutsal su serper (eğer yaban kazı bulunamamışsa evcil bir kaz da olur). *Tien yen* adı verilen bu tören, yaban kazlarının önünde su serpme törenidir; kadın ve erkeğin, önlerinde gördükleri kaz çifti kadar birbirlerine bağlı kalacaklarına söz verdiği bağlılık sözleşmesidir --erkek ka-

dına bağlı kalacağına yemin eder, kadın da erkeğe bağlı kalacağına yemin eder. Bu andan itibaren, deyim yerindeyse, doğal olarak henüz *medeni* kanuna göre değil, ama ahlâk yasasıyla, yani Soyluluk yasasıyla karşılıklı verdikleri şeref sözü ile birbirlerine bağlanır, *kalben karı ve koca* olurlar. O halde bu tören ahlâki veya dinî evlilik olarak adlandırılabilir.

Daha sonra gelin ve damat arasında selâmlaşma töreni gelir. Önce salonun sağ tarafında bulunan gelin damadın yanına kadar dizleri üzerinde ilerler, aynı şekilde damat da geline doğru dizleri üzerinde ilerler. Böylece yer değiştirmiş olurlar. Gelinin bulunduğu tarafa geçmiş olan damat *dizleri üzerinde gelinin yanına kadar gelir* ve aynı şekilde gelin de damadın yaptığı gibi yanına giderek bu selâmlamaya karşılık verir. Selâmlaşma, *yani chiao pai* denilen bu tören, Çin'de kadın ile erkek arasındaki *mutlak eşitliği* hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde göstermektedir.

Dediğim gibi bağlılık yemini ahlâki ya da dinî evlilik olarak kabul edilir. *Medeni* nikâh ise bu törenden ancak üç gün sonra yapılır. Fakat bu yaban kazları töreni, yani dinî ve ahlâki evlilik sayesinde, kadın ve erkek ahlâk yasasına göre, Tanrı önünde karı kocadır. Bununla birlikte anlaşma tabii ki sadece kadın ve erkek arasındadır. Devlet ya da Aile –Çin'de, medeni ya da sosyal hayatta Devletin yerini Aile alır, Devlet sadece bir istinaf mahkemesi olarak vardır– bu evliliğe ya da sözleşmeye karışmaz. Zaten üçüncü gün Medeni nikâh olana kadar gelin, damadın ailesine takdim *edilmez*, ailenin üyelerini göremez ya da onlar tarafından görülemez.

Böylece iki gün iki gece Çinli gelin ve damat, yasal olarak değil ama *kalben karı koca* gibi yaşarlar. Üçüncü gün son tören olur: Tapınağa gitme, *Miao-chien*, yani resmî nikâh. Üçüncü gün diyorum çünkü bu Kurallar Kitabı'nda resmen belirtilmiş tarihtir. Ama günümüzde zahmet ve masraftan kaçınmak için resmî nikâh genellikle ertesi gün yapılıyor. Yakınlarda ataların ve ailenin bağlı olduğu bir tapınak varsa resmî nikâh doğal ola-

rak bu tapınakta kıyılır. Ama kasaba ve kentlerde oturanların yakın çevrelerinde atalarından kalma bir tapınakları yoktur; o zaman nikâh töreni gene atalardan yadigâr küçük bir ibadethanede ya da Çin'de tüm saygın ailelerin, hattâ en fakirlerin bile sahip olduğu bir tapınma dolabı önünde yapılır. Bu atalardan yadigâr tapınak, ibadethane ya da aileye ait tapınma dolabı veya onun yerine duvara yapıştırılmış kırmızı kâğıt –dediğim gibi– Konfüçyüs Devlet dininin kilisesidir. Bu kilise, Hıristiyan ülkelerdeki Kilise dinlerinin kilisesine tekabül eder.

Törenin başlangıcında, damadın babası veya yoksa ailenin en yaşlı üyesi, dizleri üzerinde atalarından yadigâr tapınma plakasına doğru ilerler ve böylece ölmüş atalarının ruhlarına ailenin genç bir üyesinin aileye bir gelin getirdiğini iletir. Damat ve gelin de birbiri ardına aynı şekilde dizleri üzerinde bu plakaya doğru giderler. Bu andan itibaren sadece Tanrı'nın ahlâk yasası önünde değil, fakat aynı zamanda Aile, Devlet ve Medeni Kanun önünde de karı koca olurlar. Bu *Miao-chien*, tapınağa gitme törenine zaten, resmî nikâh ya da medeni evlilik dedim. Kurallar Kitabı'na göre, bu törenden önce kadın yasal eş değildir. Eğer kadın bu törenden önce ölürse, Kurallar Kitabı'na göre, kocasının aile mezarlığına gömülmesine izin verilmez ve tapınma plakası aile ve aşiretin atalardan yadigâr tapınağına konulmaz.

Resmî Çin nikâhlarında, görüyoruz ki, evlilik sözleşmesi kadınla erkek arasında değil, erkeğin ailesi ile kadın arasında yapılıyor. Kadın erkeğe değil onun ailesine gelin gidiyor. Bir Çinli kadın kartvizitinde Bayan Ku Hung-Ming yazmaz, bunun yerine "(falanca yerli) Tsin An ailesine katılan Bayan Feng" yazar. Evlilik sözleşmesi *kadınla kocasının ailesi arasında* yapıldığından kadın ve kocası sözleşmeyi kocanın ailesinin onayı olmadan bozamaz. Çin'deki evlilikler ile Avrupa ya da Amerika'daki evlilikler arasındaki temel fark buradadır. Avrupa ya da Amerika'da evlilik, bizim Çin'de kalben evlilik diyeceğimiz kadın ve erkek, yani iki birey arasındaki aşk bağından ibaret olan evliliktir. Çin'deki ise medeni evliliktir, kadınla erkek arasındaki bir

sözleşme değil, *erkeğin ailesi ile kadın arasında* bir sözleşmedir. Kadının sadece kocasına karşı değil, aynı zamanda kocasının ailesine karşı ve bu aile aracılığıyla da topluma karşı, sosyal ve sivil düzene karşı ve en nihayet devlete karşı yükümlülükleri vardır. İşte, bu medeni evlilik tasavvuru Çin'de aileye, sosyal ve sivil düzene ve devlete, istikrar ve dayanışma sağlar. O halde Avrupalı ve Amerikalılar gerçek *medeni yaşamın* ne olduğu, gerçek bir yurttaşın nasıl olması gerektiği, yani kendisi için değil, ailesi için ve ailesi aracılığıyla da sivil düzen ve devlet için yaşamanın ne olması gerektiği hususunda, doğru bir anlayışa sahip olmadıkça, kelimenin tam anlamıyla istikrarlı bir topluma, sivil düzene ve devlete sahip olamayacaklardır. Bugün Avrupa ve Amerika'da gördüğümüz ve kadınların ve erkeklerin parlamentosuyla, hükümetiyle sivil hayatla ilgili gerçek bir tasavvurlarının olmadığı bir devlet, böyle bir devlet, bence, büyük bir Ticari İşletme ya da savaş zamanlarında tüm gerçekliğiyle karşımıza çıktığı gibi, haydutlar ve korsanlar çetesi diye adlandırılabilir, devlet olamaz. Aslında bugün Avrupa'da meydana gelen korkunç savaşın gerçek nedeni, işte devleti büyük bir ticari işletme olarak gören, işletmede en büyük paya sahip olanların bencil maddi çıkarlarını gözeten bu yanlış anlayıştır, haydutların *çete ruhun*a sahip bu yanlış devlet anlayışıdır. Kısaca doğru bir uygar yaşam anlayışı olmadan doğru bir devlet olamaz ve doğru bir devlet olmadan uygarlık nasıl olabilir? Biz Çinliler için, evlenmeyen, koruyacak ailesi, evi barkı olmayan bir adam vatansever olamaz ve eğer kendi kendini vatansever ilân etse de, biz Çinliler ona *vatansever haydut* deriz. Gerçekten de devlet ve sivil düzen hakkında doğru fikir sahibi olmak için, her şeyden önce doğru bir aile anlayışına ve bunun için de doğru bir evlilik anlayışına sahip olmak, evliliği bir kalp evliliği olarak değil, yukarıda tanımlamaya çalıştığım gibi bir medeni evlilik olarak kabul etmek gerekir.

Konumuza dönersek şimdi, bakımını ve hazırlığını bitirdikten sonra sevdiği kocasının annesini ve babasını selâmlamak

için sabahı bekleyen kadının, kocasına yavaşça kaşlarının modaya uygun bir şekilde boyanmış olup olmadığını nasıl sorduğunu kafanızda daha iyi canlandırabilirsiniz. Burada evlenmeden önce birbirini görmeyen, hattâ ancak evlendiklerinin üçüncü günü birbirini gören Çinli kadın ve kocası arasında buna rağmen nasıl bir sevgi olduğunu daha iyi görebilirsiniz. Ama bu sevginin yeterince derin olamayacağını düşünüyorsanız o zaman sadece, aşağıda Çinli bir kadının eve gelmeyen kocasına yazdığı iki dizeyi okuyun:

Sen eve dönmeyi düşündüğün gün,
Ah! kalbim zaten kırılmış olacak.

Shakespeare'in "As you like it" şiirinde, Rosalind kuzini Celia' ya şöyle söyler:

Ah kuzin, kuzin, küçük güzel kuzinim, aşkımın derinliği Bilemezsin kaç kulaç! Yok kimse hesaplayamaz: öylesine derin ki, Portekiz körfezinin görünmez dibi gibi.

İşte Çin'de, kadının kocasına duyduğu aşk ve kocanın karısına duyduğu aşk, doğruyu söylemek gerekirse, tıpkı Rosalind'in aşkı gibi çok derindir ve kimse hesaplayamaz. Portekiz körfezinin görünmeyen dibi gibidir.

Şimdi Çinlilerin kadın ideali ile eski İbrani halkının kadın ideali arasındaki farktan söz edeceğim. Süleyman'ın ilâhisinde İbrani âşık sevgilisine şöyle der:

Tirzah sitesi gibi güzel, Kudüs gibi zarif, *sancağını açmış bir ordu gibi korkunçsun* ey sevdiğim.

Bugün hâlâ, koyu renkli gözleriyle güzel İbrani kızlarını görenler, bu gerçeği, yani Eski çağlarda yaşamış İbrani âşığın, ırkının kadın idealini betimleyen imgesindeki doğruluğu ve canlılığı anlarlar. Fakat Çin kadın idealinde ne fiziksel, ne de ahlâki anlamda *korkunç* hiçbir şey yoktur. Çin tarihinin Helen'i bile, – bir bakışıyla bir şehri yıkan, başka bir bakışıyla bir krallığı deviren güzellik– ancak mecazi anlamda korkunçtur. "*Çin halkının*

zihniyeti" üzerine yazdığım denemede insan tipi olarak Çinlinin verdiği izlenimi Ortaçağ'daki anlamıyla "gentle" sözcüğünün özetleyebileceğini söyledim. Bu, Çin erkeği için doğruysa Çin kadını için daha da doğrudur, ancak kadında bu "gentleness" tatlı bir *alçakgönüllülüğe* dönüşür. Çinli kadının bu alçakgönüllülüğü, bu yumuşakbaşlılığı Milton'ın "*Yitik Cennet*" kitabında Adem'e şunu söyleyen Havva'nınki gibidir.

> Tanrı yasadır, sen benimkisin; daha fazlasını bilmemek, Kadının en büyük mutluluğu ve övüncüdür.

İdeal Çin kadınının bu mükemmel alçakgönüllülüğünü ne başka halkta, ne İbrani, eski Yunan veya Roma gibi başka bir uygarlıkta bulabilirsiniz. Çin kadınındaki bu *ilâhî* alçakgönüllülüğü sadece *Rönesans* döneminde doruğa ulaşan Hıristiyan Avrupa uygarlığında bulabilirsiniz. Eğer Boccacio'nun *Decameron*'undaki Griselidis'in güzel öyküsünü okur da orada yansıtılan Hıristiyanlığın gerçek kadın idealini görürseniz, o zaman Çin kadın idealindeki bu mükemmel yumuşakbaşlılığın, bu *ilâhi* alçakgönüllülüğün, mutlak özgeciliğe varan alçakgönüllülüğün ne anlama geldiğini anlarsınız. Kısaca bu yanıyla *hakiki* Hıristiyan kadın ideali Çin kadın idealine benzese de, aralarında küçük bir fark vardır. Eğer Hıristiyan Bakire Meryem imgesini, Budist Kuan-Yin ile değil, ama meşhur Çinli sanatçılar tarafından yapılmış peri ve cin resimleri ile dikkatlice karşılaştırırsanız, iki ideal arasındaki farkı yakalarsınız. Hıristiyan Bakire Meryem alçakgönüllüdür, Çin kadın ideali de. Hıristiyan Bakire Meryem'i pirüpaktır, Çin kadın ideali de. Fakat ideal Çin kadını bütün bunlardan daha fazladır; *güleryüzlüdür.* Bu sözcüğün anlattığı sevimlilik ve zarafet hakkında bir fikir edinmek için eski Yunan'a kadar uzanmanız gerekir:

> *O ubi campi*
> *Spercheosque et virginibus bacchata Lacænis*
> *Taygeta!*

Gerçekten de, Tesalya kırlarına, Spercheios ırmağına, Lakonyalı bakirelerin dans ettiği hareketli Tegea tepelerine kadar gitmeniz gerekir.

Zaten şunu söylemeliyim ki, bugün Çin'de bile, Sung hanedanlığı döneminden beri (MS 960), yani Sung filozoflarının, Konfüçyüs ruhunu, Çin uygarlığının zihniyetini yoğurup ve bir anlamda *herkesin ulaşabileceği hale getirdiği* Konfüçyüsçü püritanizm olarak adlandırılabilecek dönemde, Çinli kadınlar *güleryüzlü* sözcüğünün ifade ettiği bu zarafetten ve bu sevimlilikten çok şey yitirdiler. Bu sözcüğün Çin kadın idealinde ne ifade ettiğini anlamak istiyorsanız, Japonya'ya gitmelisiniz, orada en azından kadınlar T'ang hanedanının saf Çin uygarlığını bugüne kadar korumayı bildiler. Bugün *Japon kadınına,* hattâ *en fakirine* bile, böylesine farklılık veren şey, Çin kadın idealindeki ilahî *alçakgönüllülük* ile birlikte, *güleryüzlü* sözcüğünün ifade ettiği bu sevimlilik ve zarafettir.

Güleryüzlü sözcüğünün ifade ettiği bu sevimlilik ve zarafet ile ilgili olarak, izin verirseniz *tuğla ve yapı harcından* yapılmış ideal Protestan İngiliz kadını ile duyarlı Katolik Fransız kadınını karşılaştıran Matthew Arnold'ın birkaç sözünü burada belirtmeden geçemeyeceğim. Matthew Arnold, Fransız şair Maurice de Guérin'in sevgili kardeşi Eugénie de Guérin ile şiirler yazan İngiliz kadını Miss Emma Tatham'ı karşılaştırırken şöyle der:

> Fransız Languedoclu bir Katolik, İngiliz ise Margateli bir Protestan; Margate, İngiliz Protestanlığının tuğla ve harçtan imgesi, edebiyatında, katılığında, ve izin verirseniz şunu da ekleyeyim, sağlıklılığında bu Protestanlığı temsil eder. Dış görünüşleriyle, yaşayış şekilleriyle, yani Bayan de Guérin'in Languedoc'taki Noel kutlamaları, Paskalya zamanı kilisedeki yosunlu ibadet yeri, azizlerin hayatı ile ilgili günlük okumaları vb. bütün bunlar ile Miss Tatham'ın yalın, kuru ve dar İngiliz Protestanlığı, "Margate, Hawley Square müminleri dostluk birliği", yumuşak, tatlı sesiyle:

My Jesus to know, and feel His Blood flow,
Tis life everlasting, tis heaven below!

diye söylediği şarkılar, pazar okulundaki genç bayan öğretmenleri ve sınıf başkanı saygıdeğer Thomas Row'u arasında ne büyük bir farklılık var! Bu iki yaşam özde aynı, ama diğer tüm ayrıntılarda çok farklı! Bu fark özde değil, sıradan olanda, diyebilirsiniz. Özde değil, doğru, ancak sıradan olanda denemez. Protestan İngiliz dinsel yaşamında *zarafet ve çekiciliğin olmayışı* sıradan bir şey değil, gerçek bir zayıflıktır. *Birini yerine getirip, diğerini yapmamak olmaz.*

Bitirirken size Çin kadın idealinin en önemli niteliğini, onu eski ya da yeni diğer tüm halk ya da ulusların kadınlarından ayıran en önemli niteliğini belirteceğim. Bu nitelik uygar olduğu iddiasında olan diğer tüm halk ya da ulusların kadın ideali modelleriyle aynıdır, doğru bu; ancak bu nitelik Çin idealinde öylesine mükemmel bir derecededir ki dünyanın başka hiçbir yerinde bulamazsınız. Bu özellik, Çince iki sözcükle, *yu hsien* ile ifade edilir; bunları yukarda T'sao Hanım'ın *Kadınlar için Dersler* kitabından bahsederken, alçakgönüllülük ve güleryüzlülük olarak çevirdim. Çince *yu* sözcüğü, düz anlamıyla gözden uzak, kenara çekilmiş ve gizlenmiş demektir; *hsien* sözcüğü ise rahat ve uygun zaman demektir. İngilizce *modesty, bashfulness* sözcükleri Çince *yu* sözcüğünün yanında çok zayıf kalır. Almanca *sittsamkeit* sözcüğü Çincedeki anlamına daha yakındır.

Fakat herhalde anlama en yakın olan kelime Fransızca *pudeur* kelimesidir; bu *utangaçlık*, yani bu *yu* sözcüğü ile ifade edilen nitelik bütün kadınca niteliklerin özüdür. Bir kadın kendinde bu *utangaçlık* niteliğini ne kadar geliştirmişse o kadar kadındır, o kadar çok ideal ya da mükemmel kadına yaklaşır; aksine kadın Çincedeki bu *yu* sözcüğü ile ifade edilen utangaçlığını yitirirse o zaman kadınlığını, dişiliğini ve bununla birlikte güzel kokusunu da yitirecek ve basit bir et parçasından farkı kalmaz. İşte *gerçek* Çinli kadına, dürtüsel olarak, kendini teşhir etmenin kötü bir şey olduğunu, Çin düşüncesine göre, sah-

neye çıkıp kalabalıklar önünde, kendini teşhir etmenin, Konfüçyüs Derneği'nin salonunda bile de olsa, *edepsizlik* olduğunu hissettirmiş olan ya da hissettirmesi *gereken* Çin kadın idealindeki bu *yu* niteliği, yani bu *utangaçlık*tır. Sonuç olarak gerçek Çin kadınına, dünyada başka hiçbir kadına vermediği kokuyu, menekşe kokusundan daha yumuşak kokuyu, orkidelerin tarifsiz kokusunu veren, bu *yu hsien* yani bu gözlerden uzak durma aşkı, gün ışığının cafcafına karşı bu duyarlılık, ideal Çin kadınındaki bu utangaçlık duygusudur.

İki yıl önce *Peking Daily News* için çevirdiğim ve dünyanın en eskisi olduğunu sandığım bir aşk şarkısında, –*Shih Ching* ya da *Şiir Kitabı*ndaki ilk parça–, ideal Çin kadını şöyle betimleniyor:

Gökte kuşlar öter,
Kıyıya bir dalga vurur;
Kız alçakgönüllü ve güleryüzlü
Ah! Prensimize layık....

Yao t'iao sözcükleri *yu hsein* sözcükleri ile aynı anlamdadır, ve harfi harfine *yao* gözden uzak, alçakgönüllü, çekingen, *t'iao* ise, çekici, güleryüzlü, *shu nu* sözcükleri ise saf ve iffetli bir kız ya da kadın anlamına gelir. O halde bu en eski Çin aşk şarkısında ideal Çinli kadınındaki üç temel özelliği buluyoruz; gözden uzak durma aşkı ya da *utangaçlık*, güleryüzlü sözcüğüyle anlatılan tarifsiz zarafet ve çekicilik ve nihayet saflık ve iffetlilik. Kısaca gerçek Çin kadını iffetlidir, çekingendir, *utangaçtır*, çekicidir, güleryüzlüdür. İşte Çin kadın ideali, "Çin kadını" budur.

Davranış Kuralları olarak çevirdiğim Konfüçyüs öğretisinde, pratik hayat üzerine Konfüçyüs öğretisini içeren kitabın birinci bölümü Mutlu Yuva betimlemesiyle biter:

Kadın ve çocuklar uyum içinde olunca,
Ahenkli arp ve ud nağmeleri gibi,
Erkekler uyum ve erinç içindeyse,
Dirlik hiç bozulmaz.

O halde yuvanız hep neşeli ve keyifli olsun.
Karınız ve sevdikleriniz hep sevinç kaynağınız olsun.

Bu Çin aile yuvası, minyatür bir gökyüzüdür, –tıpkı Çin imparatorluğu, yani kendi sivil düzeniyle devlet gibi– gerçek bir gökyüzüdür, Çin halkı için yeryüzüne, Çin halkına inmiş Tanrı Krallığıdır. Sonuçta, nasıl Çinli bir beyefendi onuruyla, Bağlılık diniyle *devletin*, Çin'deki sivil düzenin koruyucusuysa; Çinli kadın da, Çin hanımefendisi de güleryüzlü ve zarif çekiciliği, iffeti, utangaçlığı ve hepsinden öte, Özgecilik Diniyle minyatür gökyüzünün yani Çin Yuvasının Koruyucu Meleğidir.

III

ÇİN DİLİ

Çince öğrenmeyi deneyen bütün yabancılar onun çok zor bir dil olduğunu söyler. Doğru mu acaba bu? Bu soruyu yanıtlamadan önce Çin dilinden ne anladığımızı açıklığa kavuşturmalıyız. Bilindiği gibi Çin'de iki dil vardır, –iki diyalekt demiyorum– konuşma dili ve yazı dili. Peki, Çinliler konuşma dili ve yazı dili diye birbirinden tamamen farklı iki dilleri olmasını niçin önemsiyorlar? Nedenini söyleyeyim. Çin'de –bir zamanlar Avrupa'da eğitim ve yazı dilinin Latince olması gibi– halk okumuşlar ve cahiller diye iki sınıfa ayrıldı. Günlük konuşma dili cahillerin, yazı dili ise iyi yetişmiş okumuşların dilidir. Böyle olunca ülkemizde *yarı aydın* yoktur. İşte bu nedenle Çinliler iki dile sahip olmayı önemsiyorlar. Şimdi yarı aydın insanların bulunduğu bir ülkede bu durumun getireceği sonuçları bir düşünün; bugünkü Avrupa'yı ve Amerika'yı gözünüzün önüne getirin. Bu ülkelerde Latincenin terk edilmesiyle birlikte yazı dili ile konuşma dili arasındaki net ayırım yok oldu ve bir yarı aydınlar sınıfı ortaya çıktı. Bu sınıfın insanları gerçekten iyi ye-

tişmiş okumuş sınıf ile aynı dili kullanmaya ve ne anlama geldiği konusunda en ufak bir fikri olmadan, bilir bilmez, uygarlık, özgürlük, tarafsızlık, militarizm, panslavizm konusunda ahkâm kesmeye başladı. Prusya militarizminin medeniyet için büyük bir tehlike olduğu söylenir. Ama bana öyle geliyor ki bugün dünyada uygarlık için en büyük tehlike yarı aydın insandır, yarı aydınlardan oluşan aşağı tabakadır. Ama sorun bu değil.

Şimdi sorumuza geri dönelim. Çince zor bir dil midir? Yanıtım hem evet hem de hayır olacak. Önce konuşma dilini ele alalım. Konuşma dili zor *değildir.* Hattâ bildiğim beş altı dil içinde, Malayca hariç, en kolayıdır. Kolaydır çünkü son derece basittir; ne ismin durum ekleri, ne zamanlar, ne de düzenli ve düzensiz fiiller vardır; gerçekten de dilbilgisi ya da kurallar yoktur. Ama kimi insanlar bana tam da bu yüzden, yani Çincenin basitliğinden dolayı, yani dilbilgisi ya da kuralları olmadığından zor olduğunu söylediler. Bu doğru olamaz. Malayca da Çince gibi kuralsız ve gramersiz bir dil, ama onu öğrenen Avrupalılar zor bulmuyorlar. O halde, en azından günlük dil ya da konuşma dili için söylersek Çince özünde zor bir dil değildir. Ama Çin'e gelen okumuş Avrupalılar için ve bilhassa yarı aydınlar için günlük dil ya da konuşma dili de zordur. Neden derseniz, bu dil cahillerin, eğitimden nasibini almamışların dilidir de ondan. Daha doğrusu bir çocuk dilidir. Kanıtı ise, Avrupalı çocuklar Çince konuşma dilini çok kolay öğrenirken, filologlar ve sinologlar çok zor bir dil olduğunu söylerler. Çince konuşma dili, yineliyorum, bir çocuk dilidir. Hal böyle olunca Çince öğrenmek isteyen Avrupalı dostlarıma her şeyden önce şunu söylüyorum: Küçük çocuklar gibi olun, o zaman yalnız göklerin krallığına girmez, üstelik Çinceyi de öğrenirsiniz.

Şimdi de yazı ya da kitap dili Çinceye geçiyorum. Öncelikle, izninizle söyleyeyim, Çincenin yazı dili olarak birçok çeşidi vardır. Misyonerler bu farklı Çinceleri iki kategoride sınıflandırır ve Kolay *wen li* ve Zor *wen li* diye adlandırırlar. Fakat bu sınıflandırmayı ben pek doyurucu bulmuyorum. Sanırım iyi bir sı-

nıflandırma şöyle olmalıdır: Sade elbiseli yazı dili, resmî üniformalı yazı dili, saray kıyafeti giymiş yazı dili. Ya da Latince terimlerle söylersek, *littera communis* ya da *littera officinalis* (Ortak Çince ya da İş Çincesi), *littera classica minor* (Aşağı Klasik Çince) ve *littera classica major* (Yüksek Klasik Çince).

Pek çok yabancı, otuz yıl önce, Çin araştırmaları alanında *N.C. Daily News* için bir makale yazdığı için uzman kesildi ya da başkalarınca öyle adlandırıldı: –"Ah ah! Nerede o eski Shangai günlerim, *tempora mutantur nos et mutamur in illis* (zaman değişti, biz de onunla birlikte değiştik)"–. Ben de o zaman dedim ki: "Çin'deki Avrupalılar içinde bir yöresel lehçede bir kaç diyalog ya da Çin atasözlerinden bir antoloji yayımlamak bir adama Çin uzmanı unvanı vermeye yetiyor" – Unvan da bir şey mi! Çin'de bir İngiliz dokunulmazlığı sayesinde isterse kendini Konfüçyüs de ilân edebilir.

Şimdi söylemek istediğim şu: Uzman olduğunu söyleyen kaç yabancı *classica majora,* saray kıyafeti giymiş Çin edebiyatı olarak adlandırdığım edebiyatın bu bölümünde ne büyük bir uygarlık hazinesi birikimi olduğu hususunda en küçük bir fikre sahiptir? Bir uygarlık hazinesi diyorum, çünkü inanıyorum ki Çin edebiyatının bu *classica majora*'ları, Matthew Arnold'ın Homeros destanı için dediği gibi, "*eğitimsiz insanı inceltip, tamamen değiştirip dönüştürebilir.*" Doğrusu ben de inanıyorum ki Çin edebiyatındaki bu *classica majora*, bugün yurtsever kisvesiyle, ama vahşi hayvanların savaşma içgüdüsüyle Avrupa'da savaşmakta olan o kaba insanları bir gün değiştirip barışçıl, sevimli ve uygar insanlara dönüştürebilir. Ruskin'in de dediği gibi, uygarlığın hedefi kabalığı, şiddeti, gaddarlığı ve savaşı reddeden, uygar bireylerden oluşmuş bir insanlık yaratmaktır.

Ama konumuza dönelim. Peki, yazılı Çince zor bir dil midir? Burada da yanıtım gene evet ve hayır olacak. Yazılı Çince, hattâ saray kıyafeti giymiş, *Classica majora* Çincesi bile zor değildir, çünkü, günlük ya da konuşma dili Çince gibi son derece basittir. İzin verirseniz bunu, saray kıyafeti giymiş de olsa son

derece basit bir Çince ile yazılmış rastgele bir örnekle göstereyim. T'ang Hanedanlığı dönemi şiirinden alınmış bu dört dize Çin halkının, kuzeyden gelen vahşi ve acımasız Hunlara karşı uygarlığını korumak için yapması gereken özverileri anlatıyor; sözcüğü sözcüğüne çeviriyorum:

Hunları kovmak and içmek kaygı yok kendisi
Beş bin işlemeli palto ölmek toz çöl
Heyhat! Wuting kıyıları kemikler
Hâlâ ilkbahar odalar rüyalar içinde insanlar

Şimdi de aynı dörtlüğün serbest çevirisi:

Putperest ordularını baba ocağından
Kovmaya ya da ölmeye yemin ettiler:
Nakışlı üniformalar ve kürkler giymiş,
Beş bin atlı şimdi çölde ölmüş yatıyor.
Heyhat! Wuting ırmağının kıyısı boyunca
Beyazlaşmakta olan soğuk kemikler,
Gidip geliyorlar hâlâ yuvalarına,
Sevdikleri kadınların rüyalarında.

Şimdi özgün metni benim beceriksiz serbest çevirimle karşılaştırırsanız onun sözcük ve biçem bakımından ne denli yalın, düşünce bakımından ne denli sade olduğunu görürsünüz. Sözcük, biçem ve düşünce bakımından ne denli yalın ve sade, ama düşüncede öylesine *derin,* duyguda öylesine *derin*!

Bu edebiyat türü ile ilgili fikir sahibi olmak isterseniz –son derece sade bir dil ile yazılmış derin düşünce ve derin duygular– İbrani İncili'ni bir okumanız gerekir. İbrani İncili dünya edebiyatının en derin kitaplarından biridir ve bununla beraber dili ne denli yalın ve sadedir! Örneğin şu bölüme bir bakın.

Bu imanlı şehir nasıl oldu da bir fahişeye dönüştü! En yüksek görevliler vatan haini ve hırsızlarla dost. Her biri hediyeye bayılır ve rüşvet peşinde koşar. Yetimin hakkını savunmaz ne de dul kadının davasını önemser. (Isaie, I, 21-23).

Ya da aynı peygamberin bir diğer bölümdeki sözleri:

> Çocukları onların en yüksek görevlileri yapacağım ve küçükler onları yönetecek. Ve halk ezilecek. Çocuk gururla yaşlıya başkaldıracak ve alçak da onurlu insana!

Ne manzara! Bir millet ya da halkın içler acısı durumunu gösteren manzara. Bu imge şimdi gözünüzün önüne geliyor mu? Gerçekten de, eğer insanları değiştirebilecek, insanlığı uygarlaştıracak bir edebiyat bulmak istiyorsanız, İbranilerin edebiyatına, eski Yunanlarınkine ya da Çinlilerinkine kadar geriye gitmeniz gerekiyor. Fakat günümüzde İbranice ve eski Yunanca ölü dillerdir; oysa Çince dört yüz milyon insandan oluşan bir halkın konuştuğu yaşayan bir dildir.

Çin dili ile ilgili olarak buraya kadar söylediklerimi özetleyecek olursam, bir anlamda, konuşma dili de yazı dili kadar zor bir dildir. Zordur ama bu karmaşıklığından ileri gelmez. Latince ve Fransızca gibi bazı Avrupa dilleri zordurlar, çünkü karmaşıktırlar ve birçok kuralları vardır. Çince zordur, çünkü karmaşık değil ama *derindir*. Zordur, çünkü derin duyguları basit bir dille ifade etmek için yapılmış bir dildir. İşte Çincenin zorluğunun gizi da buradadır. O halde daha önce de dediğim gibi, Çince bir yürek dilidir, şiirsel bir dildir. Öyle ki klasik Çincede düzyazıyla yazılmış bir mektup bile şiir gibi okunur. Yazı dili Çinceyi ve özellikle saray kıyafeti giymiş Çinceyi anlamanız için, dört dörtlük olmanız gerekir, varlığınızın tüm işlevlerinin, yani yüreğinizin ve kafanızın, ruhunuzun ve zihninizin aynı derecede gelişmiş olması gerekir.

İşte bu nedenle, Modern Avrupa eğitimi almış bir insan için Çince bilhassa zordur, çünkü Modern Avrupa'daki eğitim esas olarak insan doğasının sadece bir yanını geliştirir; o da zihindir. Başka bir deyişle Çince eğitimli bir Avrupalıya zor gelir. Çünkü Çince derin bir dildir, oysa nitelikten çok niceliği hedefleyen Avrupa eğitim sistemi insanı *sığlaştırma* eğilimindedir. Son olarak, yarı aydınlar için, dediğim gibi, konuşma dili Çince

bile zordur. Bu yarı aydınların Yüksek Klasik Çinceyi anlamaları da, zenginler için söylenen sözü yinelersek, devenin iğne deliğinden geçmesi kadar zordur. Nedenine gelince yazı dili olarak Çince *gerçekten iyi eğitim almış* insanlara özgü bir dildir. Kısaca yazı dili, yani Klasik Çince zordur çünkü zaten iyi bir eğitim almış insanların dili ve eğitimin kendisi zor bir şeydir. Ama Yunan atasözünün dediği gibi: "*Güzel olan her şey zordur.*"

Bitirmeden önce yazı dili Çinceden başka bir örnek vermeme izin verin, *Classica minora* yani resmî üniforma giymiş Çincede de aynı şekilde bulunan sadelik ve duygu derinliğinden ne anladığımı göstereyim. Bu modern bir şair tarafından yeni yılın arifesi üzerine yazılmış dört dizelik bir şiir. Sözcüğü sözcüğüne anlamı şöyle:

Deme fakir bir yuva zor bir yıl geçirir
Kuzey rüzgârı soğuk esti birçok kereler
Gelecek yıl şeftali söğüt salon önünde ağaçlar
Geri getirmek size bahar gözler apaydınlık görmek

Serbest bir çevirisi:

KARIMA

Üzülme, yoksul da olsak geçiririz bu yılı;
Böyle buz gibi ve kasvetli essin kuzey rüzgârı,
Seneye çiçeklenince şeftali ve söğütler,
Görürüz gene evimizde güneşi ve Baharı.

Bu da daha uzun ve kesintisiz başka bir örnek. Çin'in, T'ang hanedanının Wordsworth'u diyebileceğimiz Tu Fu'ya ait. Önce benim çevirimi vereyim, konu şu:

ESKİ BİR DOSTLA BULUŞMA

Hayatta dostlar nadiren bir araya gelir;
Kendi küresinde parlayan yıldızlar gibi.
Bu gece, ah! Ne güzel bir gece!
Aynı lambanın ışığında oturduk.

Gençliğimiz ve gücümüz yalnız bir gün sürmüş sanki
Sen ve ben, ah! Saçlarımız grileşmiş.
Dostlar! Yarımız öbür dünyada
Gözümüz yaşlı birbirimizin elini sımsıkı tutuyoruz.
Yirmi yıldan sonra –kısacık nerden baksan,
Bir kez daha yuvana geliyorum.
Biz tanıştığımızda eşin yoktu;
Simdi çocukların var, –hayat böyle!
Neşeyle, babalarının dostunu karşılıyorlar;
Nereden geldiğimi soruyorlar.
Daha bir şey söylemeden,
Masa çoktan hazırlanmış.
Yakındaki bahçeden taze yeşil salata
Darıyla karışık pilav, –mütevazı ikramlar.
Bir daha ne zaman görüşürüz? Bilmek zor.
O zaman şarap aksın serbestçe.
Bu şarap, bilirim, zarar vermez.
Eski dostumun daveti çok candan.
Yarın gidiyorum, –savrulmaya–
Gene dünyanın ta öbür ucuna.

IV

ÇİN'DEKİ İNGİLİZLER YA DA JOHN SMITH'LER

Cahil kendi yaşam koşullarından başkasını bilmez, ama insanlığın geri kalan kısmından da kendisi gibi yaşamasını ister.

Goethe

W. Stead bir gün "Marie Corelli'nin bu kadar popüler olmasındaki sır nedir?" diye soruyor ve şöyle cevaplıyordu:

> Yazarına bak okurunu al. İngiliz burjuvaları, yani Marie Corelli'nin romanlarını okuyan John Smith'ler Marie Corelli'nin dünyasında yaşarlar ve onu, içinde yaşadıkları, hareket ettikleri, var oldukları evrenin en yetkin temsilcisi olarak görürler.

Marie Corelli İngiltere'nin John Smith'leri için ne ifade ediyorsa, Peder Arthur Smith de Çin'in John Smith'leri için aynı şeyi ifade ediyor.

O halde gerçek aydın okurlarla yarı aydın okurlar arasındaki esaslı fark budur. Gerçek aydınlar, kendilerine bir şey hakkında doğruyu gösteren kitaplar okumak isterler, yarı aydınlar o konu hakkında kendi eğilimlerine, kendi duymak istediklerine uygun şeyler söyleyen kitapları okumak isterler. Çin'deki

John Smith mutlak şekilde Çin insanından üstün olmak ister, Peder Arthur Smith de onun Çin insanına göre tartışılmaz üstünlüğünü kanıtlamak için kitap yazar. Böylece Peder Arthur Smith, John Smith'in çok sevdiği bir kişi olur ve yazdığı *Chinese Characteristics* isimli kitabı da John Smith tarafından bir İncil gibi kabul görür. Ama W. Stead der ki:

> Bugün Büyük Britanya İmparatorluğunu yönetenler John Smith ve komşularıdır.

Bu nedenle ben de kısa bir süre önce John Smith'in Çin ve Çinliler hakkında fikir yürüttüğü kitapları alıp okuma zahmetinde bulundum.

The Autocrat of the Breakfast Table adlı kitap kafa yapılarını aritmetiksel ve cebirsel kafalar olarak iki sınıfa ayırır ve şöyle der:

> Tüm ekonomik ve pratik bilgelik 2+2=4 aritmetik formülünün uzantısı ya da onun değişik bir biçimidir; her felsefi önerme de a+b=c formülünde ifadesini bulan daha genel bir özelliğe sahiptir.

Şimdi, John Smith'in tüm ailesi besbelli kitabın aritmetiksel kafalar diye adlandırdığı kategoriye giriyor. John Smith'in babası, baba John Smith, diğer adıyla John Bull servetini 2+2=4 basit formülü sayesinde yaptı. John Bull Manchester'daki mallarını satmak ve para kazanmak için Çin'e geldi ve Bay Çinli ile çok iyi anlaştı, çünkü her ikisi de, kendisi ve Bay Çinli, 2+2=4 formülünün anlamını çok iyi anlamışlar ve bu konuda uzlaşmışlardı. Ama, bugün Britanya İmparatorluğunu yöneten oğul John Smith'e gelince, kafasının içi pek anlamadığı $a + b = c$ denklemi ile dolu olarak, Çin'de ortaya çıkar, artık Manchester'dan getirdiği malları satmakla yetinmez, Çin'i uygarlaştırmak veya kendi deyimiyle "Anglo-Sakson ideallerini yaymak" ister. Sonuç şu ki John Smith, Bay Çinli ile hiç anlaşamaz ve daha da kötüsü Bay Çinli, John Smith'ın $a + b = c$ formülünde ifadesini bulan Anglo-Sakson uygarlaştırmacı ideallerinin etkisi altın-

da, Manchester'dan gelen mallar için dürüst, daimi ve iyi bir müşteri olmak şöyle dursun, işini ihmal eder, Anayasa'yı kutlamak için Chang Su-ho bahçelerine gider ve dahası çılgın bir reform delisi olur.

Geçtiğimiz günlerde, Bay Putnam Weale'in *Reshaping of the Far East* isimli kitabından ve başka birkaç kitaptan da yararlanarak, Çinli öğrenciler için, Anglosakson ideallerini bir araya toplamaya çalıştım. Aşağı yukarı şöyle bir sonuca ulaştım:

1- İnsanın temel amacı nedir?

– İnsanın temel amacı Britanya İmparatorluğunu yüceltmektir.

2- Tanrı'ya inanır mısınız?

– Evet, Kiliseye gittiğim zaman.

3- Kilisede olmadığınız zamanlar neye inanırsınız?

– Çıkara, getirisi olan şeye inanırım.

4- İmanla arınma nedir?

– Her koyun kendi bacağından asılır.

5- İşlerle arınma nedir?

– Cebini parayla doldurmaktır.

6- Cennet nedir?

– Cennet, Şangay'ın en şık mahallesi Bubbling Well Road'da oturup atlı arabayla gezebilmektir.

7- Cehennem nedir?

– Cehennem başarısız olmaktır.

8- İnsanın ulaşabileceği en yüksek düzey nedir?

– Çin'de Sir Robert Hart'ın Gümrük Servisi'dir.

9- Küfür nedir?

– Sir Robert Hart'ın bir deha olmadığını söylemektir.

10- Günahların en kötüsü nedir?

– İngiliz ticaretine engel olmaktır.

11- Tanrı hangi niyetle dört yüz milyon Çinliyi yarattı?

– İngilizler ticaret yapabilsinler diye.

12- Dua ederken, hangi dua biçimini kullanırsınız?

– Tanrım Çin'in paylaşılmasını isteyen Ruslar gibi ahlâksız, Almanlar gibi merhametsiz olmadığımız için sana şükrediyoruz.

13- Çin'de Anglo-Sakson ideallerinin en büyük havarisi kimdir?

– *Times*'ın Pekin muhabiri Dr. Morrison.

Yukarıda yazılanların gerçek Anglo-Sakson idealleri olduğunu söylemek iftira olur, ancak Bay Putnam Weale'in kitabını okuma zahmetinde bulunan hiç kimse, yukarıda söylenenlerin, Putnam Weal'in ve onun kitaplarını okuyan John Smith'lerin Anglo-Sakson ideallerini doğru olarak yansıttığını yadsıyamaz.

Ancak en tuhafı da John Smith'lerin bu uygarlaştırıcı Anglo-Sakson ideallerinin Çin'de gerçekten de etkili olmasıdır. Bu etki altında şimdi Bay Çinli de Çin imparatorluğunu *yüceltmek* istemektedir. Çin'deki eski akademik-bürokratlar sınıfı sekiz bölümlü denemeler yazan zararsız şarlatanlardı. Fakat yabancılar kısa bir süre sonra görürler ki, John Smith'lerin Anglo-Sakson ideallerinin etkisinde, Çin'de seslerini yükselterek anayasa isteyen bu yeni nesil akademik-bürokratlar kuşkusuz tehlikeli ve müsamaha gösterilmeyecek bir kötülüğe dönüşmekteler. Nihayet, korkarım ki sonunda baba John Bull, Manchester malları ticaretinin battığını görmekle kalmaz, hattâ John Smith'in ideallerinin uygarlaştırıcı etkisi altında, bir *non compes mentis*'e dönüşen, aklına mukayyet olamayan eski dostu zavallı Bay Çinli'ye ateş etsinler diye, masraflarını da kendisi karşılayarak, Çin'e bir General Gordon ya da bir Lord Kitchener'ı göndermek zorunda kalır. Ama sorun bu değil.

Şunu yalın ve net ifadelerle söylemek istiyorum. Benim için şaşırtıcı olan, kafasında Çin hakkında yazılmış kitaplardaki bariz saçmalıklarla dolu olarak Çin'e gelen bir İngilizin iş yapacağı Çinli ile anlaşabilmesidir. Alexis Krausse'un *The Far East; its history and its questions* (Uzak Doğu; Tarihi ve Sorunları) isimli kalın kitabından aldığım şu örneğe bir bakın.

> Uzak Doğu'daki Batılı Güçleri derinden etkileyen sorunun temel noktası, Doğu kafasının gerçek içyüzünün kavranmasında yatmaktadır. Doğulu olayları yalnız Batılıdan farklı bir bakış açısından (!) görmekle kalmaz, ama düşünce dizgesi, akıl yürütme biçimi de onunkiyle tezat oluşturur. Hattâ Asyalılar'da yerleşik gerçek algılama biçimi bizimkinden farklıdır!

Çin'de yaşayan İngiliz, bu son cümleyi okuduktan sonra, eğer uşağından *beyaz* bir kâğıt isteyecekse, Bay Krausse'un kural tanımayan önerisini dikkate alarak, ondan *siyah* bir kâğıt getirmesini istemek durumundadır. Allah'tan, Çin'deki yabancılar arasındaki pratik kafalı adamlar Çinlilerle iş yaparken, Doğu kafasının gerçek içyüzü ile ilgili bu saçmalıkları dikkate almazlar. Gerçekten de inanıyorum ki bu yabancılar Çinlilerle gayet iyi geçinirler ve 2+2=4 formülünü benimseyen ve Doğuluların iç dünyası ile ilgili $a + b = c$ kuramlarını ve John Smith ile Krausse'un Anglo-Sakson ideallerini dikkate almayan en başarılı insanlardır. Aslında Peder Smith *Chinese Characteristics* (Çinlilerin Özellikleri) kitabını yazmadan önce Jardine, Matheson gibi büyük İngiliz firmaları ile onların Çin'deki görevlileri arasındaki ilişkiler, karşılıklı sevgiye dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ilişkilerdi; bunu anımsayınca insan, uyanık John Smith'in Doğuluların içdünyası ile ilgili $a + b = c$ kuramlarıyla ve Anglo-Sakson idealleriyle hangi akla hizmet ettiğini, gerek Çinlilere, gerek yabancılara nasıl bir iyilikte bulunduğunu sormaktan kendini alamıyor.

Öyleyse Rudyard Kipling'in şu meşhur "*Doğu Doğudur, Batı Batıdır*" sözünde hiçbir doğruluk payı yok mudur? Elbette var. 2+2=4 dediğiniz zaman fark çok azdır ya da hiç yoktur. Ancak ne zaman ki a+b=c türünde problemlerle karşılaşırsınız Doğu ile Batı arasında büyük bir fark ortaya çıkar. Oysa Doğu ile Batı arasındaki bu denklemi çözebilmek için gerçek bir yüksek matematik yeteneğine sahip olmak gerekir. Bugün dünyadaki şanssızlık, Uzak Doğu'daki a+b=c denkleminin çözümü-

nün, hem Büyük Britanya İmparatorluğunu yöneten, hem de Japonya'nın da müttefiki olan John Smith'lere havale edilmiş olmasından ileri gelmektedir; yani cebir problemlerinin öğelerini bile anlamaktan âciz olan John Smith'lere. Doğu ile Batı arasındaki a+b=c denklemi çözümü çok karmaşık ve çok zor bir problemdir. Zira Konfüçyüs'ün Doğusu ile Kang Yu-wei' nin ve genel vali Tuan Tang'ın Doğusu arasında ve aynı şekilde Shakespeare ve Goethe'nin Batısı ile John Smith'lerin Batısı arasında çok bilinmeyen vardır. O halde, a+b=c denklemini doğru çözdüğünüz zaman, Konfüçyüs'ün Doğusu ile Shakespeare'in ve Goethe'nin Batısı arasında çok az bir fark olduğunu görürsünüz, ancak, öte yandan, bilim adamı Dr. Legge'nin Batısı ile Peder Arthur Smith'in Batısı arasında bile çok büyük bir fark bulursunuz. Ne demek istediğimi somut bir örnekle anlatayım.

Peder Arthur Smith, Çin hikâyelerini anlatırken şöyle der:

> Çin hikâyeleri Nuh tufanı öncesine aittir, hareket noktası olarak yalnız zamanın başlangıcına gitmez, fakat aynı zamanda, tıpkı bağrında, eski zamanların güçlü bitki örtüsünü ve onun yanısıra odun, saman ve anız sürükleyen bulanık bir akarsu gibi bitmez tükenmez uzunluktadır. Yalnızca zaman kavramı olmayan bir ırk böyle anlatılar yazıp okuyabilir. Yalnızca Çin belleği bunları kocaman karnında depolayabilirdi.

Şimdi de Dr. Legge'nin aynı konuyu nasıl ele aldığına bakalım. Dr. Legge yirmi üç hanedanlığın hikâyeleri hakkında şöyle yazıyor:

> Hiçbir millet böylesine en ince ayrıntısına kadar özümsenmiş ve bütünüyle güvenilir bir hikâyeye sahip değildir.

Bir başka büyük Çin edebiyat koleksiyonu hakkında da şöyle der:

> Bu çalışma, benim önceden tahmin ettiğim gibi, İmparatorluğun himayesinde değil, ama Kien-Lung'un son hükümdarlığının dokuzuncu yılında, 1820'de (*sic*, 1720, ç.n.), Kwangtung ve Kwangse genel valisi olan Yuen-Yun'un gözetiminde ve onun (ve diğer görevlilerin) katkılarıyla yayımlandı. Böylesine kapsamlı bir çalışmanın yayımlanması üst düzey Çinli görevliler arasında *edebiyata karşı resmî bir tutum ve çaba* olduğunu kanıtlamaktadır ki bu da yabancıları bunlar hakkında olumsuz değerlendirmelerden uzak tutmalıdır.

Sonuç olarak yukardaki örnekle söylemek istediğim yalnız Doğu ile Batı ile arasında değil, ama Çin'de edebiyat için yapılan çabayı takdir ve hayranlıkla karşılayabilen bilim adamı Dr. Legge'nin Batısı ile Çin'deki John Smith'lerin sevgilisi Peder Arthur Smith'in Batısı arasında da çok büyük bir fark vardır.

V

BİR BÜYÜK, SİNOLOG!

Büyük bir aydın olmak isterken,
duyarlı bir beyefendi olmayı unutmayınız;
Büyük bir aydın olmak isterken, aptala dönmeyiniz.
(Konfüçyüs, Sayings VI II)

Geçtiğimiz günlerde Dr. Giles'in *Adversaria Sinica*'sını okudum ve okurken de başka bir İngiliz konsolosun, Hopkins'in söylediği bir şeyi anımsadım:

> Eğer Çin'de oturan yabancılar biri için sinolog diyorlarsa, çoğu kez onun aptal olduğunu düşünüyorlardır.

Dr. Giles büyük bir Çin bilgini olarak tanınıyordu. Verdiği çok sayıda eseri göz önüne alınca, bu ün boşuna değildir. Ama artık Dr. Giles'in eserlerinin niteliğini ve gerçek değerini doğru olarak belirlemek için bir girişimde bulunmanın zamanı geldi diye düşünüyorum.

Dr. Giles geçmişteki ve şimdiki sinologlara göre bir açıdan daha avantajlıydı, çünkü edebî yeteneği vardı: çok iyi bir İngilizce ile yazabiliyordu. Ama, öte yandan Dr. Giles felsefi kavrayıştan ve hattâ zaman zaman sağduyudan yoksundu. Çince cümleleri çevirebiliyor ama Çin düşüncesini anlayıp yorumlaya-

mıyordu. Bu açıdan Dr. Giles Çin aydınları ile aynı niteliklere sahipti. Konfüçyüs der ki:

> İnsanlar eğitimden ya da kitaplardan öğrendikleri doğal niteliklerinin üstüne çıkınca akademik-bürokrat olurlar. (Chap. VI. 16)

Çin akademik-bürokratları için kitaplar ve edebiyat yalnız kitap yazmak için bir malzemedir; o nedenle kitap üstüne kitap yazarlar. Bir kitap dünyasında yaşayıp, didinir ve varlıklarını sürdürürler, gerçek insan yaşamıyla bir ilgileri yoktur. Kitap ve edebiyatın bir hedefe ulaşmak için sadece bir araç olduğu asla bu akademik-bürokratların akıllarına gelmez. Gerçek aydın için kitaplar ve edebiyat eğitimi sadece insan hayatını yorumlayabilmeyi, eleştirebilmeyi ve anlayabilmeyi sağlayacak araçlardır. Matthew Arnold der ki:

> Edebiyatın gücü ya tüm edebiyatın –insan ruhunun tüm hikâyesi– ya da bir bütün olarak tek bir edebî eserin kavranmasıyla hissedilir.

Ama Dr. Giles'in bütün yazdıklarında, Dr. Giles'in Çin edebiyatını bir bütün olarak kavradığını ya da hattâ kavramaya çalıştığını ortaya koyan bir tek cümle yoktur.

Dr. Giles'taki felsefi kavrayış yoksunluğu onu kitaplarında malzemeyi düzenlemekte son derece yetersiz kılar. Örneğin büyük sözlüğünü alalım. Sözlük demeye bin şahit ister. Herhangi bir seçim, uyum, düzen ya da yöntem girişimi olmadan Dr. Giles tarafından çevrilmiş Çince sözcük grupları ve cümlelerden oluşan bir derlemedir. Bilim insanlarının amaçları için, bir sözlük olarak, Dr. Giles'in sözlüğünün kesinlikle Dr. Williams'ın eski sözlüğü kadar bile değeri yoktur.

Dr. Giles'ın biyografik sözlüğü büyük bir emeğin ürünü kabul edilebilir, büyük bir emeğin ürünüdür de. Ancak burada da gene Dr. Giles'in, en sıradan yargısında, mutlak bir eksiklik görülür. Böyle bir çalışmada insan hakikaten saygın isimlerle karşılaşmayı bekler.

Hic manus ob patriam pagnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates et Phoebo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes
Quique sui memores aliquos fecere merendo.

İşte bir bölük vatan için savaşırken yaralar almış,
Yaşamları sürdükçe erdemli birer rahip olanlar,
Ve dindar kâhin olanlar ve Apollon'a layık sözler edenler,
Ya da hayatı buluşlarıyla güzelleştirenler,
Ve kendilerini hatırlatanlar verdikleri hizmetlerle.

Ama, Antik çağın bilge ve kahramanları ile, mitik ve mitolojik kişilikleri ile, General Tcheng Ki-Tong, Ku Hung-ming, Genel Vali Chang Chi-tung ve Kaptan Lew Buab'ı yan yana bulabiliriz; bu sonuncunun yegâne ayırıcı özelliği yabancı arkadaşlarına bol bol şampanya ikram etmekti!

Son olarak şu "Adversia" –Dr. Giles'ın son yayını–, korkarım, Dr. Giles'in, duyarlı ve düşünceli bir aydın olarak, ününü artırmaz. Seçilen konuların, büyük ölçüde, pratik ya da insani açıdan, hiçbir ilginç yanı yoktur. Gerçekten de, Dr. Giles bu kitapları sanki dünyaya Çinliler ve edebiyatları konusunda bir şeyler söylemek için değil, kendisinin ne kadar bilgili bir Çin uzmanı olduğunu ve Çinceyi herkesten ne kadar daha iyi anladığını göstermek için yazmıştır. Dahası Dr. Giles burada da, başka yerlerde olduğu gibi, bir bilim insanına yakışmayacak kadar; düşüncesiz ve sevimsiz olduğu gibi, bir o kadar da kavgacı ve hırçın bir dogmatizm sergiler. Hopkins'in dediği gibi, Uzak Doğu'da oturan yabancılar arasında, sinologların ve Çin araştırmalarının adını çıkaran ve hor görülmelerine neden olan Dr. Giles benzeri sinologların bu özellikleridir.

Şimdi Dr. Giles'in son yayınından iki makale seçip, yabancı uzmanların bugüne kadar Çince öğrenimi ve Çin Edebiyatı alanındaki yazılarının insani ve pratik açıdan ilginç olmamasının hatasının Çince eğitiminde ve Çin Edebiyatı'nda olmadığını göstermeye çalışacağım:

İlk makalenin başlığı "anne babaya bağlılık nedir?". Makalenin ana fikri Çincedeki iki harfin anlamıyla ilgili. Bir müridi Konfüçyüs'e "ana babaya bağlılık nedir?" diye sorduğunda Konfüçyüs "*se nan*" (yakmak, zor renk) diye yanıtlar.

Dr. Giles diyor ki "Yirmi yüzyıldan beri süren mesele şudur: bu iki harf ne anlama geliyor?" Yerli ve yabancı uzmanların tüm yorum ve çevirilerini benzer şekilde aktarıp reddettikten sonra, elbette kendisi doğru anlamı açıklıyor. Dr Giles'in bilimsellikten uzak, kaba, dogmatik tutumunu göstermek amacıyla kendi buluşunu açıkladığı sözleri alıntılayacağım. Dr. Giles diyor ki:

> Yukardaki girişten sonra anlamın Bill Stumps'vari yüzeyde yattığını açıklamak cüretkâr görünebilir; hepimizin yapması gereken şey şairin dediğidir:
>
> *Eğil ve gör, işte burada*
> *Sağda solda arama!*
>
> Tzu-hsia Konfüçyüs'e "anne babaya bağlılık nedir?" diye sorunca, Konfüçyüs şöyle dedi, *se,* onu tanımlamak *nan,* zordur, oldukça açık ve yerinde bir yanıt.

Burada Dr. Giles'in yanıldığını göstermek için Çin dilbilgisinin ayrıntılarına girmeyeceğim. Burada sadece şunu söyleyeceğim: Eğer Dr. Giles *se* harfinin bir fiil olduğunu düşünmekte haklı olsa, o zaman doğru bir Çince dilbilgisinde cümle *se nan* diye değil, *se chih wei nan,* onu tanımlamak zordur, diye okunur. Eğer *se* harfi burada fiil olarak kullanılıyorsa belirli bir kişiyi göstermeyen *chih* zamiri, kesinlikle gereklidir.

Ancak dilbilgisel ayrıntılar bir yana, Konfüçyüs'ün yanıtına karşılık olarak Dr. Giles'in verdiği çeviri, tüm bağlamı göz önüne aldığımızda, ne bir anafikir ne bir anlam içerir.

> Tzu hsia "ebeveyne bağlılık nedir?" diye sordu. Konfüçyüs "zorluk, takınılan *tutum*la ilgilidir, dedi, yapılacak iş varsa, genç insan bunu üstlenme zahmetine katlanır, yiyecek ve şarap varsa yaşlılarla paylaşılır. Ebeveyne bağlılığın gerçek-

ten bu olduğunu mu düşünüyorsun?" (*Discourses and Sayings*, II, 9)

O halde, yukardaki metnin bütün ana fikri, anne babalarınıza karşı *hangi* görevleri yapacağınız değil, bu görevleri *nasıl* yapacağınızda, nasıl bir tutum takınacağınızda, bunları nasıl bir anlayışla yapacağınızda yatıyor.

Konfüçyüs'ün ahlâk öğretisinin büyüklüğü ve gerçek etkililiği, burada söylemek isterim ki, Dr. Giles'ın göremediği bu hakiki ana fikirdedir, yani ahlâki görevler yerine getirilirken, Konfüçyüs'ün üzerinde ısrar ettiği şey *ne* yapılacağı değil, *nasıl* yapılacağıdır. Ahlâk ile din adı verilen şeyler arasındaki, ahlâki davranış kuralları ile büyük ve hakiki dinî liderlerin güçlü öğretisi arasındaki fark bu noktada yatmaktadır. Ahlâki liderler size yalnızca ne tür davranışların ahlâki, ne tür davranışların ahlâk dışı olduğunu söyler. Ama hakiki dinî liderler size yalnız bunu söylemez. Hakiki dinî liderler yalnız *dışsal* eylem telkininde bulunmazlar, ama yaklaşımın önemi, eylemin *içselliği* üzerinde ısrar ederler. Hakiki dini liderler bize eylemlerimizin ahlâka uygun ya da ahlâk dışı olmasının *ne* yaptığımızla değil, *nasıl* yaptığımızla ilgili olduğunu öğretirler.

İşte Matthiew Arnold'un, İsa'nın öğretisindeki yöntem, dediği şey budur. Yoksul dul kadın sadakasını verdiği zaman İsa onun *ne* verdiği değil, *nasıl* verdiği üzerine dinleyenlerin dikkatini çeker. Ahlâkçılar "zina yapmamalısınız" der. Ama İsa şöyle der "Size diyorum ki her kim bir kadına şehvetle bakarsa, zaten zina yapmıştır."

Benzer şekilde, Konfüçyüs zamanındaki ahlâkçılar şöyle söylediler: çocuklar anne babaları için odun kırmalı, su taşımalı ve onlara evdeki yiyecek ve şarabın en iyisini vermelidir: anne babaya bağlılık budur. Ama Konfüçyüs şöyle dedi: "Hayır anne babaya bağlılık bu *değildir*. Anne babaya gerçek bağlılık yalnız bu hizmetlerin dışsal olarak yerine getirilmesinden ibaret değildir. Anne babaya gerçek bağlılık bu hizmetleri *nasıl*, ne şekilde, hangi zihniyetle yerine getirdiğimizdir." Konfüçyüs zorluk bu-

nu yaparken takınılan *tutumdur*, der. Sonuç olarak, söylemek istediğim, öğretisindeki yöntemin erdemiyle, ahlâki eylemlerin içselliğine bakışındaki erdemle Konfüçyüs, Hıristiyan misyonerlerin dediği gibi, yalnız bir ahlâkçı ve felsefeci değil, aynı zamanda büyük ve gerçek bir dinî lider olmuştur.

Konfüçyüs'ün yöntemine başka bir örnek olarak günümüzde Çin'de yaşanan devrim hareketini ele alalım. Sözde ilerici *mandarin* sınıfı, yabancı basının pohpohlamasıyla –hattâ Avrupa ve Amerika'ya giderek– Çin'de nasıl bir devrim benimseneceğini ortaya koymaya çalışarak büyük bir yaygara koparmakta. Fakat ne yazık ki Çin'in kurtuluşu bu ilerici *mandarin*'ler tarafından *hangi* reformların yapılacağında değil, bu reformların *nasıl* başarılacağına bağlıdır. Bu ilerici *mandarin*'lerin Avrupa ve Amerika'ya anayasa incelemeye gitmek yerine, evlerinde oturup Konfüçyüs'ü incelememeleri çok yazık! Çünkü bu *mandarin*'ler Konfüçyüs'ün öğretisini ve yöntemini dikkate alıncaya ve bu reform konusunda *neyi* değil *nasılı* kavrayıncaya kadar, Çin'deki şimdiki reform hareketinden kargaşa, üzüntü ve acıdan başka hiçbir şey çıkmayacaktır.

Burada kısaca inceleyeceğim Dr. Giles'in *Adverseria Sinica'* sındaki diğer makale "Dört Sınıf" başlığını taşıyor.

Japon Baron Suyematzu bir söyleşide Japonların halklarını askerler, çiftçiler, zanatkârlar ve savaşçılar olarak dört sınıfa ayırdıklarını söylemişti. Dr. Giles bununla ilgili olarak diyor ki "*shih* sözcüğünü asker olarak çevirmek doğru değildir; bu anlamı sonradan edinmiştir." Daha sonra da ekliyor Dr. Giles: "sözcüğün en eski kullanımında *shih* sözcüğü sivilleri kastediyordu."

Oysa doğru tam da öbür tarafta. En eski kullanımında *shih* sözcüğü, şimdi Avrupa'da olduğu gibi, Eski Çin'de silâh taşıyan beyefendileri, *kılıç soyluları* sınıfını kastediyordu. Bu nedenle bir ordunun subay ve askerlerinden *shih tsu* olarak bahsedilirdi.

Eski Çin'de sivil memurlar sınıfı *shi* –ruhban– olarak adlandırılıyordu. Çin'de derebeylik yıkılıp (MÖ II. yüzyıl), savaşmak artık yalnız soylular sınıfının mesleği olmaktan çıkınca, bu sivil memurlar sınıfı önem kazandı, yasa koyucu oldu ve *shih*'ten, yani silâh soyluları sınıfından farklı olarak *kıyafet soyluları* sınıfını oluşturdu.

Wuchang genel valisi majesteleri Chang bana birer sivil memur olan yabancı konsolosların neden resmî kıyafet giydiklerinde kılıç kuşandıklarını sormuştu. Bunun nedeninin onların bir *shih* olması olduğunu, Eski Çin'de, sivil bir aydın değil, silâh taşıyan ve orduda hizmet veren bir soylu anlamına geldiğini söyledim. Majesteleri bu fikri onayladı ve ertesi günü Wuchang'daki okullarda bütün öğrencilerin askerî üniforma giymelerini emretti.

Bu nedenle, Dr. Giles'in öne çıkardığı bu Çincedeki *shih* sözcüğünün sivil ya da asker insanı kastedip kastetmediği konusu pratik hayatta büyük bir önem arzediyor. Çünkü Çin'in gelecekte, bağımsız mı olacağı yoksa yabancıların boyunduruğu altına mı gireceği, güçlü bir orduya dayanıp dayanmayacağına bağlıdır ve bu konu da gene Çin'deki okumuş ve yönetici sınıfın *shih* sözcüğünün eski hakiki anlam ve tasavvurunu yani sivil aydınlar değil ama silâh taşıyan ve saldırıya karşı ülkesini savunabilen soylular olarak yeniden kazanıp kazanmayacağına bağlıdır.

VI

ÇİNCE ALANINDAKİ ÇALIŞMALAR

1

Geçtiğimiz günlerde bir grup misyoner, yazdıkları birkaç küçük bilimsel kitapçığın kapağında, kendilerini "meşhur bilim adamı" *su ju* ilân ederek büyük bir eğlence konusu çıkardılar. Fikir elbette son derece gülünçtü. Koca İmparatorlukta, aydın ya da edebiyat adamının en yüksek niteliklerini belirten bu *ju* unvanını kendine mâl etme hevesine kapılacak bir tek Çinli bulamazsınız. Bununla birlikte zaman zaman bazı Avrupalıların Çince uzmanı olarak konuştuklarını duyarız. *China Review*' nun önsözünde, "misyonerlerin Çince alanında düzenli olarak yüksek düzeyde çalışmalar yaptıkları" belirtiliyor. Hattâ "hepsi konularında derin bir bilgiye ve tam bir ustalığa sahip tanınmış isimler"den oluştuğuna inanmamız istenen derginin düzenli yazarlarının listesini bile vermişler.

Şimdi, Çin'deki misyonerler sınıfı tarafından düzenli olarak yapıldığı söylenen çalışmaların düzeyinin yüksekliğini anlamak için Alman Fichte'nin *Literary Man* üzerine incelemelerinde ya da Amerikalı Emerson'ın *Literary Ethics* kitabında önerdiği

türden yüksek ideal ölçütler aramaya gerek yok. Amerika'nın Almanya'daki son temsilcisi Bay Taylor büyük bir Alman dili uzmanı kabul edilirdi. Ama bir İngiliz, Schiller'den birkaç piyes okudu ya da Henri Heine'den çevrilmiş bir kaç dizeyi bir dergiye gönderdi diye, çay içmeye gittiği salonlarda büyük bir Alman dili uzmanı kabul edilse de, basılı metinlerde ya da afişlerde bu İngiliz'in adını görmesi neredeyse söz konusu olamaz. Ancak, Çin'deki Avrupalılar arasında, aksine, taşra ağzıyla yayımlanmış birkaç diyalog, yüz kadar atasözü derlemek bir insana derhal Çin uzmanı adı verilmesi için yeterlidir. Doğal olarak bir ad verilmesinde bir kötülük yoktur ve diplomatik dokunulmazlık sayesinde bir İngiliz, Çin'de eğer isterse kendini Konfüçyüs de ilân edebilir.

Bu konuyu ele almamızın nedeni şudur: Bazı kişiler bugün artık Çince alanındaki çalışmaların ilk öncü aşamasını tamamladığını ya da tamamlamakta olduğunu ve artık araştırmacıların sözlük derlemek ya da benzeri başka kaba işler yapmakla yetinmeyip yeni eserler üretme, ulusal edebiyatımızın en mükemmel örneklerini tercüme etme gibi konulara girişecekleri ve Çin edebiyat tapınağındaki en saygıdeğer isimleri sağduyuyla ve gerekçeleriyle inceleyip, haklarında fikir beyan edecekleri yeni bir aşamaya geçmek üzere olduğunu düşünmektedirler. Şimdi size, ilk olarak, Avrupalılar arasında Çince öğreniminin geçirdiği bu değişimin ne kadar doğru olduğunu, ikinci olarak Çince çalışmaları alanında bugüne kadar neler yapıldığını, üçüncü olarak da bu çalışmaların günümüzde ne durumda olduğunu incelemeyi öneriyoruz; ve son olarak ise bize göre bu çalışmaların nasıl olması gerektiğini belirteceğiz. Devin omuzlarında duran bir cüce bazen kendisinin devden daha büyük olduğunu hayal edermiş; oysa bulunduğu yer itibarıyla cücenin daha geniş ve açılımlı bir görüşe sahip olduğu kesindir. Biz de, bizden önce gelenlerin omuzlarına çıkarak Çince alanındaki çalışmaların geçmişine, bugününe ve geleceğine bakacağız. Ve bazen bizden öncekiler tarafından bütünüyle onaylanmayacak görüş-

ler öne sürmek durumunda kalsak da, umarım, bu düşünceler kendi üstünlüğümüzü göstermek biçiminde değil, bulunduğumuz konumun avantajlarından yararlandığımız biçiminde yorumlanacaktır.

O halde ilk olarak Avrupalılar arasında Çince öğrenimi alanında değişiklikler kaydedildiği kesinlikle doğrudur ve hattâ bize öyle geliyor ki dil edinimi önündeki güçlüklerin büyük bölümü ortadan kalkmıştır. Bay Giles'e göre "uzun zaman geçerli olan, basit bir Çince diyalektinde bile günlük konuşma dilini edinmenin çok zor olduğu inancı artık tarihe karıştı." Elbette, yazılı dilde bile, bugün bir İngiliz konsolosluk görevlisi Pekin' de iki yıl oturduktan sonra ve bir ya da iki yıl bir Konsoloslukta bulunduktan sonra basit bir telgrafın genel anlamını görür görmez kolayca anlayabiliyor. Çin'deki yabancılar arasında Çince öğreniminin çok değiştiğini seve seve kabul ediyoruz da bununla ne kastedildiğinden pek emin değiliz.

İlk Cizvit misyonerlerinden sonra, Dr. Morrison'un meşhur sözlüğünün yayımlanması, haklı olarak tüm Çince çalışmaları alanında *hareket noktası* olarak görülür. Bu eser, hiç kuşkusuz ilk Protestan misyonerlerin ciddiyet, gayret ve bilinçliliklerinin sağlam bir anıtı olarak kalacaktır. Morrison'dan sonra Sir John Davis ve Dr. Gutzlaff'in temsil ettiği bir araştırmacılar sınıfı geldi. Sir John Davis aslında Çince bilmiyordu ve bunu itiraf edecek kadar da dürüsttü. Kuşkusuz, *mandarin* dilini konuşuyordu ve belki bu diyalektte yazılmış bir romanı çok zorlansa da okuyabiliyordu. Fakat o zamanki Çince bilgi düzeyi, bugün bir konsoloslukta tercümanlık yapacak biri için, oldukça yetersiz kabul edilirdi. Böyle olmakla birlikte, pek çok İngilizin bugün bile Çince ile ilgili kavramları Sir John Davis'in Çin üzerine yazdığı kitaptan almaları oldukça dikkat çekicidir. Dr. Gutzlaff belki Sir John Davis'ten biraz daha fazla Çince biliyordu; fakat kendisini olduğundan çok daha bilgili gösteriyordu. Merhum Bay Thomas Meadows sonradan, tıpkı diğer misyonerler Huc ve du Halde gibi Dr. Gutzlaff'ın da kendini be-

ğenmişliğini sergileyerek çarpıcı bir hizmet verdi. Bundan sonra, Boulger'in, yeni yazdığı *Çin Tarihi* kitabında bu adamları birer otorite olarak anması ilginçtir.

Bir Avrupa üniversitesinde, ilk kez bir Çince kürsüsünün başına geçen Fransa'da Rémusat olmuştur. Çalışmaları hakkında bir fikir yürütecek durumda değiliz. Ama bir kitabı dikkat çekmektedir: Bu *İki Kuzen* adlı romanın çevirisidir. Bu kitabı Leigh Hunt okur ve Carlyle'a tavsiye eder ve o da aynı şekilde John Stirling'e tavsiye eder. Kitabı büyük bir zevkle okuyan John Stirling bu kitabın bir dahi tarafından, ama "ejderhanın kalıplarını aşan bir dahi" tarafından yazıldığını söyler. Çince adı *Ju Kiao Li* olan romanın okunması oldukça hoştur, ama örneğini teşkil ettiği alt sıradaki kitaplar arasında bile önemli bir yer tutmaz. Bununla beraber, Carlyle ve Leigh Hunt gibi kişilerin bir Çinlinin beyninden gelen düşünce ve imgelerin inceliğini anlamış olduklarını düşünmek elbette keyiflidir.

Rémusat'yı Stanislas Julien ve Pauthier izledi. Alman şair Heine, Julien'in harika ve önemli bir keşif yaparak, Bay Pauthier'in hiç Çince bilmediğini öğrendiğini ve aynı şekilde Pauthier'in de Julien'in Sanskritçe bilmediğini keşfettiğini söyler. Gene de bu iki yazarın yaptığı öncü çalışmalar çok önemlidir. Bu yazarların sahip oldukları bir avantaj kendi dillerine kesinlikle çok iyi hâkim olmalarıydı. Bir başka Fransız yazarı daha anmak gerekirse, Harvey Saint-Denis, Çin edebiyatının, daha önce kimsenin yapmadığı ve sonra da kimsenin izinden gitmediği bir alanına el atmış, T'ang şairlerini çevirmiştir.

Almanya'da Münihli Dr. Plath Çin üzerine *Die Manchurei* adında bir kitap yayımladı. Bu Almanya'da yazılmış tüm kitaplar gibi çok sağlam ve baştan sona iyi bir çalışmadır. Dr. Plath'ın açık niyeti günümüz Mançu hanedanının kökenleriyle ilgili bir tarih kitabı yazmaktı. Fakat kitabın son bölümleri, Çin ile ilgili sorunlar hakkında, bir Avrupa dilinde yazılmış başka hiçbir kitapta bulamayacağımız bilgiler içermektedir. Dr. William'ın *Middle Kingdom* adlı eseri bu çalışmanın yanında çocuk

oyuncağı gibi kalır. Gene Almanya'da, 1866'da Prusya tarafından ilhak edilen küçük bir Alman prensliğinin bakanı olan von Strauss'u sayabiliriz. Bu eski bakan emekliliğinde, Çince öğrenmeye merak sarmış ve önce bir Lao-Tzu ve daha sonra da bir Shih King çevirisi yayımlamıştır. Kantonlu Bay Faber Lao-Tzu çevirisinin bazı bölümlerinin mükemmel olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca *Odes* çevirisinin de çok parlak olduğu söylenmektedir. Bu kitapları ne yazık ki bulamadık.

Dr. Morrison'ın sözlüğünün yayımlanması ile başlayarak buraya kadar saydığımız kişiler, ilk dönem sinologlar olarak kabul edilebilirler. İkinci dönem iki önemli eserin yayımlanmasıyla başlar: Sir Thomas Wade'in yazdığı *Tzu Erh Chih* ve Dr Legge'nin *Çin Klasikleri*'dir.

Bu iki eserden ilkine, Çince araştırmalarında *mandarin* diyalektinden daha ileriye gidenler belli bir küçümseme ile bakma eğilimindedirler. Buna karşın gene de, büyük bir eserdir ve belirli sınırlar dâhilinde, Çin dili üzerine yayımlanmış İngilizce kitaplar arasında en mükemmelidir. Her şeyden önce zamanın koşullarında mutlak bir gereksinime cevap veriyordu. Bu kitabın yazılması gerekiyordu, ve yazıldı, hem de zamanın yazarlarının ve hattâ gelecekteki diğer yazarların tüm rekabet şanslarını ortadan kaldırarak.

O sıralar Çince klasiklerinin çevrilmesi gerekiyordu. Dr. Legge bu işi üzerine aldı ve kocaman kapsamlı ciltlerle bir düzine kitap yayımladı. Yayımlanan kitap sayısı kuşkusuz takdire şayandır ama işin niteliğine ne demeli? Bu kocaman ciltler önünde düşüncemizi söylemeye adeta korkuyoruz. Bununla beraber itiraf etmeliyiz ki bu çalışma hiçbirimizi tatmin etmiyor. Bay Balfour, bu klasikleri çevirirken, başarının çevirmen tarafından kullanılan *terminolojiye* bağlı olduğunu belirtir. Oysa biz Dr. Legge tarafından kullanılan terminolojinin kaba, acemi, hatalı ve bazı yerlerde de dilin ifade tarzından oldukça uzak olduğunu düşünüyoruz. Şekil için söyleyeceklerimiz bu kadar.

İçeriğe gelince, bu konuda fikrimizi söylemeyeceğiz ama sözü Kantonlu Peder Faber'e bırakacağız. Faber "Dr. Legge'nin Mencius hakkında bizzat tuttuğu notlar gösteriyor ki, Dr. Legge yazarının felsefi düşüncesini anlamamış" diyor. Biz eminiz ki Dr. Legge, Konfüçyüs öğretisini ve ekolünü felsefi bir bütün olarak kendi kafasında tasarlayıp kavramayı bir biçimde denemeden bu eserleri okuyup çeviremezdi; bununla beraber Dr. Legge'nin ne notlarında ne de yazılarında, Konfüçyüs öğretisini felsefi bir bütün olarak nasıl algıladığını gösteren tek bir cümle ya da bir düşünce dahi yazmamış olması gariptir. Zaten Dr. Legge'nin bu eserlerin değeri hakkındaki yargısı, ne olursa olsun, belirleyici olarak kabul edilemez ve Çin klasiklerinin çevirmeni henüz gelmemiştir. Yukarıda andığımız iki eserin yayımlanmasından bu yana Çin hakkında pek çok kitap yazıldı; bunlardan çok azının gerçekten bilimsel öneme sahip çalışmalar olduğu doğrudur. Ama hiçbirinin Çince alanındaki çalışmaların önemli bir dönüm noktasına ulaştığını gösterebileceğine inanmıyoruz.

İlk olarak, M. Wylie'nin kitabı var örneğin: *Notes on Chinese Literature.* Hiçbir edebî iddiası olmayan basit bir katalogdur. Bir başka kitap merhum Bay Mayer'e aittir: *Chinese Readers Manual.* Kesinlikle hiçbir mükemmellik iddiası olmayan bir kitaptır. Buna rağmen gerçekten büyük bir eserdir ve Çin hakkında yazılmış olan eserler içinde en dürüstü, en bilinçlisi ve en iddiasızıdır. Ancak Sir Thomas Wade'in yazdığı *Tzu Erh Chi* isimli kitap bu kitaptan daha yararlıdır.

Bir başka önemli yazar İngiliz konsolosluk görevlilerinden Bay Herbert A. Giles'tir. İlk Fransız sinologları gibi Bay Giles de imrenilesi güzel, açık ve güçlü bir biçeme sahiptir. Değindiği her konu hemen berraklaşır ve aydınlanır. Fakat bir iki istisnanın dışında, konu seçiminde şansı pek yaver gitmemiş, kalemine layık bir seçim yapamamıştır. Bu istisnalardan biri *Strange Stories from a Chinese Studio*'dur ve Çinceden çevirinin nasıl olabileceğini gösteren bir model olarak kabul edilebilir.

Fakat *Liao-chai-chih-i* isimli kitabı çok güzel bir sanat eseri olsa da Çin edebiyatının üst düzey örnekleri arasında sayılamaz.

Dr. Legge'nin çalışmalarından hemen sonra, Balfour tarafından yenilerde yapılan Chuang-tzu'nun *Nan-Hua King (Nan -Huajing? ç.n.)* adlı eserinin çevirisi kesinlikle çok yüksek bir tutkunun eseridir. Bu eserden bahsedildiğini ilk duyduğumuzda, bir İngiliz'in bizdeki Hanlin Akademisi'ne girmesi nadiren gündeme geldiğinden tuhaf bir sabırsızlık ve memnuniyet duyduğumuzu da itiraf etmeliyiz. Çinliler bu kitabı ulusal edebiyatlarının en üstün örneklerinden, en mükemmellerinden biri olarak kabul ederler. Hristiyanlıktan iki yüz yıl önce ortaya çıkmasından bu yana, kitabın Çin edebiyatı üzerindeki etkisi, neredeyse Konfüçyüs'ün eser ve öğretilerinin etkisine yakındır. Kendisinden sonraki hanedanlıklar dönemindeki şiirsel ve yaratıcı edebî dil ve anlayış üzerine etkisi, neredeyse *Dört Kitap* ve *Beş Klasik* eserlerinin Çin'deki felsefi eserler üzerine yaptığı etki kadar ayrıcalıklıdır. Ancak Balfour'un eseri kesinlikle bir çeviri değil, sadece bir *ihanettir*. Bunun, Balfour'un belki de yıllarını verdiği bir eser için ağır ve cüretkâr bir yargı olduğunu kabul ediyoruz. Ama madem ki böyle bir yargıda bulunduk, doğru olduğunu göstermek de bize düşer. İnanıyoruz ki Chuang-tzu felsefesinin doğru yorumlanması konusu gündeme gelince, Balfour'un da bizimle aynı fikirde olmaması zordur.

> Fakat, –kitabın yeni editörü Lin Hsi-chung'un Çince önsözünden alıntılıyoruz– bir kitap okurken ilk önce her sözcüğün anlamını ayrı ayrı kavramak gerekir: ancak ondan sonra cümleleri oluşturabilir; ancak ondan sonra paragrafların nasıl düzenlendiğini anlarsınız; ve en sonunda bütün bölümün ana fikrini yakalarsınız.

Oysa Balfour'un çevirisinin her sayfası pek çok sözcüğün tek tek anlamını anlamadığını, cümleleri doğru oluşturamadığını ve paragrafları düzenlemede yanıldığını gösteriyor. İleri sürdüğüm bu önerilerin doğru olduğunu farz edersek, ki dilbilgisi ve sözdizim ile ilgili noktalar olduğundan, böyle olduğu kolayca

gösterilebilir, Balfour'un bütün bölümlerin anlamını ve ana fikrini ıskaladığı çok açık ortaya çıkar.

Ama günümüzde tüm Çince uzmanları arasında ilk sıraya Kantonlu Peder Faber'i koymak isteriz. Peder Faber'in çalışmalarının diğer araştırmacıların eserlerinden daha fazla bir bilimsel değeri veya daha yüksek bir edebî düzeyi olduğunu düşünmüyoruz ama neredeyse yazdığı her cümle, günümüz diğer araştırmacıların hiçbirinde bulamayacağımız bir edebî ve felsefi kavrayışı yansıtır. Bu ilkeler konusundaki görüşlerimizi çalışmanın ikinci bölümünde belirteceğiz, böylece Çince alanındaki çalışmaların yöntem, amaç ve konusunu belirleyebilmeyi umuyoruz.

2

Faber, Çinlilerin hiçbir sistematik bilimsel araştırma yöntemini anlamadıklarına dikkat çekti. Bununla birlikte, birçok yabancı uzman tarafından değersiz bilgiler yığını olarak kabul edilse de, Çin Klasiklerinin birinin adı *Yüksek Öğretim*'dir ve eserde, bir bilim adamının sistematik bir araştırmada sırayla izlenmesi gereken yol açıklanır. Çin ile ilgili konuları araştıran kişinin, kuşkusuz, bu kitapta belirtilen yolu izlemesinden daha iyi bir şey olamaz, yani önce bireyi incelemekle işe başlaması, daha sonra aileyi ve en sonunda da hükümeti incelemeye geçmesi gerekir.

O halde ilk önce, araştırmacının, Çinlilerin bireysel davranış ilkeleri hakkında doğru bilgi edinmeye gayret etmesi gerekli ve kaçınılmazdır. İkinci olarak bu ilkelerin halkın karmaşık toplumsal ilişkilerinde ve aile yaşamında nasıl uygulandığını ve gerçekleştiğini inceleyip anlamalıdır. Üçüncü olarak, dikkatini ve çalışmalarını ülkedeki hükümete ve yönetim kurumlarına yöneltebilecektir. Böyle bir program doğal olarak genel hatlarıyla yerine getirilebilir. Bu programı tam anlamıyla gerçekleştirmek ömür boyu sürecek bir özveri ve bölünmemiş bir enerji gerektirir. Fakat yukarda belirtilen ilkelere uymadıkça, bir kişi-

yi sinolog olarak kabul etmeyi veya ona bilimsel bir derece vermeyi kesinlikle kabul edemeyiz. Alman şairi Goethe şöyle der:

> İnsanın yarattığı eserlerde de, tıpkı doğanınkilerde olduğu gibi, her şeyin üstünde gerçekten kayda değer şey *niyettir.*

O halde, ulusal karakter incelenirken, bir halkın yalnız eylem ve pratiklerine değil, kavramlarına ve kuramlarına da dikkat etmek, neyi iyi neyi kötü olarak kabul ettiğine, neyi doğru neyi yanlış saydığına, neyi güzel neyi çirkin bulduğuna ve bilgeliği delilikten nasıl ayırt ettiğine bakmak son derece önemlidir. İşte araştırmacı bireysel davranış ilkelerini incelemek zorundadır derken kastettiğimiz budur. Diğer bir deyişle *ulusal idealleri* öğrenmelisiniz, demek istiyoruz. Bu nasıl edinilir derseniz, biz de ulusal edebiyatı incelemekle olur deriz; çünkü edebiyat bir halkın karakterinin en iyi ve en üstün yanlarını gösterdiği gibi en kötü özelliklerini de ortaya serer. Bir yabancı araştırmacının dikkatini vermesi gereken tek konu halkın standart ulusal edebiyatıdır; araştırma için, kendisine gerekli olan her türlü hazırlık çalışması, sadece bu hedefe ulaşmaya yarayacak birer araç olmalıdır. Şimdi de araştırmacının Çin edebiyatını nasıl inceleyeceğini görelim.

Bir Alman yazar şöyle der:

> Avrupa uygarlıkları Yunan, Roma ve Filistin uygarlıkları üzerine kurulmuştur; Hindular ve Persler, Avrupa halkı gibi Âri ırkına mensupturlar ve sonuçta akrabadırlar; Ortaçağ boyunca Araplarla ilişkilerin Avrupa kültürü üzerine etkisi bugün bile hâlâ bütünüyle kaybolmuş değildir.

Fakat Çinlilere gelince, uygarlıklarının kökeni ve gelişmesi Avrupa halkının kültürüne bütünüyle yabancı temellere dayanmaktadır. O halde, Çin edebiyatını inceleyen yabancı araştırmacı, en temel düşünce ve kavramlarda bile hiçbir ortak yan bulunmamasından kaynaklanan bütün dezavantajlara sahiptir. Onun sadece bu yabancı düşünceleri ve kavramları öğrenmekle yetinmeyip, ama aynı zamanda, her şeyden önce, bunların Av-

rupa dillerindeki karşılıklarını bulması ve eğer karşılıkları yoksa, bu düşünceleri çözümleyip, bu düşünce ve kavramların insan doğasının hangi evrensel yönüne atfedilebileceğine bakması gerekir. Örneğin Klasiklerde sürekli karşılaştığımız ve İngilizceye genellikle *benevolence, justice* ve *propriety* olarak çevrilen şu Çince sözcükleri ele alalım. Bu İngilizce sözcükleri bağlamları içinde ele aldığımızda uygun olmadıklarını hissediyoruz; Çince sözcüklerin içerdiği tüm fikri vermiyorlar. Hattâ belki de *benevolence* olarak İngilizceye çevrilen Çince sözcüğün en doğru karşılığı *humanity* sözcüğü olabilir; ama bu durumda da gene *humanity* sözcüğü İngiliz dilindeki deyişsel kullanımından farklı anlamda alınmalıdır. Gözüpek bir çevirmen, herhangi bir diğer sözcük kadar doğru olarak, İncil'deki *aşk* veya *doğruluk* sözcüklerini hem sözcüklerin anlamını ve hem dildeki deyişleri göz önüne alarak kullanır. Bununla birlikte, eğer bir çözümleme yapar ve bu sözcüklerin kapsadığı en temel kavramları inşanın evrensel doğasıyla ilişkilendirirsek, derhal bu sözcüklerin tam anlamlarına, yani *iyi, doğru, güzel*'e ulaşırız.

Kaldı ki, bir ulusun edebiyatı, derinlemesine incelenmek istenirse, sistematik olarak ve bir bütün olarak ele alınmalıdır; yoksa bazı yabancı araştırmacıların bugüne kadar yaptığı gibi parça parça, plansız, düzensiz değil. Matthew Arnold der ki:

> Edebiyatın gerçek gücü, ya –insan ruhunun katışıksız hikâyesi olan– tüm edebiyatın, ya da, tek bir büyük eserin bir bütün olarak ele alınmasıyla kendini hisettirir.

Oysa, gördük, Çin edebiyatını bir bütün olarak tasavvur eden yabancı araştırmacılar ne kadar az! Bu nedenle anlamını ne kadar az kavrıyorlar! Daha doğrusu hakkında ne kadar az şey biliyorlar! Bu edebiyatın Çin halkının karakterini anlamak için ellerinde bir güç olduğunun ne kadar az farkındalar! Dr. Legge ve diğer bir-iki uzmanın çalışmaları hariç tutulursa, Avrupalılar Çin edebiyatını temel olarak, roman çevirileri aracılığıyla tanımaktadır ki bunlar da en iyileri olmadığı gibi, türlerinin en sıra-

dan örnekleridir. Salt fantezi olarak, bir yabancının İngiliz edebiyatını Bayan Rhoda Broughton'ın eserleri ya da okul çocuklarının veya çocuk bakıcılarının okuduğu romanlar aracılığıyla değerlendirdiğini düşünün! İşte Sir Thomas Wade'in kızgın bir anında, Çinlilere, "zekâlarının zayıflığı" konusunda serzenişte bulunurken kafasındaki edebiyat türü bu olmalıydı.

Çin edebiyatı üzerine duymaya alışkın olduğumuz bir diğer tuhaf yargı aşırı erdem üzerinedir. Bu nedenle Çin halkı da gerçekten aşırı erdemli olmakla suçlanmıştı, üstelik aynı anda birçok yabancı Çinlilerin yalancı bir millet olduğu konusunda hemfikirdi! Ancak şimdi bu olguyu şöyle açıklayabiliriz, yukarıda sözünü ettiğimiz alt seviyedeki romanların yanında, Çince araştırmacıları arasında çeviri çalışmaları önceleri yalnız Konfüçyüs Klasikleriyle sınırlıydı. Ancak, bu yazılarda ahlâkın yanısıra pek çok başka şey de vardır ve Bay Balfour'a tüm saygımızla, düşünüyoruz ki, bu kitapların içerdiği "övgüye değer öğretiler" iddia edildiği gibi "yararcı ve dünyevi" değildir. Bay Balfour'a iki özdeyiş arz edip kendisinden bunların gerçekten "yararcı ve dünyevi" olup olmadığını soracağız. Konfüçyüs bir bakana verdiği cevapta şöyle demişti:

> Gökyüzüne karşı günah işleyen bir kişinin dönebileceği ve dua edebileceği bir yer yoktur.

Mencius ise şöyle der:

> Hayatı seviyorum fakat adaleti de seviyorum; eğer bu iki değerli şeyden birinden vazgeçmek zorunda kalsam hayattan vazgeçer, adaleti seçerdim.

Düşündük ki, buraya kadar konudan uzaklaşsak da, Bay Balfour'un yargısına karşı çıkmak için değerdi, çünkü bize göre "Antik çağ hayranı", "vicdan muhasebesi ustası" gibi büyük sözler, felsefi olduğu iddiasında olan bir çalışmada dikkatli kullanılmalıdır ve Çin'in en saygın adına atfedilmemelidir. Bay Balfour'u Peygamber Nan-Hua'ya olan hayranlığı yanıltmış ve bu Taoist'in Ortodoks Ekolüne üstünlüğünü vurgulamak heve-

siyle, serinkanlı sağduyusunun onaylamayacağı cümleler kullanma yanılgısına düşürmüş olmalıdır.

Konumuza geri dönersek, Çin edebiyatı bir bütün olarak incelenmelidir, dedik. Ayrıca, Avrupalıların Çin edebiyatı hakkındaki yargılarını yalnızca Konfüçyüs'ün adıyla anılan eserlere göre tasarlama ve oluşturma alışkanlığı edindiklerini söyledik. Ama aslında Konfüçyüs'ün eserleriyle sadece başlamış olan Çin edebiyat etkinliği, on sekiz hanedan boyunca ve iki bin yıldan fazla bir süre devam etmiştir. Konfüçyüs zamanında edebî yazma biçimi henüz tam olarak şekillenmemişti.

İzninizle burada dikkatinizi çekmek istiyorum ki edebiyat eğitiminde göz ardı edilmemesi gereken, ancak yabancı araştırmacıların bugüne kadar bütünüyle gözünden kaçan çok önemli bir nokta vardır; bu nokta edebî yazıların *biçim*idir. Şair Wordsworth şöyle demiştir:

> Kuşkusuz, bir içerik vardı, ama bilmelisiniz ki *içerik* her zaman *biçim* sayesinde ortaya çıkar.

Oysa Konfüçyüs'ün adıyla bağlantılı olarak anılan ilk eserlerin, edebî biçim açısından, hiçbir mükemmellik iddia etmedikleri doğrudur: Bu yazılar biçemlerinin klasik inceliği ya da edebî türlerinin mükemmelliği açısından değil, içeriklerinin değeri bakımından klasik ya da standart eser olarak kabul edilirler. Sung hanedanından Su Tung-Po'nun babası Mencius'un diyaloglarında düzyazı biçemine yaklaşan bir şeyler saptanabileceğine dikkat çeker. Bununla birlikte, ancak o tarihten itibaren, Çin Edebiyatı yazılı ürünleri düzyazı veya şiir türünde çeşitli biçim ve biçemlerde gelişme göstermiştir. Örneğin Batı Hang' ları dönemi yazıları ile Sung dönemi denemeleri arasındaki fark, Lord Bacon'ın düzyazıları ile Addison veya Goldsmith'in düzyazıları arasındaki fark kadar büyüktür. Keats'in zayıf ve olgunlaşmamış ilk tarzı, Tennyson'ın güçlü, açık ve doğru heybetinden ne kadar uzaksa Altı hanedanlık dönemi şiirinin vahşi

abartısı ve zor diksiyonu T'ang şairlerinin saflığından, gücünden, parlaklığından o kadar uzaktır.

Araştırmacı, söylediklerimizi yaparak, Çin halkının öncelikli ilke ve kavramlarıyla böylece donandıktan sonra, ilkelerin nasıl uygulanıp hayata geçirildiğini görmek için çalışmasını halkın sosyal ilişkilerine doğru yönlendirecek duruma gelecektir. Ama halkın sosyal kurumları, gelenek ve görenekleri mantar gibi bir gecede bitmez; yüzyıllar boyunca oluşup gelişir. O halde halkın tarihini incelemek gerekir. Oysa Çin halkının tarihi Avrupalı araştırmacılar tarafından neredeyse hiç bilinmemektedir. Kısa bir süre önce yayımlanan Demetrius Boulger'nin sözde *Çin Tarihi* kitabı, Çinliler gibi uygar bir halk hakkında yazılabilmiş belki de en kötü kitaptır. Boulger'ninki gibi bir tarih ancak Hotanto'lar gibi vahşi bir halk için yazılmış olsaydı hoş görülebilirdi. Yalnız böyle bir tarih kitabının yayımlanabilmiş olması bile Avrupalıların Çinliler hakkındaki bilgisinin henüz mükemmellikten ne kadar uzak olduğunun göstergesidir. Oysa bir halkın tarihi bilinmezse, sosyal kurumları hakkında doğru bir yargı oluşturulamaz. Dr. William'ın *Middle Kingdom*'ı ve benzeri başka Çin üzerine yazılmış kitaplar bilgi eksikliğinden dolayı, araştırmacının amacına hizmet etmez; üstelik bu tür eserler okuyucu kitlesinin kafasını da karıştırırlar. Örneğin halkın törensel nezaketini ele alalım. Çinliler şüphesiz törensever bir halktır ve bunda da Konfüçyüs öğretisinin etkili olduğu doğrudur. Ne yapalım, Balfour törensel bir yaşamın safsatalarından canı istediği kadar bahsedebilir. Buna karşın Dr. Giles'in deyimiyle, "terbiyenin göstergesi selâmlaşma ve giysiler"in derin kökleri insanın evrensel doğasında, insan doğasının şu güzelliğin anlamı olarak tanımladığımız yanındadır. Konfüçyüs'ün bir müridi şöyle der:

> Bir töreni yerine getirirken önemli olan doğal olmaktır. İşte eski imparatorların tavırlarında gerçekten güzel olan budur.

Gene klasiklerde: "Tören saygının ifadesidir" (Goethe'nin *Wilhelm Meister*'inin derin saygısı) denir. Şimdi görüyoruz ki bir milletin gelenek ve göreneklerinin değerlendirilmesi ahlâk ilkeleri ile ilgili bilgiler üzerine dayanmalıdır. Bir ülkenin hükümetinin ve kurumlarının incelenmesi de –ki bunu araştırmacı çalışmalarının en son dönemine alacaktır– o ülkenin felsefi ilkeleri ve tarihi ile ilgili bilgiler üzerine dayanmalıdır.

Bu sunumu yabancıların yukarıda da söylediğimiz gibi, Safsatalar kitabı da dediği *Yüksek Öğretim* kitabından bir cümleyle bitireceğiz. Bu kitapta şöyle deniyor:

> İmparatorluğun yönetimi Devletin uygun bir şekilde idaresiyle başlar. Devletin yönetimi ailenin düzenlenmesi ile başlar; ailenin düzenlenmesi bireyin eğitimiyle başlar.

İşte Çince alanındaki çalışmalardan bizim anladığımız budur.*

---

* (Çince alanındaki çalışmalar üzerine yazdığımız bu makale Shangai' da 1884'te N.C. DAILY NEWS'da yayımlanmıştır. Tam otuz yıl önce!)

EK

Aşağı Tabakalara Tapınma
ya da
Savaş ve Çıkış Yolu

Fransa'nın kara kaderi! Büyükler unutmasın!
Ama yığınlar hiç unutmasın!
Büyükler mahvoldu; peki kim korudu yığınları
Birbirine karşı? Yığınlar yığınlara zulmedince.

Goethe

Cambridge Üniversitesi'nden profesör Lowes Dickinson "savaş ve çıkış yolu" üzerine yazdığı güzel makalesinin dokunaklı bir bölümünde düşüncesini şöyle açıklar:

> İngiltere'de, Almanya'da ve diğer ülkelerde sıradan insanlar, beden işçileri ve kafa işçileri bir araya gelip kendilerini bu felâkete sürükleyen ve tekrar tekrar da sürükleyebilecek olan kişilere: "Yeter! Yeter! Bir daha asla. Siz devlet başkanları, askerler ve yöneticiler, siz ki, tarihin uzun can çekişmesi sırasında, insanlığın kaderini yönlendirdiniz ve cehenneme sürüklediniz, şimdi sizi kovuyoruz. Emeğimizi ve kanımızı istediğiniz gibi kullandınız. Bundan sonra böyle olmayacak. Savaşı yaptınız ama barışı yapamayacaksınız. Bu savaştan çıkan Avrupa *bizim* Avrupa'mız olacak. Bu öyle bir Avrupa olacak ki başka bir savaş daha olmayacak" de-

medikçe gelecek (Avrupa uygarlığının geleceğini kastediyor) ortak bir amaca göre biçimlenemeyecektir.

Günümüzde Avrupa sosyalistlerinin rüyası budur, ama bu rüya, korkarım, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek: Avrupa'nın sıradan insanları devlet başkanlarından, askerlerden, yöneticilerden *kurtulup* başka bir ülke ile savaş ve barış sorununu kendi ellerine almak istediklerinde, daha bu kararı almadan, her ülkede sıradan insanların kendi aralarında tartışmaya, kavgaya, savaşa tutuşacaklarından kesinlikle eminim. İrlanda'da yaşananlara bir göz atın. İrlanda'nın sıradan insanları kendi kendilerini kendi elleriyle nasıl yöneteceklerini halletmeye çalışırken açık açık birbirlerinin boğazına sarılıyorlardı. Hattâ bu en büyük savaş patlamasaydı şu anda birbirlerini boğazlıyor olacaklardı.

O halde bu savaştan çıkmanın bir yolunu bulmak için, her şeyden önce kökenine, nedenine bakmamız ve bu savaşın gerçek sorumlularının kim olduğunu belirlememiz gerekir. Profesör Dickinson sıradan insanları bu felâkete, bu savaş cehennemine sürükleyenlerin devlet başkanları, askerler ve yöneticiler olduğuna bizi inandırmak istiyor. Ben böyle olduğunu sanmıyorum, bunu kanıtlayabilirim. Aksine, sıradan insanların Avrupa'nın zavallı savunmasız devlet başkanlarını, askerlerini ve yöneticilerini bu savaş cehennemine sürükleyip ittiklerini düşünüyorum.

Avrupa'da şu anda işbaşında olan imparator, kral ve cumhurbaşkanı gibi yöneticilerin durumunu inceleyelim. Belki Alman imparatorunun dışında, şu anda savaşta olan bu ülkelerdeki yöneticilerin hiçbirinin savaş konusunda söz hakkına sahip olmadığı tartışmasız biliniyor. Gerçekten de bu yöneticilerin Anayasalar ve Büyük Özgürlük Şartnameleriyle elleri ayakları bağlanıp ağızları kapatıldığından, ülkelerinde hükümet ya da kamu işlerinin yürütülmesinde onların söz hakkı yoktur. Zavallı İngiltere kralı George İrlanda'da bir iç savaşı önlemek için bir şey söylemek istediğinde, Büyük Britanya'nın sıradan erkek ve kadınları kesin bir tavırla ona dilini tutmasını söyledi-

ler ve doğrusu bir kral olarak bir iç savaşı engellemeye çabalayarak, görevini yerine getirmek istediği için, başbakanın ağzından bu sıradan insanlardan özür dilemek zorunda kaldı. Avrupa'daki yöneticiler, resmî belgeleri damgalamaya yarayan mühürlerin üstüne konan süslere benzer pahalı birer süs eşyasına dönüştüler. Ne kendi ne de ülkelerindeki hükümet adına söz hakkı ve iradesi olmayan birer süs eşyasına dönüştüklerine göre, şu anda Avrupa'daki yöneticilerin bu savaştan sorumlu oldukları nasıl söylenebilir ki?

Şimdi bir de Profesör Dickinson ve herkesin şimdi bu savaşın sorumlusu olarak gördüğü askerleri inceleyelim. Ruskin bir gün Woolwich'teki subay adaylarına yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

> Modern kurumların en talihsiz yanlışı milletin en soylu kanını ve gücünü, varlığının özünü, kişisel çıkarlarından arınmış, zora dayanıklı, kendisine sadık tüm cesur yüreklerini bir kenara çekmesi, ve çeliğin içine hapsetmesi ve *sesini ve iradesini soyutlayarak* onları basit bir kılıca indirgemesi; ama diğer yandan, ulusun en kötü kısmını, korkak, açgözlü, kösnül, imansız ne varsa el üstünde tutup, otoriteyi, yani en büyük gücü toplumun düşüncesi en kıt kısmına vermesidir... İngiltere'yi savunmak için verdiğiniz sözleri yerine getirmek, ne olursa olsun böyle bir sistemi ayakta tutmak demek değildir, diye sürdürüyordu konuşmasını Ruskin, bu İngiliz askerlerine yaptığı konuşmada. *Eğer içeride birbirini kandırmakta olan dükkân çalışanlarını korumak için dükkânın kapısında bekliyorsanız,* siz gerçek asker değilsiniz.

O halde İngilizler ve bilhassa hakiki İngiliz askerleri militarizmi ve Prusya militarizmini suçlarken Ruskin'in bu sözlerini okumalı ve üzerinde düşünmelidirler, sanırım. Ama, söylemek istediğim şey şudur, Ruskin'in burada söylediklerine bakılırsa, şu anda Avrupa'da yöneticilerin pratikte söz hakkı olmadığı gibi, askerlerin de bugün ülkelerinde ne hükümette ne de işlerin yürütülmesinde kesinlikle söz hakkı yoktur. Tennyson'ın Balacla-

va'daki İngiliz askerleri için söylediği şey şu anda bu savaşta çarpışmakta olan zavallı askerler için de kesinlikle geçerlidir:

Nedenini sorgulamamalı, savaşmalı ve ölmelidirler.

Aslında bugün Avrupa'da yöneticiler salt bir pahalı süs eşyasına dönüştüğü gibi, Avrupa'da askerler de salt bir tehlikeli robota dönüşmüşlerdir. Ne bizzat kendileri adına ne de ülkelerindeki hükümet adına söz hakkı ya da iradesi olmayan tehlikeli robotlara dönüştüklerine göre, Avrupa'daki askerlerin bu savaştan sorumlu oldukları nasıl söylenebilir ki?

Son olarak Avrupa'daki yöneticilerin durumuna geçelim. Günümüz hükümet kuramlarına, Büyük Özgürlük Şartnamesine ve Avrupa anayasalarına göre yöneticiler, –günümüzde işbaşında bulunan devlet adamları ve bakanlar– yalnız halkın iradesini yerine getirmek durumundalar; diğer bir deyişle, yalnız ülkelerindeki sıradan insanların kendilerine yapmalarını söylediği şeyi yapmalıdırlar. Sonuçta, gördük ki, yöneticiler –günümüzde Avrupa ülkelerinde işbaşında bulunan devlet adamları ve bakanlar– tam bir makineye, konuşan makineye dönüşmüş durumdalar; kişisel iradesi olmayan, sıradan insanlar tarafından çalıştırılan, çekiştirilen, hareket ettirilen şişirilmiş kuklalara benziyorlar. Sadece sesi olan ama kendine özgü iradesi olmayan, içi boş şişirilmiş kuklalara dönüştüklerine göre, şu anda Avrupa'daki yöneticilerin –günümüzde işbaşında bulunan devlet adamları ve bakanlar– bu savaştan sorumlu oldukları nasıl söylenebilir ki?

Doğrusu, bana bugün Avrupa hükümetlerinde en ilginç görünen şey, günümüzde Avrupa'da Hükümetlerde işleri yürütmekle görevli kişilerin –devlet başkanlarının, askerlerin, yöneticilerin ya da devlet adamı ve bakanların– hiçbirinin kişisel iradelerini kullanamaması, ulusun güvenliği ve iyiliği için en doğru olduğunu düşündükleri şeyleri yapma yetkisi olmaması, ama sıradan adam ve sıradan kadına ülke yönetiminde söz ve irade sahibi olmaları için tam yetki verilmiş olmasıdır. Yani bugün

devlet başkanına, askere, yöneticiye ulusun güvenliği ve iyiliği için ne yapacaklarını söyleme yetkisine sahip olanlar *Patriotic Times*'ın müdürü John Smith'tir; Carlyle'ın zamanında sosis ve reçel üreticisi olan, ama bugün gemi inşa etmek için büyük bir tersaneye sahip olan Bobus de Houndsditch'tir, tefeci Moïse Lump'tır. Konuyu biraz daha derinleştirirseniz, bu üç beyin, –gazeteci John Smith, iş adamı Bobus, banker Moïse Lump- bu savaşın asıl sorumluları olduğunu görürsünüz. Çünkü bu üç kişi, John Smith, Bobus ve Moïs Lump, bu korkunç modern makineyi, –Avrupa'daki modern militarizmi– onlar yarattılar ve bu makine de savaşı tetikledi.

Peki, niçin devlet başkanları, askerler, yöneticiler böylesine korkakça bu üç kişinin lehine geri çekildiler? Çünkü sıradan erkek ve sıradan kadınlar –hattâ içlerinden Profesör Dickinson gibi dürüst sıradan insanlar bile– devlet başkanlarına, askerlere ve yöneticilere bağlılık ve desteklerini göstereceklerine, John Smith, Bobus ve Moïse Lump'ın tarafını tuttular; onların bu sıradan insanların, John Smith, Bobus ve Moïse Lump'ın tarafını tutmalarının iki nedeni var. Birincisi bu üç kişi sıradan adamlara ve sıradan kadınlara, kendilerinin onların partisini tuttuklarını söylediler, ikincisi de sıradan adamlara ve kadınlara çocukluklarından beri öğretilmiştir ki *insan doğası gereği kötüdür*, iktidar sahibi her insan gücünü kötüye kullanır ve yeterli güce erişir erişmez her insan komşusunu soymak ve onu öldürmek ister. Sonuç olarak, eğer John Smith, Bobus ve Moïse Lump devlet başkanını, askerleri ve yöneticileri bu korkunç savaşa itecek modern makineler üretmeye zorlarken, kitleleri etkileyip, onların kendilerine yardım etmesini sağladılarsa, bunun nedeni, bu erkek ve kadınların, kalabalık ortamlarda hep bencil ve korkak olmasındandır.

Eğer biraz daha derine inerseniz, göreceksiniz ki savaşın sorumlusu devlet başkanı, asker ve yöneticiler değildir, hattâ Smith, Bobus ve Lump bile değil, ama bizzat Profesör Dickinson gibi iyi ve dürüst sıradan insanlardır. Profesör Dickinson

bu suçlamayı kabul etmeyecek "Biz, sıradan insanlar, bu savaşı istemedik" diyecektir. Peki, kim istedi o halde bu savaşı? Yanıtım: Hiç kimse istemedi bu savaşı. Kim neden oldu? Yanıtım: Bu savaşa neden olan paniktir, yani aşağı tabakanın paniğidir, 1914 Ağustosu'nda, Rusya'da sıradan insanların kendilerinin de üretilmesine bizzat yardım ettikleri bu korkunç savaş makinesi harekete geçince, bütün Avrupa ülkelerinde sıradan insan yığınlarını kaplayan ve onları ele geçiren panik. Kısaca işte bu panik, bu aşağı tabakanın paniği, sıradan insan kitlelerinin paniği şu anda savaşmakta olan ülkelerin devlet başkanlarına, askerlerine ve yöneticilerine de geçti, onları ele geçirip beyinlerini felç etti ve onları savunmasız bir halde bu korkunç savaşın içine itti. O halde Profesör Dickinson'ın söylediğinin aksine, Avrupa'nın sıradan insanlarını bu felâkete sürükleyenler devlet başkanları, askerler ve yöneticiler değil, sıradan insanlardır, onların bencillikleri, korkaklıkları ve son andaki ürkeklikleri ve panikleri zavallı savunmasız devlet başkanı, asker ve yöneticileri bu felâkete, bu savaş cehennemine sürüklemiştir. Bugün Avrupa'daki umutsuz trajik durumun nedeni şu anda savaşta olan ülkelerin devlet başkanlarının, askerlerinin ve yöneticilerinin aşağı tabakalar karşısında sefil, zavallı, acınası savunmasızlığında yatmaktır.

O halde, yukarıda söylediklerimden hareketle, Avrupa'da bugün ve gelecekte barışı sağlamak için yapılması gereken ilk şey, Profesör Dickinson'ın dediği gibi sıradan insanlara danışmak değil, aksine bir araya geldiklerinde son derece bencil ve korkak olan, barış ya da savaş söz konusu olduğunda hemen paniğe kapılan bu insanları soyutlamaktır. Başka bir deyişle, Avrupa'da barış isteniyorsa, bence ilk yapılacak şey devlet başkanlarını, askerleri ve yöneticileri, sıradan insanlara karşı, aşağı tabakalara karşı ve kendilerini savunmasız kılan sıradan halk kitlelerinin paniğine karşı korumaktır. O halde, geleceği bir kenara bırakıp Avrupa'yı halen içinde bulunduğu durumdan çıkarmak için tutulacak tek yol öncelikle şu anda savaşta olan

ülkelerin devlet başkanı, asker ve yöneticilerini içinde bulundukları çaresizlikten kurtarmaktır. Şu anda Avrupa'nın içinde bulunduğu trajik durum, herkes barışı istese de hiç kimsenin barış yapmaya yetki ve cesareti olmamasıdır. Bu nedenle diyorum ki yapılacak tek şey devlet başkanı, asker ve yöneticileri içinde bulundukları çaresizlikten kurtarıp, kendilerine *yetki* vermek için bir yol bulmak, barış yapma yolunu bulacakları bir yetki vermektir. Bunu yapmak için, sanırım Avrupa halkının, – şu anda savaşta olan ülke halklarının– tek yolu vardır, bu da halihazırda ellerinde bulunan anayasaları, Büyük Özgürlük Şartnamelerini yırtmak ve yeni bir Büyük Şartname yapmaktır, –biz Çinlilerin burada Çin'de İyi Yurttaşlık Yasası dininde sahip olduğumuz şartnameye benzer– bir *Büyük Bağlılık Şartnamesi* yapmaktır.

Bu yeni *Büyük Bağlılık Şartnamesi* ile, ilk olarak, şu anda savaşmakta olan ülkelerin halkları, her ne şekilde olursa olsun hâlihazırdaki savaş politikasına karışmamaya, bu konuda fikir öne sürmemeye, araya girmemeye ant içmelidir; ikinci olarak ise, hâlihazırdaki yöneticilerin barış koşullarıyla ilgili olarak aralarında aldıkları kararlara kesinlikle ses çıkarmamalı, onları kabul etmeli, onaylamalıdır. Bu yeni Büyük Bağlılık Şartnamesi şu anda savaşta olan ülke yöneticilerine *yetki* ve yetkiyle birlikte cesaret verecektir, barış yapma ve barış emri verme yetki ve cesareti. Kesinlikle eminim ki bugün savaşmakta olan ülke yöneticileri bu yetkiyi alır almaz barış emri vereceklerdir. Bundan kesinlikle eminim, çünkü bugün savaşta olan ülkelerdeki yöneticiler, tedavi edilemeyecek bir manyak ya da şeytan olmamak koşuluyla, ki olmadıklarını herkes biliyor ve hattâ içlerinde en çok iftiraya maruz kalan Alman imparatoru bile anlayacaktır ki, binlerce masum insanın hayatını mahvetmek, binlerce masum kadının yuvasını ve mutluluğunu bozmak amacıyla, her gün dokuz milyon sterlin ve halkının kanını harcamaya devam etmek *korkunç bir çılgınlık*tan başka bir şey olamaz. Günümüzde devlet başkanı, asker ve yöneticilerin bunu anlayamamasının

nedeni, kendilerini çaresiz görmeleridir, aşağı tabaka paniği karşısında, yani sıradan erkek ve kadın kitlelerinin paniği karşısında duydukları çaresizliktir, çünkü, söylediğim gibi, gerçekten de, bu aşağı tabaka paniği beyinlerini sarmış ve felç etmiştir. O halde diyorum ki şu anda Avrupa'daki durumu kurtarmak için ilk yapılması gereken şey şu anda savaşta olan ülkelerdeki devlet başkanlarına, askerlere ve yöneticilere yetki vererek, bu aşağı tabaka paniğine, sıradan insan kitleleri paniğine karşı onlara yardımcı olmaktır.

Avrupa'daki bu trajik durumun başka bir nedeni de yalnız devlet başkanı, asker ve yöneticilerin değil, asıl halen savaşta olan ülke insanlarının her birinin âcizliğinde yatmaktadır. Her biri âcizdir ve hiçbiri kimsenin istemediği ve yalnızca aşağı tabaka paniğinin sürüklediği bu savaşın iğrenç bir delilik olduğunu görmemektedir, zira aşağı tabaka paniği her birinin beynini sarmış, felç etmiştir. Bunu savaşı şiddetle eleştirmek için yazılar yazan, devlet başkanı, asker ve yöneticileri savaş çıkmasına neden oldukları için suçlayan Profesör Dickinson'da bile görebiliriz. Profesör Dickinson da, farkında olmadan, kafasında aşağı tabaka paniği taşımaktadır. Makalesinin bir "savaşı durdurun" çağrısı olmadığını bildirerek yazısına başlıyor. Sonra ekliyor: "Madem ki savaştayız, tüm İngilizler gibi ben de düşünüyorum ki, savaştan toprak bütünlüğümüz ve güvenliğimiz bozulmadan ve Avrupa'ya, insan bilgeliğinin elinden gelebilecek barış içinde bir gelecek sağlayarak çıkana kadar çarpışmaya devam etmeliyiz!" Belirsiz bir süreliğine, günde ancak dokuz milyon sterlin helal para harcamak ve binlerce masum insanı öldürmek pahasına elde edilebilecek Büyük Britanya İmparatorluğunun toprak bütünlüğü ve güvenliği ve Avrupa barışı! Bu önerinin ne kadar saçma olduğunu, sanıyorum, sadece kafasında aşağı tabaka paniği olmayan biri görebilir. Avrupa barışı mı? Tabii ki, eğer bu harcama ve yıkım biraz daha devam ederse, mutlaka barış olacak, ama dünya haritasında Avrupa olmayacaktır. O halde, sıradan insanın savaş ve barış konusunda

karar vermek için nasıl gerçekten ve düpedüz yetersiz olduğunu Profesör Dickinson gibi bir adamın bu kafa yapısı bile kesinlikle göstermektedir.

Ancak burada üzerinde ısrarla durmak istediğim nokta şudur, şu anda savaşta olan ülkelerde bile herkes barış istiyor ama hiç kimsenin barış yapma, savaşı durdurma *yetkisi* yok. Ve kimsenin barış yapma, savaşı durdurma yetkisinin olmaması herkesin barışın mümkün olmadığına inanmasına neden oluyor; barıştan umudunu kesmesine neden oluyor. Ve işte *barış konusundaki bu umutsuzluk*, halen savaşmakta olan ülkelerdeki insanların, hiç kimsenin istemediği, aşağı tabaka paniğinin neden olduğu bu savaşın, aslında korkunç bir delilikten başka bir şey olmadığını görmesini engelliyor. O halde, savaşın, korkunç bir delilikten başka bir şey olmadığını herkesin görmesi için, ilk yapılacak şey herkese *barışın mümkün olduğunu* göstermektir. Barışın mümkün olduğunu herkesin görmesi için de yapılacak ilk ve en basit şey önce savaşı durdurmak, birine savaşı durdurmak için tam yetki vermek, bir Büyük Bağlılık Şartnamesi yaparak şu anda savaşta olan ülkelerin yöneticilerini, savaşı durdurmak için *mutlak bir yetkiyle* donatmaktır. Savaşın *durdurulabileceğini* herkes görür görmez, halen savaşta olan ülkelerdeki herkes, belki sadece bazı onulmaz manyaklar hariç herkes, kimsenin istemediği, yalnız aşağı tabaka paniğinin neden olduğu bu savaşın korkunç bir delilikten başka bir şey olmadığını ve bu savaş eğer devam ederse muzaffer çıkan ülkeleri bile mahvedeceğini anlayacaktır. Halen savaşta olan ülkelerin devlet başkanları savaşı durdurma yetkisini alır almaz ve şu anda savaşta olan ülkelerde herkes savaşın korkunç bir delilik olduğunu anlar anlamaz, işte o zaman ve *yalnız o zaman*, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Wilson gibi bir insana, halen savaşta olan ülkelerin devlet başkanlarına, önce savaşı durdurmaları ve sonra da sürekli bir barış için çıkış yolu bulmaları için – Rus-Japon Savaşı sırasında Başkan Roosevelt'in yaptığına benzer– başarılı bir çağrı yapmak mümkün, hattâ kolay olacaktır.

Başkan Wilson gibi bir insana barış için *başarılı* bir çağrı yapmak o zaman kolay olacaktır diyorum, çünkü inanıyorum ki barış yapmak için, şu anda savaşta olan ülke yöneticilerinin yapması gereken en önemli şey, özel bir akıl hastanesi inşa etmek ve –kafasının içinde aşağı tabaka paniği taşıyan, Profesör Dickinson gibi– Britanya imparatorluğunun toprak bütünlüğü ve güvenliği ve Avrupa barışı için paniğe kapılan az sayıda onulmaz hastayı tutuklayıp oraya kapatmaktır!

O halde, diyorum ki, halen savaşta olan halkların, bu savaştan çıkmak için izlemesi gereken tek ve biricik yol, ellerindeki Büyük Özgürlük Şartnamelerini ve anayasaları yırtıp, yeni bir Büyük Şartname yapmaktır, ama Özgürlük Şartnamesi değil, biz Çinlilerin İyi Yurttaşlık dinimizde sahip olduğumuza benzer bir Büyük Bağlılık Şartnamesi.

Önerdiğim yolun etkililiğini kanıtlamak için, Avrupa ve Amerika halklarına anımsatmak isterim ki eski Başkan Roosevelt'in merhum Japon İmparatoruna ve şimdiki Rus İmparatoruna Rus-Japon savaşını durdurmaları ve Portsmouth'ta yapılacak barış için yaptığı çağrının başarılı olmasını sağlayan şey Japonya ve Rusya halklarının devlet başkanlarına *mutlak bağlılığı*ydı. Japonya'da halkın bu mutlak bağlılığı Japonların bizden öğrendiği İyi Yurttaşlık Dini'ndeki Büyük Bağlılık Şartnamesi sayesinde sağlanmıştır; ama İyi Yurttaşlık diniyle Büyük Bağlılık Şartnamesi bulunmayan Rusya'da, Rus halkının bu mutlak bağlılığı *knout,* yani kırbaç gücüyle sağlanmıştır.

Ancak, şimdi, Portsmouth Antlaşması'ndan sonra, Japonya gibi İyi Yurttaşlık dinine ve Büyük Bağlılık Şartnamesine sahip bir ülkede ve böyle bir din ve böyle bir şartnameye sahip olmayan Rusya gibi bir ülkede olup bitenlere bakın! Japonya'da, Portsmouth Antlaşması'ndan sonra, Avrupa'daki *Yeni Eğitim* etkisinde İyi Yurttaşlık dini bozulan Tokyo'nun sıradan erkek ve kadınları, seslerini yükseltip panik yaratmaya kalktılar, ama eğitimle bozulmamış hakiki Japonların yüreklerindeki Büyük Bağlılık Şartnamesi bazı polis memurlarının da yardımıyla bir

günde sıradan erkek ve kadınların sesini ve paniğini kesmeyi başardı. O zamandan beri, sadece Japonya'da değil, bütün Uzak Doğu'da barış hüküm sürer.[1] Ama, Rusya'da da sıradan insanlar, Portsmouth Antlaşması'ndan sonra, ülkenin her yerinde seslerini yükseltip panik yaratmayı deneyince, Rusya'da İyi Yurttaşlık Dini olmadığından, –Rus halkının mutlak bağlılığını sağlayan– *knout kırıldı*, ve böylece o andan itibaren sıradan erkekler ve kadınlar gösteriler ve Anayasalar yapmak, seslerini yükseltip –Rus İmparatorluğunun ve Slav ırkının toprak bütünlüğü ve güvenliği ile Avrupa barışı için– panik yapmak için geniş bir özgürlük elde ettiler! Bütün bunların sonucu, Avusturya Arşidükünün öldürülmesinden sorumlu kişiye verilecek cezanın derecesi konusunda Avusturya imparatoru ile Rus imparatoru arasında küçük bir fikir uyuşmazlığı çıkınca, Rusya'daki sıradan insanlar, aşağı tabaka Rus imparatorluğunun bütünlüğü ve güvenliği için sesini öyle bir yükseltti, öyle bir panik yarattı ki Rus imparatoru ve yakın danışmanları bütün Rus ordusunu seferber etmeye, diğer bir deyişle, John Smith, Bobus ve Moïse Lump tarafından yaratılan şu korkunç modern makinayı harekete geçirmeye mecbur oldular. Bu korkunç modern makina, –Rusya'daki modern militarizm– harekete geçince, tüm Avrupa'nın sıradan insanları arasında derhal genel bir panik oldu; işte Avrupa'nın sıradan insanları arasındaki bu genel panik şu anda savaşta olan ülkelerin devlet başkanı ve yöneticilerini sarıp beyinlerini felç etti ve daha önce gösterdiğim gibi, onları çaresiz bırakarak bu korkunç savaşa neden oldu.

---

[1] Büyük Britanya'nın aşağı tabaka hayranı devlet adamlarının, şimdi kendileri de birer aşağı tabaka hayranına dönüşmüş yetenekli öğrencileri Japon devlet adamlarını, halen Japonya'nın en büyük aşağı tabaka hayranı olan kont Okuma gibi adamları, son günlerde Tsingtao'da bir avuç Alman misyonerine karşı savaşa sürükleyene kadar var olan Uzak Doğu'daki barış, demek istiyorum.

O halde eğer konunun daha derinlerine inerseniz, savaşın hakiki kökeni, Portsmouth Antlaşması'dır. Bu savaşın nedeni Portsmouth Antlaşması'dır, diyorum, zira bu antlaşmadan sonra Rusya'da *knout, –knout* iktidarı– *kırıldı* ve artık Rus imparatorunu sıradan insanlara karşı –sıradan insan yığınlarının paniğine karşı–, daha doğrusu, aşağı tabakaların paniğine karşı, –aşağı tabakaların Rus İmparatorluğunun ve Slav ırkının bütünlüğü ve güvenliği için duyduğu paniğe karşı– koruyacak hiçbir şey kalmadı! Liberallerin en liberali, zamanının liberalizm şampiyonu olduğunu kabul edebileceğimiz, Alman şair Heine, mükemmel kavrayışıyla şöyle diyordu:

> Rusya'daki mutlakiyet, modern çağımızın liberal düşüncelerini, her şeyden daha fazla, hayata geçirmeyi ve gerçekleştirmeyi mümkün kılmış gerçek bir diktatörlüktür.

Aslında diyorum ki, Portsmouth Antlaşması'ndan sonra, diktatörlük *–Knout–,* Rusya'daki kırbaç gücü *kırıldı* ve devlet başkanını, askeri ve yöneticiyi aşağı tabakaya karşı koruyacak hiçbir şey kalmadı, savaşın hakiki nedeni de buydu. Başka bir deyişle, bu savaşın nedeni ve kökeni *Rusya'daki aşağı tabaka korkusu*ydu.

Eskiden Avrupa ülkelerinin devlet başkanları kendi ülkelerinde sivil düzeni korumaya ve Avrupa'da uluslararası barışı sağlamaya muktedirdiler, çünkü Tanrı'dan korkuyorlardı ve ona tapıyorlardı. Ama şimdi, bütün Avrupa ülkelerinde devlet başkanı, asker ve yöneticiler Tanrı'dan korkup ona tapacaklarına aşağı tabakadan korkup ona tapıyorlar, ülkelerindeki sıradan adam ve kadın yığınlarından korkuyorlar ve onlara tapıyorlar. Napoléon savaşlarından sonra Avrupa'da Kutsal İttifak'ı yapan Rusya imparatoru I. Alexandre yalnız Rusya'da sivil düzeni korumaya değil, Avrupa'da da barışı sağlamaya muktedirdi, çünkü Tanrı'dan korkuyordu. Fakat şimdiki Rusya imparatoru ne kendi ülkesinde toplumsal düzeni ne de Avrupa'da uluslararası barışı sağlamaya muktedir, çünkü Tanrı'dan kor-

kacağına aşağı tabakadan korkuyor. Büyük Britanya'da Cromwell gibi yöneticiler kendi ülkelerinde sivil düzeni korumaya, Avrupa'da da barışı sağlamaya muktedirdiler, çünkü Tanrı'ya tapıyorlardı. Fakat Büyük Britanya'nın bugünkü yöneticileri, Lord Grey, Asquith, Churchill ve Lloyd George gibi sorumlu devlet adamları ne toplumsal düzeni ne de uluslararası barışı sağlayabiliyorlar; çünkü Tanrı'ya tapmak yerine aşağı tabakaya tapıyorlar ve yalnız kendi ülkelerindeki aşağı tabakaya değil, ama başka ülkelerdeki aşağı tabakaya da tapıyorlar. Büyük Britanya'nın merhum başbakanı Campbell Bannerman, Rusya'da Duma lağvedilince var gücüyle şöyle bağırıyordu: "*Duma öldü! Yaşasın Duma!*"

Savaşın hakiki kökeni ve nedeni Rusya'daki aşağı tabaka korkusuydu, dedim. Şimdi burada söylemek istediğim ise, bu savaşın *en temel* hakiki köken ve nedeni Rusya'daki aşağı tabaka korkusu değildi. Sadece bu savaşın *en temel* kökeni ve nedeni –*fons et origo*– değil, ama aynı zamanda halen dünyada yaşanan bütün anarşi, vahşet ve sefaletin nedeni ve kökeni aşağı tabakalara tapınmaktır, halen bütün Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da ve bilhassa Büyük Britanya'daki aşağı tabakalara tapınmaktır. İngiltere'deki bu aşağı tabakalara tapınma Rus-Japon Savaşına[2] neden olmuştur. Rus-Japon Savaşından sonra, Portsmouth Antlaşması geldi ve Portsmouth Antlaşması, İngiltere başbakanının protestosunun desteğiyle, *Knout*'u, kırbaç iktidarını yıktı, Heine'nin diktatörlük dediği şeyi yıkarak Rusya'da aşağı tabaka korkusunu yarattı ve bu da, dediğim gibi, bu korkunç savaşa neden oldu. Sırası gelmişken söyleyeyim, işte Büyük Britanya'daki bu aşağı tabakaya tapınma, Çin'de yaşayan İngilizler ve diğer yabancılar arasında görülen bu aşağı ta-

[2] Büyük Britanya'daki aşağı tabaka paniği, –özellikle, *Times*'ın Pekin muhabiri "büyük" Dr. Morrison'un sözcülüğünü yaptığı Shangai ve Çin'deki İngiliz aşağı tabakasının bencil paniği–, Mançurya'da "açık kapı" politikası için yaptığı protestolarla, Japonları dehşete düşürmüş ve Rus-Japon savaşına girmesi için tahrik etmiştir.

bakaya tapınma, daha doğrusu Çin'e İngiltere ve Amerika'dan ithal edilen bu aşağı tabakaya tapınma dini, bugün uygarlığın en temel değerini, hakiki Çinliyi ortadan kaldırmakla tehdit eden devrimi ve Cumhuriyet kâbusunu doğurmuştur Çin'de. Eğer bu Büyük Britanya'daki aşağı tabakaya tapınma, bugün Avrupa ve Amerika'daki aşağı tabakaya tapınma ilk fırsatta ortadan kaldırılmazsa, sonunda tüm Avrupa uygarlığını hattâ dünyadaki bütün uygarlıkları yok edecektir.

Ancak, bence, dünyadaki bütün uygarlıkları yok etme tehlikesi gösteren bu aşağı tabakaya tapmayı, bu aşağı tabakaya tapma dinini gerçekten ortadan kaldırabilecek tek şey, biz Çinlilerin İyi Yurttaşlık Dininde sahip olduğumuz Bağlılık Dinidir, Kutsama âyinidir, Büyük Bağlılık Şartnamesi'dir. Bu Büyük Bağlılık Şartnamesi bütün ülkelerin devlet başkanı, asker ve yöneticilerini aşağı tabakaya karşı koruyacak ve onların ülkelerinde toplumsal düzeni korumalarını ve dünyada barışı sürdürmelerini sağlayacaktır. Dahası bu Büyük Bağlılık Şartnamesi –bu Büyük Bağlılık Şartnamesi ile birlikte İyi Yurttaşlık Dini–, bütün iyi ve dürüst insanların meşru yöneticilerine aşağı tabakayı sindirip kontrol altına almalarında yardımcı olmalarını sağlayarak, bütün ülkelerin yöneticilerinin kendi ülkelerinde ve dünyada *knout*suz, polissiz, askersiz, kısaca militarizmsiz barışı koruyup düzeni sürdürmelerini sağlayacaktır.

Şimdi de sözlerimi bitirmeden, militarizmle, Alman militarizmiyle ilgili bir iki şey söylemek istiyorum. Bu savaşın en temel kökeni ve nedeni İngiltere'deki aşağı tabaka hayranlığı dedim. Burada demek istiyorum ki bu savaşın en temel kökeni ve nedeni Büyük Britanya'daki aşağı tabaka hayranlığı ise de birincil ve dolaysız nedeni Almanya'daki *güce tapınma*ydı. Rus imparatorunun ordusuna seferberlik emrini vermeden önce "Buna yedi yıldır tahammül ettik. Şimdi artık bitmeli bu" dediği söylenir. Rus imparatorunun bu tutkulu sözleri kendisinin ve Rus halkının Alman ulusunun militarizm hayranlığından ne kadar acı çektiğini gösteriyor. Gerçekten de İngilizlerin aşağı ta-

baka hayranlığı, dediğim gibi, Rus imparatorunun elindeki *knout*u kırmış ve onu savaş isteyen yığınlara karşı âciz bırakmıştır; Almanların güç hayranlığı da onu öfkelendirmiş ve aşağı tabakayla birlikte savaşa sürüklemiştir. O halde görüyoruz ki savaşın gerçek nedeni İngiltere'deki aşağı tabaka hayranlığı ve Almanya'daki güç hayranlığıydı. Bizim Çin İyi Yurttaşlık Dinine ait İncil'de şu ayet vardır:

> Halkın övgüsünü almak için doğrulardan uzaklaşmayınız. Kendi arzularınızı yerine getirmek için halkın isteklerini ayaklar altına almayınız. ("Shu-King or Canon of History" *Confucius Bible*, II, 1, 6).

İşte halkın övgüsünü almak için doğrulardan uzaklaşmak, aşağı tabakalara tapınmak dediğim şeydir, kendi arzularını yerine getirmek için halkın isteklerini ayaklar altına almak, güce tapınmak dediğim şeydir. Ama Büyük Bağlılık Şartnamesi ile bir ülkede sorumlu bakanlar ve devlet adamları kendilerini aşağı tabakalara karşı değil, *krallarına ve vicdanlarına karşı* sorumlu hissederler ve bu da onları halkın övgüsünü almak için doğrulardan uzaklaşma eğiliminden korur, yani aşağı tabakaya tapınmaktan korur. Gene Büyük Bağlılık Şartnamesi bir ülkenin devlet başkanlarına bu Şartnamenin dayattığı büyük yetkilerin verdiği yüksek sorumluluğu da hissettirir ve bu da onları kendi arzularını yerine getirmek için halkın isteklerini ayaklar altına alma eğilimine karşı korur, yani güce tapınmaktan korur. Böylece, görüyoruz ki, bu Büyük Bağlılık Şartnamesi, –Büyük Bağlılık Şartnamesi ile İyi Yurttaşlık Dini– gösterdiğim gibi, bu savaşın iki nedeni olan, aşağı tabakalara tapınmayı ve güce tapınmayı ortadan kaldıracaktır.

Fransız Devrimi sırasında yaşayan Fransız Joubert çağdaş özgürlük çağrısına şöyle yanıt veriyordu:

> Özgür ruh olmak için bağırın, özgür insan olmak için değil. Yaşamsal özgürlük, en önemli özgürlük ahlâki özgürlüktür. Diğeri ancak onu desteklediği ölçüde iyi ve yararlıdır. *Başlı*

> *başına ele alındığında, birine bağlı olmak, bağımsızlıktan daha iyidir. Birine bağlılık, düzen ve anlaşmayı gerektirir; diğeri kendi kendine yetme ve soyutlama gerektirir.* Biri uyum demektir diğeri tek ses; biri bütündür diğeri sadece bir parçadır.

O halde, eğer Avrupalılar, şu anda savaşta olan ülkelerin insanlarının, yalnız bu savaştan çıkmak değil, ama, Avrupa uygarlığını da kurtarmak istiyorlarsa, dünya uygarlığını kurtarmak istiyorlarsa, ilk ve tek yapmaları gereken şey, Büyük Özgürlük Şartnamelerini ve anayasalarını yırtıp, yeni bir Büyük Şartname hazırlamaktır; bir Büyük Özgürlük Şartnamesi değil ama bir Büyük Bağlılık Şartnamesi hazırlamaktır; yani, biz Çinlilerin sahip olduğu Büyük Bağlılık Şartnamesi ile birlikte İyi Yurttaşlık Dinini benimsemektir. *Ab integro sæclorum nascitur ordo!* (Yepyeni bir düzen doğuyor!)

Bir Çin aile yuvası minyatür bir gökyüzüdür diyor, kitabın yazarı Ku Hung-Ming.

Çin uygarlığı, Çin edebiyatı ve Çin kadını yazar için başka bir duyarlılığa ve düşünüş tarzına pencere açıyor.

Ming, tüm kitap boyunca Avrupalılara halkının, kültürünün, uygarlığının birikimlerini anlatmaya çalışıyor. Bu çağrı zaman zaman tepkisel bir tona bürünse de herkesin tek bir dünyaya ayak bastığı günümüzde, toplumların esasen birbirinden çok farklı zihniyetlere sahip olduğunu haber veriyor Ku Hung-Ming.

Çinliler bireyi, aileyi, toplumu, ataları bir bütün halinde düşünür. Kişi ahlâki özelliklerini işlemek, geliştirmek ve bunları anne babasından başlamak üzere toplumun diğer tüm üyeleriyle uyumlu kılmakla yükümlüdür. Herkes yerini, konumunu, görevlerini bildiğinde doğadaki ahenk gibi bir ahenk, dirlik, düzenlik insanlar arasına da gelip yerleşir. Bunu sağlayacak en önemli enstrümanlar ise müzik ve törenler bilgisidir; yani ritm ve sembollere dayalı bağlılık ritüelleri. Belki de bu yüzden Konfüçyüs'ün ahlâk yasası Avrupalı insanın dine bakış açısından tamamen farklıydı. Konfüçyüs'ün bilgeliği şuydu: *"Tanrının düzeni benliğimizin yasası dediğimiz şeydir. Benliğimizin yasasını gerçekleştirmek Ahlâk kuralı dediğimiz şeydir. Ahlâk kuralı arındırılıp doğru bir kurala bağlandığında Din adını verdiğimiz şeyi oluşturur."*

Yirminci yüzyılın başında Batı kurumlarında eğitim gören çok dilli, çok kültürlü bir Çinli aydın olan Ku Hung-Ming, derinden bağlı olduğu geleneksel Çin kültürü ile Batı uygarlığını karşılaştırırken zihniyet dünyamıza pek de uzak olmayan bir çelişkiyi anımsamamız mümkün değil.

ISBN: 978-975-8717-96-5

